40,-

NÉPZENE ÉS ZENETÖRTÉNET
I.

Zeneéletünk egyre szorosabb kapcsolatba kerül a zenetudománnyal. A hangversenylátogató közönség mind jobban igényli a megbízható ismereteket, mind jobban kívánja a közvetlen tájékoztatást a tudományos kutatások eredményéről.

Ez a fellendülő érdeklődés bátorítja fel a kiadót, hogy újabb sorozattal álljon az olvasók elé. Népzene és zenetörténet – ez sorozatunk címe. Népzenénket alig vizsgálhatjuk a zenetörténeti források és eredmények figyelembevétele nélkül, s a magyar zenetörténet hiányos forrásai sem adnák a múlt zenéjének valósághű képét, ha nem értelmeznénk a gazdagon ömlő népzenei adatok segítségével.

Erről a széles területről kívánunk eredményeket bemutatni az olvasóknak: érdekes felfedezéseket, távlatot nyitó új kutatásokat népzenéről, műzenéről, magyar hagyományból és más népek hagyományaiból egyaránt.

Az I. kötetben Bartók és Kodály népdalgyűjteményeiből adunk izelítőt, bemutatjuk a múlt századi hangzó magyar zenei emlékeket, végül, de nem utolsósorban a középkori magyar hangjegyírás és dallamanyag most felfedezett (egy ősnyomtatvány eddig rejtett belső kötésében megtalált), páratlan értékű emlékének fakszimile-anyagát, annak átírását és elemzését közöljük.

A kötet szövegrészéhez angol nyelvű összefoglalók, gazdag fakszimile-anyag, kottapéldák járulnak.

EDITIO MUSICA

NÉPZENE ÉS ZENETÖRTÉNET
I.

EDITIO MUSICA

NÉPZENE ÉS ZENETÖRTÉNET

I.

Szerkesztette

VARGYAS LAJOS

EDITIO MUSICA BUDAPEST 1972

© 1972 Editio Musica, Budapest

BEKÖSZÖNTŐ

Zeneéletünk egyre szorosabb kapcsolatba kerül a zenetudománnyal. Zenetudósaink egyre nagyobb szerepet kapnak a Rádió, Televízió műsoraiban, sőt a hangversenyéletben is műsorok magyarázatával, régi muzsika felújításával, népi műsorok összeállításával. A közönség mind jobban igényli a megbízható ismereteket, mind jobban kívánja a közvetlen tájékoztatást a kutatások eredményéről.

Ez a fellendülő érdeklődés bátorítja fel a kiadót, hogy újabb sorozattal álljon az olvasók elé. A megjelenésre váró munkák kötetlen időben és terjedelemben kerülnek a közönség elé; ez a forma fürgébben tudja követni a munkák alakulását, az eredmények kiérlelődését, ugyanakkor könnyebb, gyakoribb megjelenést tesz lehetővé, s így frissebb tájékoztatást nyújt, mint a több éves átfutást igénylő nagyobb kiadványok.

„Népzene és zenetörténet" – írtuk fel címnek sorozatunk élére. Aki egy kicsit is járatos a magyar népzenei irodalomban, annak fülében ismerősen cseng ez a cím. Bizonyára fölhangzik benne egy másik: „Néprajz és zenetörténet", Kodály tanulmányának címe, amelyben először mutatott rá a népzenei és zenetörténeti kutatások elválaszthatatlanságára. Nem véletlen ez az összecsengés: saját szándékainkat és sorozatunk jellegét is ez a felismerés határozza meg. Népzenénket alig vizsgálhatjuk a zenetörténeti források és eredmények figyelembevétele nélkül, s a magyar zenetörténet hiányos forrásai sem adnák a múlt zenéjének valósághű képét, ha nem értelmeznénk a gazdagon ömlő népzenei adatok segítségével. Határainkon kívül is egyre erősödik az a felismerés a zenetudományban, hogy a zene – fejlődésének kezdeti szakaszaiban – alig több, mint népzene. Később pedig népi és művelt zene állandó kölcsönhatásban áll egymással. Ha ehhez hozzávesszük a népek egymásközti érintkezésének eredményeit, olyan szélesre tárulnak a kutatás távlatai, amit már alig nevezhetünk másként, mint „zenei művelődéstörténet"-nek.

Erről a széles területről kívánunk eredményeket bemutatni az olvasóknak: részletmunkákat, érdekes fölfedezéseket, távlatot nyitó új kutatásokat; népzenéről, műzenéről, mindkettő határterületeiről, magyar hagyományból és más népek hagyományaiból egyaránt. Lehetőleg minden kötetben adunk egy csokorra való népdalt is, énekelni valót a népzene barátainak. Hogy necsak tanulsággal szolgáljunk, hanem közvetlen zenei élménnyel is.

Reméljük, hogy a közönség érdeklődése igazolni fogja szándékunk időszerűségét.

Vargyas Lajos

INTRODUCTION

The existing contacts between Hungarian musical life and musicology are being reinforced and multiplied by more and more new links. Our musicologists are given more and more time and say in the programmes of the Hungarian Radio and Television, moreover they noticeably shape Hungarian concert life with their commentaries written for the programmes, with the revival of old music and with the selection of folk music programmes. The audience seems to thirst for reliable information; there is a growing interest among the public for having reliable and first hand information about the results of research in progress.

It was this growing interest that induced the publishinghouse Editio Musica Budapest to launch the new series *Musica literata ed illiterata.* The papers ready to be published will appear arbitrarily, no definite time or space is laid down for them, since it is believed that this unrestricted form may be able to follow the progress of the work and the evaluation of results more closely and with greater ease and flexibility. Fresh information can be provided more efficiently by publications appearing frequently than by volumes requiring several years of preparatory work.

„Musica literata ed illiterata"—„Written and Non-written Music" or „Folk Music and Music History" is the title given to our new series. For all those who are somewhat familiar with the literature of Hungarian folk music, this title will ring a bell: it will remind them of „Ethnography and Music History", the title of Kodály's study in which he first pointed out that folk music and music historical research are inseparable. This similarity in title is no accident: our own intentions and also the character of the series is reflected in the recognition of that similarity. Our folk music could hardly be examined without considering the sources and results provided by music history, and the scanty sources of Hungarian music history, on the other hand, could hardly give a true picture of the music of the past, if the rich flow of data available from folk music did not supply sufficient material for conclusions to be drawn. In musicology, even beyond our borders, the recognition is steadily gaining ground that music, in its initial stages, is scarcely more than folk music. Later, on the other hand, there is constant interaction between folk music and composed music. Taking into account the results of the contact between peoples, the perspectives of research work open up such vast vistas which cannot be termed anything less than „the history of civilization in music."

It is from this vast field that we wish to present results to our readers: detailed researches, interesting discoveries on folk music and art music and on the overlapping fields of the two, on Hungarian traditions and on the traditions of other peoples, alike. As far as possible, we also plan to include in each of our volumes a group of folk songs meant to be sung by those who love folk music, so that we should provide not only food for thought, but also a direct musical experience.

We hope that the interest of the reading public will prove us right in the timeliness of our endeavours.

Lajos Vargyas

RÁCZ ILONA

BARTÓK BÉLA CSÍK MEGYEI PENTATON GYŰJTÉSE 1907-BEN

Bartók Béla csíkmegyei pentaton dallam gyűjtését eddig még senki nem dolgozta fel, holott ez a gyűjtőút volt döntő hatással egész élete népzenei munkásságára. 90-ik születésnapja alkalmából hadd rójam le a régi tanítvány és munkatárs szerény adóját a magyar zene halhatatlan zsenijének azzal, hogy pótolom ezt a hiányt.

Bartók még 1904-ben Dósa Lidi nevezetű székely háztartási alkalmazottjuktól hallott egy székely dallamot. Ez különös visszhangot keltett – mint írja – a lelkében. (Fekete föld, fehér az én zsebkendőm. Tkp. fél dallam volt.) Elhatározta, hogy a Székelyföldre megy gyűjteni. Csík megyét választotta gyűjtőhelyéül. Ösztöndíjat kért és kapott (1600 koronát) a „székely népzene tanulmányozására", s 1907 nyarán elindult Csík megyébe. Kodály írja: „Oly tömegű ötfokú dallammal jött vissza, hogy a magam egyidejű északi leleteivel egybevetve egyszeriben világos lett ennek az eddig észre sem vett hangsornak alapvető fontossága." Bartók Gyergyóból írja F. E. tanítványának: „Elég különös felfedezést tettem a népdalgyűjtés közben. Megtaláltam a székely dallamtípusokat, amiről nem hittem, hogy léteznek." A pentatoniára érti ezt, bár még nem tudja, mit fedezett fel. Kodály jött rá, hogy ezt a pentatoniát a magyarság még Ázsiából hozhatta magával. Meg is találja a rokonságát a cseremisz népzenében.

Bartók „A magyar népdal" XVIII. lapján mondja: „A pentatonrendszer jelentőségét a magyar parasztzenében először Kodály Zoltán ismerte fel". Viszont Kodály az „Ötfokú hangsor a magyar népzenében" 1. lapján ezt írja: „Hogy az ötfokú hangsor annyi régi nép, talán minden népek zenéjének kezdete: nálunk is él és virágzik, 1907 óta tudjuk, mikor Bartók Béla először talált nagyobb tömegben efféle dalokat a Székelyföldön."

Bartóknak csak egy levelét és két lapját ismerjük erről a csíkmegyei gyűjtésről. Tanítványának, F.E.-nek Csíkkarcfalváról így ír: „Hihetetlenül sok fáradságban és kínlódásban van részem, amire nem is számítottam. Az eredmény annyira-amennyire kielégítő, bár jobb is lehetne". (A következő hónapban Gyergyóban végzett gyűjtése kielégítőbb volt.) Híres a Geyer Stefi hegedűművésznőnek írt levele Gyergyókilyénfalváról, amelyben leírja párbeszédét egy parasztasszonnyal, evvel is illusztrálva, hogy míly nehéz és fáradságos dolog a népdalgyűjtés.

Bartók a pentaton dalokat kezdetben különválasztotta a többitől. 1938-ban átrendezte egész népdalanyagát, s a pentaton csoportot beosztotta az A-osztályba, vagyis a régi stílusú dallamokhoz, de előbb megszámoztatta azokat, s ráíratta a P. (pentaton) jelzést piros színnel. Az évek folyamán erősen felduzzadt anyagot újra megszámoztatta. (L. a lapok felső részén középen.) Ezeknek a számoknak sorrend-

jében közöljük a dalokat. Az A-osztályban Bartók a 6-, 8- és 12-es szótagszámú dalokat közli elsősorban, mint a régi stílusra legjellemzőbbeket. Mi is ezt a sorrendet tartjuk meg. Bartók több faluban is gyűjtötte ugyanazt a dalt, és azonos faluban is többektől, így egy-egy dallamnak több változatát is közöljük. A dallamváltozatokat az ABC betűivel látta el. Sokváltozatú dallamnál az ABC-t újra kezdte, de duplán írva: aa, bb, stb. Így következtethetünk a számok betűiből arra, hogy Bartók melyik változatot tartotta előbbrevalónak, s melyiket elhomályosult változatnak.

Tiszta pentaton dallam nem sok fordul elő a gyűjtésben, a támlapok zöme pienhangos. Leggyakrabban a 6. fokkal bővül, de sok a 6. és 2. fokkal bővült is. A 9. fok gyakran kétrendszerű pentatonra utal. Ilyen pl. a 2. és a 25. sz.

A Bartók által „pentaton"-nak minősítettek közt akad néhány, amit mai ismeretünk alapján nem tartunk ötfokúnak. Ezeket elkülönítettük közlésünk végére. (41-50. sz.) Mindenekelőtt, ahol az egyik dallamsor az ötfokúságtól idegen hangon áll meg (pl. 2. fokon, ld. 44, 45), vagy ahol a skálaszerű menetek túlnyomóak az ötfokú fordulatokkal szemben. Bartók és Kodály ezeket korábban elhomályosult ötfokú dallamoknak tartotta egyéb vonásaik miatt, amelyek a régi stílussal megegyeztek, s így kétségtelenül igazolják régi magyar dallam voltukat. Ma a siratókonságba soroljuk őket, ill. (l. 41-43. sz.) régi dudanótáink közé. Mindkettő régi magyar stílusú, de nem ötfokú. A 46. sz. dallam a „Kiszáradt a tóból mind a sár, mind a víz" dalrokonságába tartozik, amelynek eredetileg 5 (4) 2 kadencia képlete van, tehát nem ötfokú. A 47. sz. dalt Bartók könyvében már maga is a C-osztályba sorolta, holott kezdetben még a P betűvel ellátott pentaton anyagba osztotta. Az 50. sz. dalt is a C-osztályba osztotta be, mert nem izometrikus dallam, s formája nem felel meg a régi stílusnak. Az 51. sz. dal, bár Bartók mint „pentaton" dallamot a „Gyermekeknek" II. füzetében 31. sz. alatt közölte, kimaradt Bartók P-betűs gyűjteményéből.

Bartók sok kétsoros, ill. féldallamot is gyűjtött Csíkban. Ezeken erősen látszik, hogy töredékek, félre is tette őket, nem sorolta be a gyűjteménybe. Ezeket mi is elhagytuk.

Alább közöljük a csíkmegyei falvak nevét, ahol Bartók gyűjtött, feltüntetve azt is, hogy egy-egy faluban hány pentaton dalt jegyzett le.

		pentaton	egyéb
Csíkkarcfalva	(VII. hó)	6 dal	16 dal
Csíkjenőfalva	(VII. hó)	3 dal	27 dal
Csíkrákos	(VII. hó)	3 dal	40 dal
Csíkszentmihály	(VII. hó)	0 dal	22 dal*
Csíkszenttamás	(VII. hó)	6 dal	23 dal
Csíkvacsárcsi	(VII. hó)	9 dal	64 dal

* Lajtha László gyűjtésével együtt.

Gyergyócsomafalva	(VIII. hó)	2 dal	90 dal*
Gyergyókilyénfalva	(VIII. hó)	3 dal	9 dal
Gyergyótekerőpatak	(VIII. hó)	5 dal	54 dal*
Gyergyóújfalu	(VIII. hó)	10 dal	66 dal*
	összesen:	47 dal	411 dal

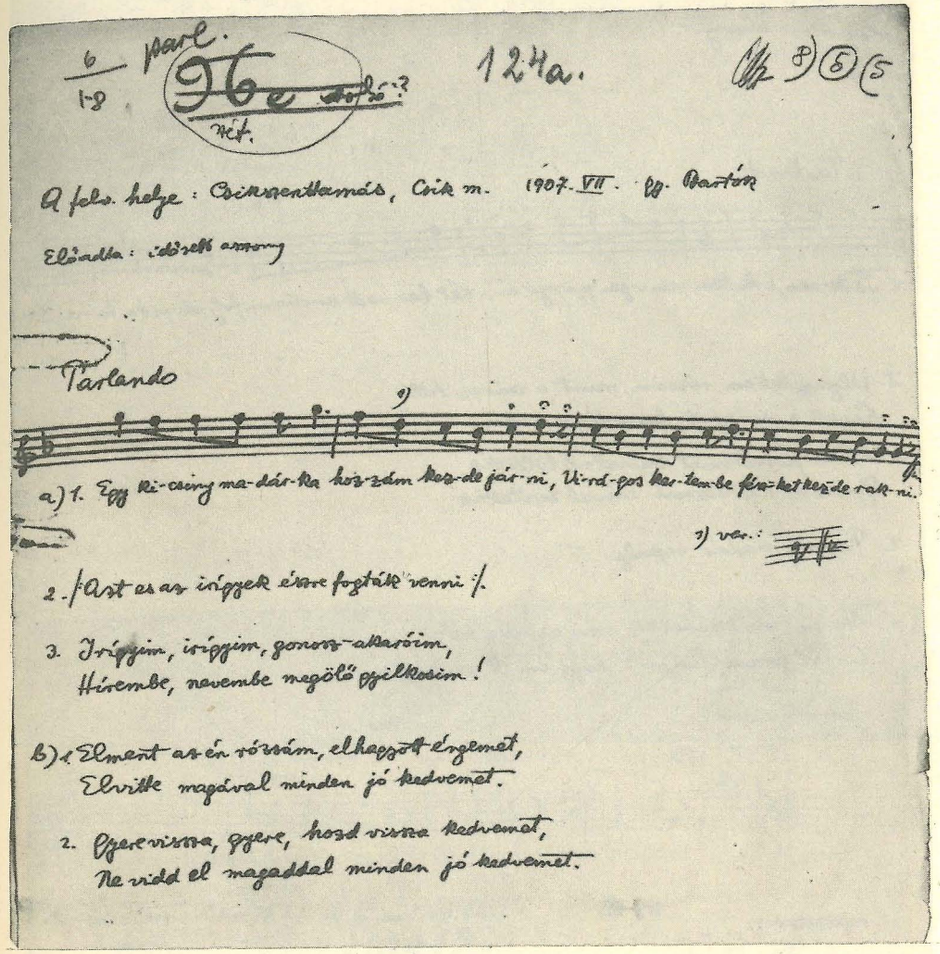

* Molnár Antal gyűjtésével együtt.

2

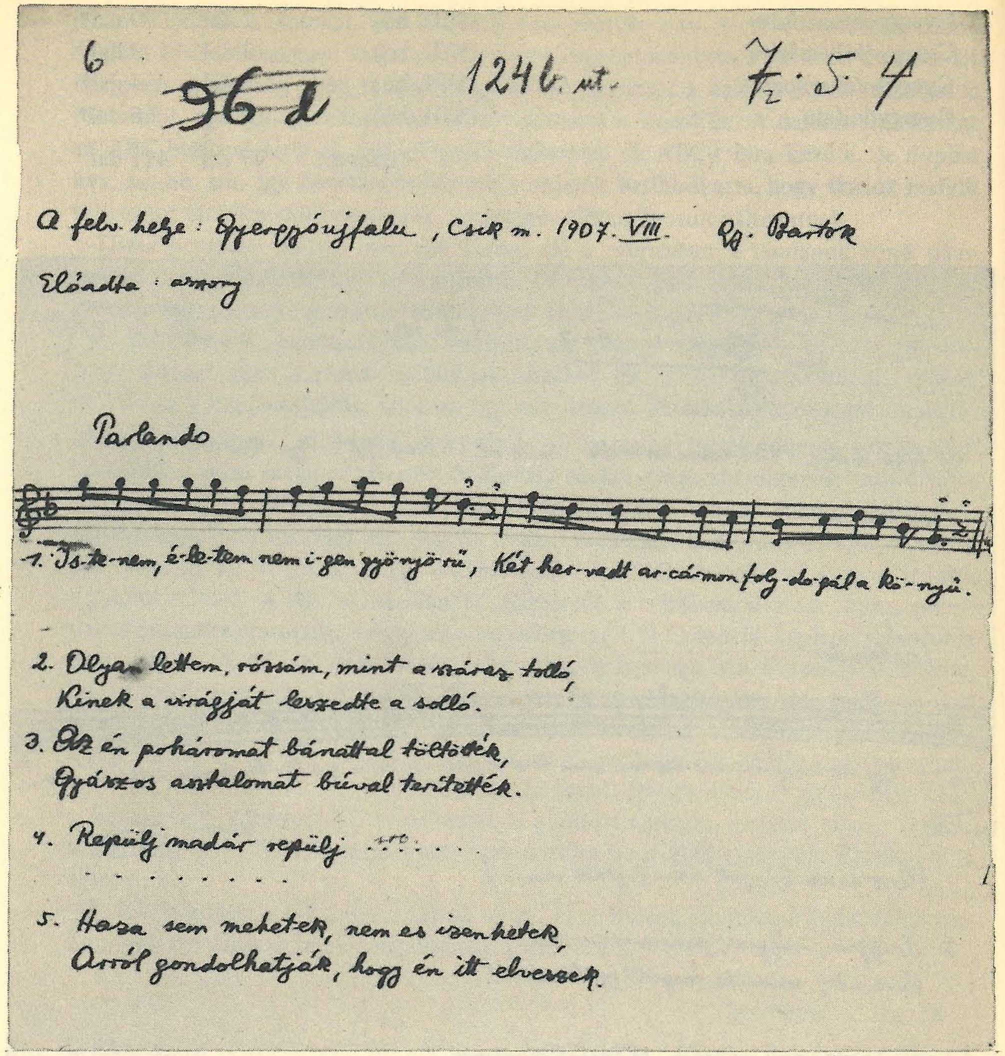
6
96 d
7/2 · 5 · 4
A felv. helye: Gyergyóujfalu, Csik m. 1907. VIII. Gy. Bartók
Előadta: asszony
Parlando
1. Is-te-nem, é-le-tem nem i-gen gyö-nyö-rü, Két her-vadt ar-cá-mon foly-do-gál a kö-nyü.
2. Olyan lettem, rosszám, mint a száraz tolló, Kinek a virágját leszedte a solló.
3. Az én poharamat bánattal töltötték, Gyászos asztalomat búval terítették.
4. Repülj madár repülj ...
5. Haza sem mehetek, nem es izenhetek, Arról gondolhatják, hogy én itt elvesztek.

3

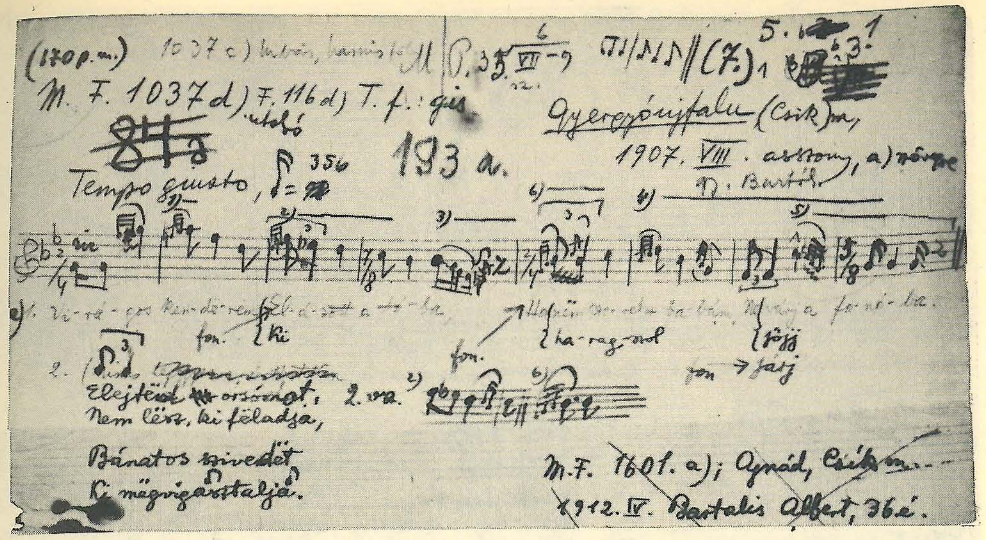
193 a.
Gyergyóujfalu (Csik) m.,
1907. VIII. asszony
Tempo giusto
Elejtettem orsómat,
Nem lészen, ki feladja,
Bánatos szivedet
Ki mëgvigasztalja.
M.F. 1601. a); Ajnád, Csik m.,
1912. IV. Bartalis Albert, 36 é.

4

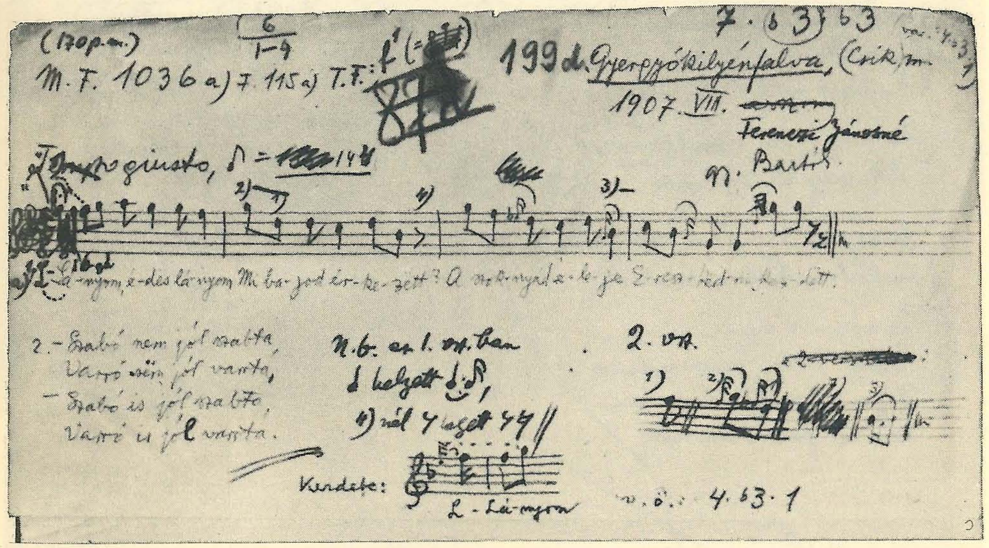
199 d. Gyergyókilyénfalva, (Csik) m.
1907. VIII.
Ferenczi Jánosné
Tempo giusto
2. – Szabó nem jól szabta,
Varró sem jól varrta,
– Szabó is jól szabta,
Varró is jól varrta.
2. vsz.
Kezdete:

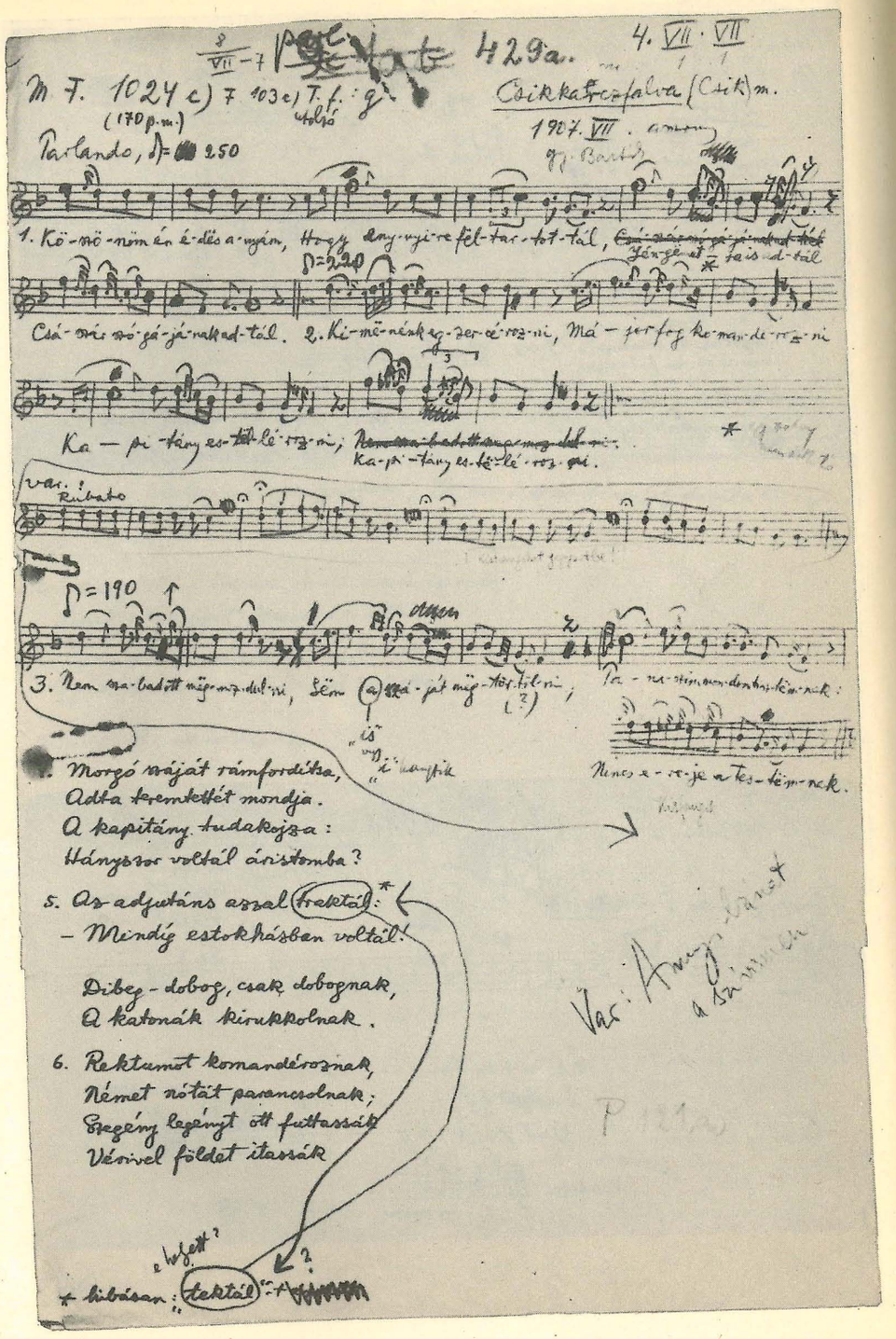
M. T. 1024 c) 7. 103 c) T. f. : g
(170 p. m.)
Parlando, ♩= 250
Csikkarcfalva (Csík) m.
1907. VII.
gy. Bartók
1. Kö-nö-nöm én é-dös a-nyám, Hogy dey-nyi-re fel-tar-tot-tál,
2. Ki-më-nénk eg-zer-é-roz-ni, Má-jer fog ke-nar-de-roz-ni
Ka-pi-tány es-tö-lé-roz-ni;
Ka-pi-tány es-te-lé-roz-ni.
var. Rubato
♩=190
3. Nem ra-bad-ott mög-mo-dul-ni, Sëm (a) ká-ját mög-tör-töl-ni,
Ta-ra-ti-ra-ra-dom-ba-ka-ti-nak.
Nincs a-ra-ja a tes-të-nek.
4. Morgó saját ráimfordítka,
Adta tizenkettét mondja.
A kapitány tudakozza:
Hányszor voltál áristomba?
5. Az adjutáns azzal (tektál):*
– Mindig estokhásban voltál!
Dibeg-doboz, csak dobognak,
A katonák kirukkolnak.
6. Rektumot komandérozzák,
Német nótát parancsolnak;
Szegény legényt ott futtassák
Vérivel földet itassák
* hibásan: tektál
Var: Arany-dinnét a szivemben
P 124 b)

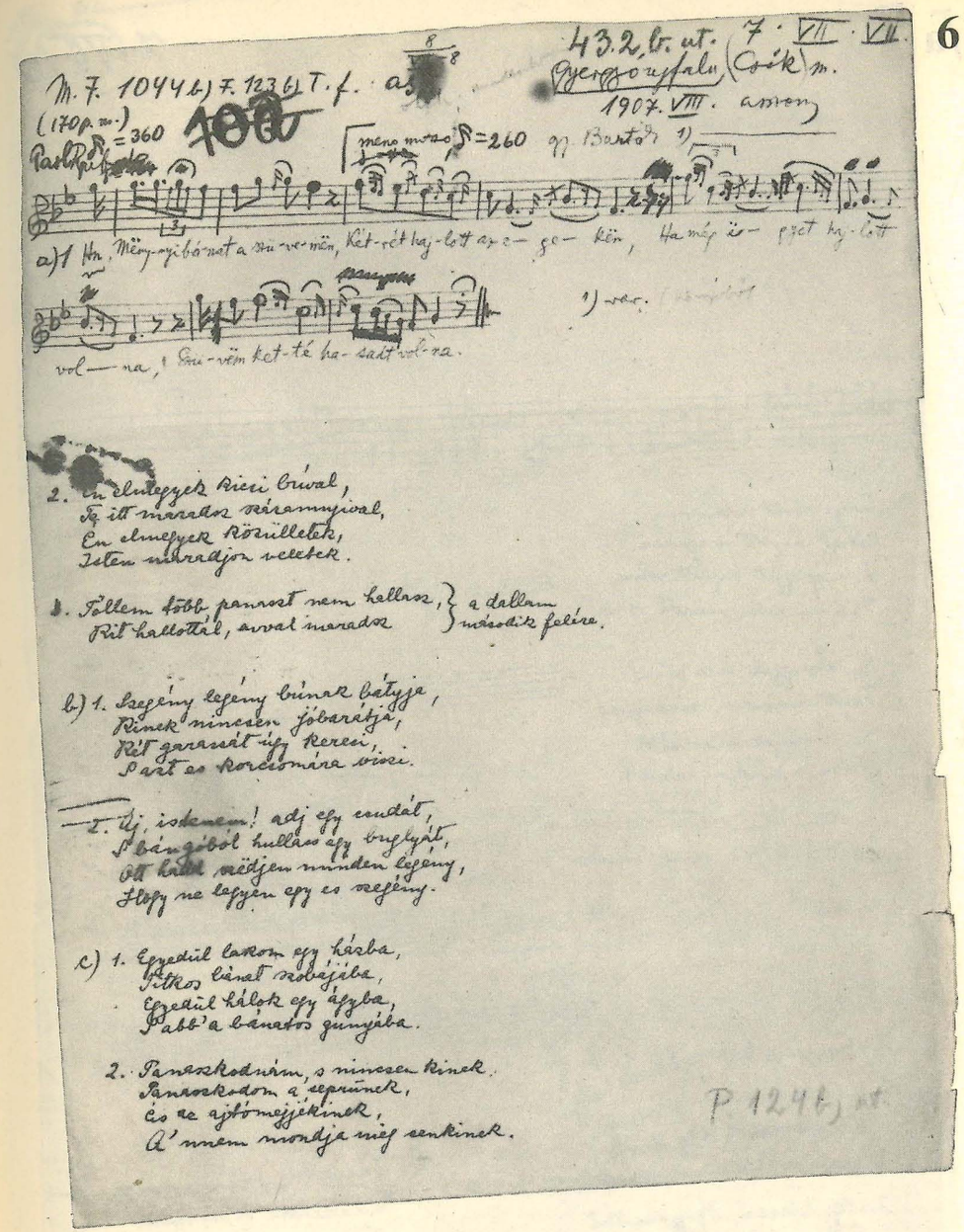
M. T. 1044 b) 7. 123 b) T. f. a)
43. 2. tr. ut.
Gyergyószentmiklós (Csík) m.
1907. VIII. avron
(170 p. m.) = 360
meno mosso ♩=260
gy. Bartók 1)
a)1 Hm. Mëny-nyi bór-nat a szi-ve-mën, Két-ség-bej-tett az e-gë-kën, Ha mëj ö-pet hy-lott
vol-na, Szi-vem ket-té ha-sadt vol-na.
1) var.
2. En elmegyek Ricci Búval,
Ő itt maradt sáramnyival,
En elmegyek Rőzsillatok,
Isten nyugodjon veletek.
3. Füllem több panaszt nem hallasz, } a dallam
Pit hallottál, arval maradsz } második felére.
b) 1. Szegény legény bánat bátyja,
Kinek nincsen jóbarátja,
Két garasát úgy keresi,
Part es korcsomára viszi.
2. Új, isdemem! adj egy cendát,
Sóhajából hullass egy bugyiát,
Ott kötöm meg minden legény,
Hogy ne lehessen egy es szegény.
c) 1. Egyedül lakom egy házba,
Titkos bánat szobájába,
Egyedül hálok egy ágyba,
Abba'a bánatos gunyába.
2. Panaszkodnám, s nincsen kinek.
Panaszkodom a szegénynek,
És ne ajtómegjének,
A' mem mondja meg senkinek.
P 124 b)

6/a

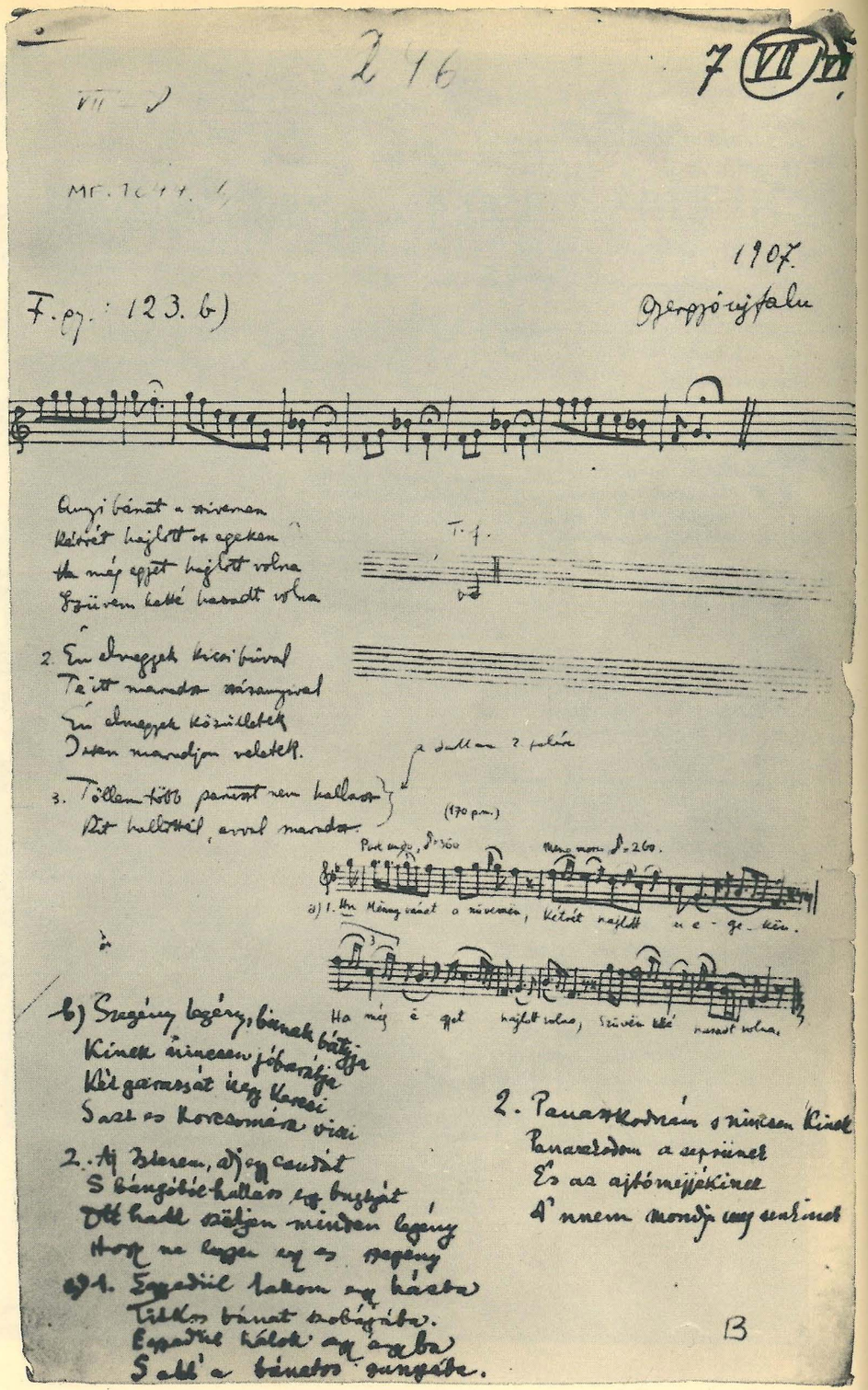
1907.
Gergyójfalu
F.gy.: 123. b)
Bujj bánat a mivanen
Kétfelé hajlott az ágaken
Ha még egyet hajlott volna
Szüvem kettéé hasadt volna
2. En elmegyek kicsi bíróval
Tőle marad másanyával
En elmegyek közülletek
Isten maradjon veletek.
3. Tőllem több panaszt nem hallasz
Mint hallottál, arról maradsz
Ha még é gyet hajlott volna, szüvem kettéé hasadt volna.
b) Szegény legény, bimak bátyja
Kinek úrnecsen fóbaríja
Kétgarassát ideg kenesi
Sazt es korcsomára viszi
2. Aj Istenem, aj egy csudát
S bángóbic hallasz egy bujdját
Ollé hadd szálljon minden legény
Hogy ne legen egy es szegény
3. Egyedül lakom egy házba
Tőllem bánat szobájába.
Egyedül hálok egy ágba
S ollé a bánatos gunyába.
2. Panaszkodnám a nincsen Kinek
Panaszolom a sepsinek
És az ajtónejjékinek
A' nnem mondja egy szalmának

7

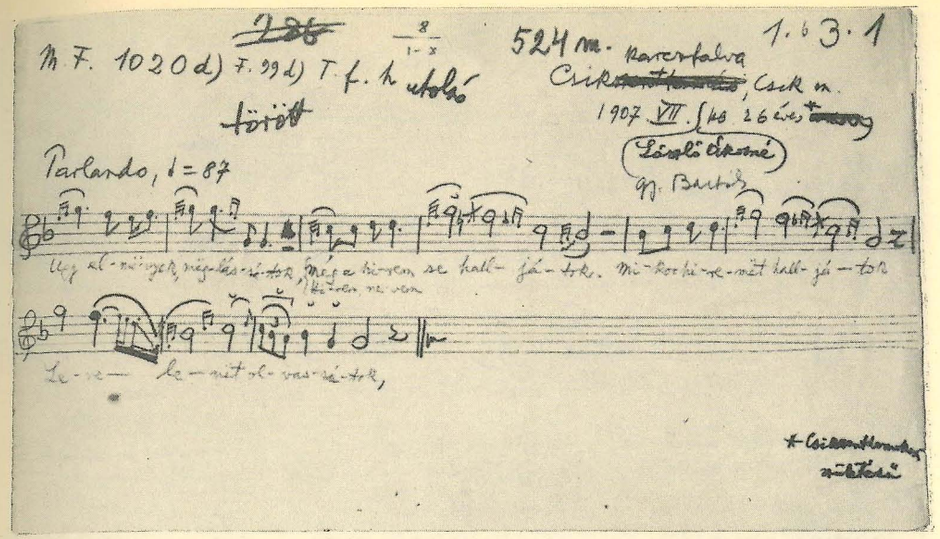
M. F. 1020 d) 7. 394 d) T. f. h utolsó
524 m. Kovarfalva
Csík m.
1907. VII. 46 26 éves
Parlando, ♩=87
Gy. Bartók
Hej el-nézzétek nézzétek-e itt, még a hiremet se hall-já-tok. Mi-ért hi-re-met hall-já-tok,
Le-re— le—mit ol-vas-vá-tok,

8

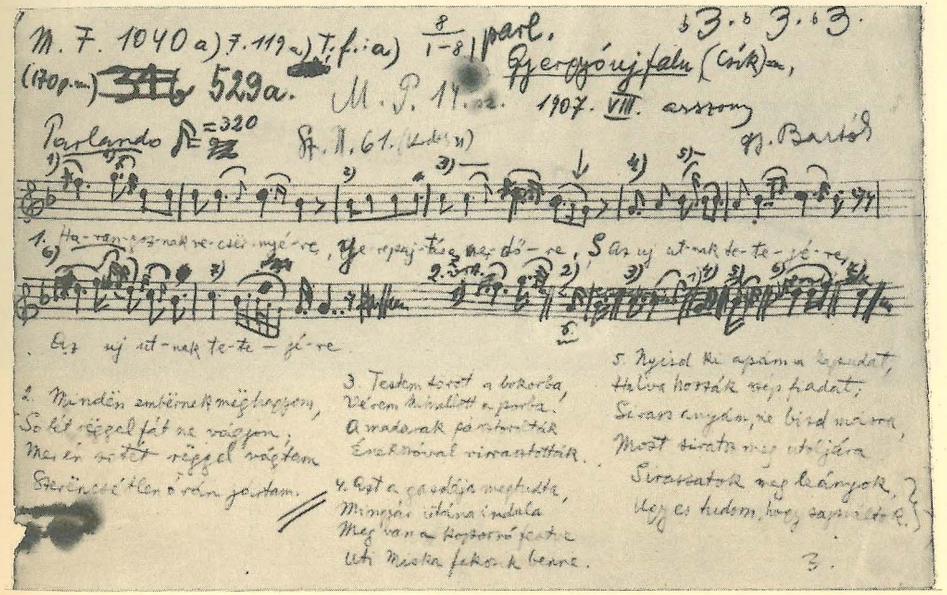
M. F. 1040 a) 7. 119 a) T. f. : a)
(170 p.m.) 529a.
Gergyójfalu (Csík)m.
M. P. 14. m.
1907. VIII.
Parlando ♩=320
Gy. Bartók
Ha-ran-gozz-nak re-ve-ti-nyé-re, Ne repülj-tök meg dö-re, S az uj út-nak te-te-jé-re,
Ez uj út-nak te-te—jé-re.
2. Minden szőlőnek mejt hagyjon,
Sok tőzzel fát ne vágjon;
Mert én sok tőzzel vágtam
Szőlőmet tőlen árván jószlam.
3. Testem szivet a bokorba,
Vérem kihullott a porba,
A madarak pár nélkülit
Éneklésival vigasztalták.
4. Két a gazdája meghalt,
Mindjárt utána indula
Meglyan a hegyoldalba
Uti Mariska fekszik benne.
5. Nyissál ki apámnak kapudat,
Tárva hordják meg hadat;
Sivatagra ne bízd magad,
Most tiszta meg utójára
Sivatagok meglakányok,
Hogy es tudom, hogy sapadtak.
3.

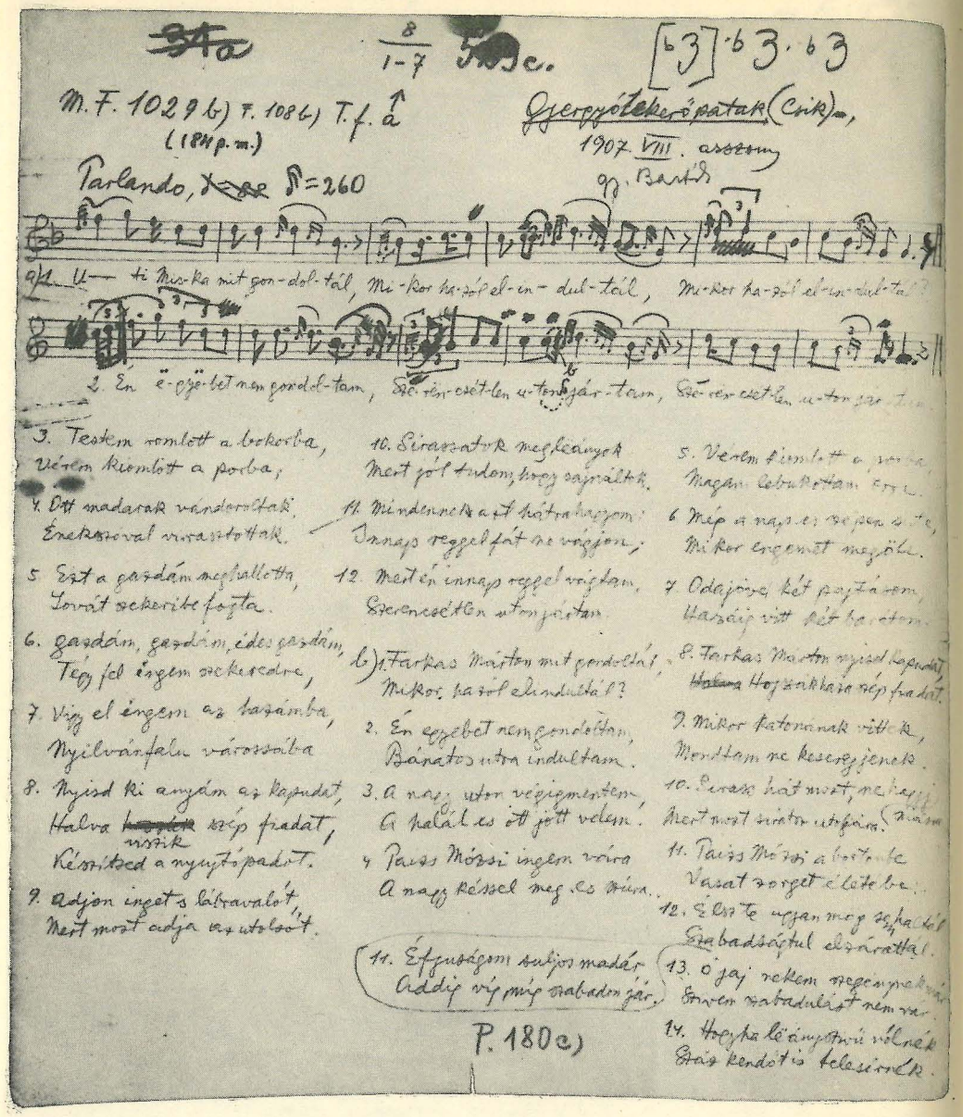
M. F. 1029 b) T. 1086) T. f. a
(184 p. m.)
Gyergyótekerőpatak (Csík),
1907. VIII. asszony
gy. Bartók
Parlando, ♩ = 260
1. Ti Miska mit gon-dol-tál, Mi-kor ka-pá el-en-dul-tál, Mi-kor ka-pá el-en-dul-tál?
2. Én ë-gyë-let nem gon-dol-tam, Sze-ren-csét-len u-ton já-r-tam, Sze-ren-csét-len u-ton já-r-tam
3. Testem romlott a bokorba, Vérem kiomlott a porba;
4. Ott madarak vándorútak, Énekszóval vigasztaltak.
5. Ezt a gazdám meghallotta, Lovát szekeribe fogta.
6. Gazdám, gazdám, édes gazdám, Tegy fel engem szekeredre,
7. Vigy el engem az hazámba, Nyilvánfalu városába
8. Nyisd ki anyám az kapudat, Halva [hozták] [virrik] szép fiadat,
Készítsed a nyugtópadot.
9. Adjon inget s kalavalót, Mert most adja az utolsót.
10. Siratatok megcsaltanyok Mert jól tudom, hogy sajnáltok.
11. Mindennek azt hátra hagyom: Innap reggel fát ne vágjon;
12. Mert én innap reggel vágtam, Szerencsétlen utonjártam.
b) 1. Farkas Márton mit gondolsz, Mikor katonának visznek,
2. Én egyebet nem gondoltam, Bánatos utra indultam.
3. A nagy utat végigmentem, A halálra ott jött velem.
4. Pacsa Mózsi engem vára A nagy réssel meg is vára.
11. Éfjuságom szuljos madár, Addig vígy míg szabadon jár.
P. 180 c)
5. Velem tímlett a porba, Magam lebuktattam érte.
6. Még a nap is szépen sütött, Mikor engemet megölt.
7. Odajöve két pajtásom, Hazáig vitt két barátom.
8. Farkas Márton nyisd kapudat, Hogy szakkasz szép fiadat.
9. Mikor katonának vittek, Mondtam ne keseregjenek.
10. Siratsz hát most, ne hagyj Mert most siratsz utójára.
11. Pacsa Mózsi a bortole Vasat zorget élete be.
12. Élni te úgy nem megy szabadság nélkül
Szabadságtul elszárattál.
13. Ojaj nekem szegénynek, Szivem szabadulást nem vár.
14. Hogyha lé ángyomnú vólnék Száz kendőt is telesírnék.

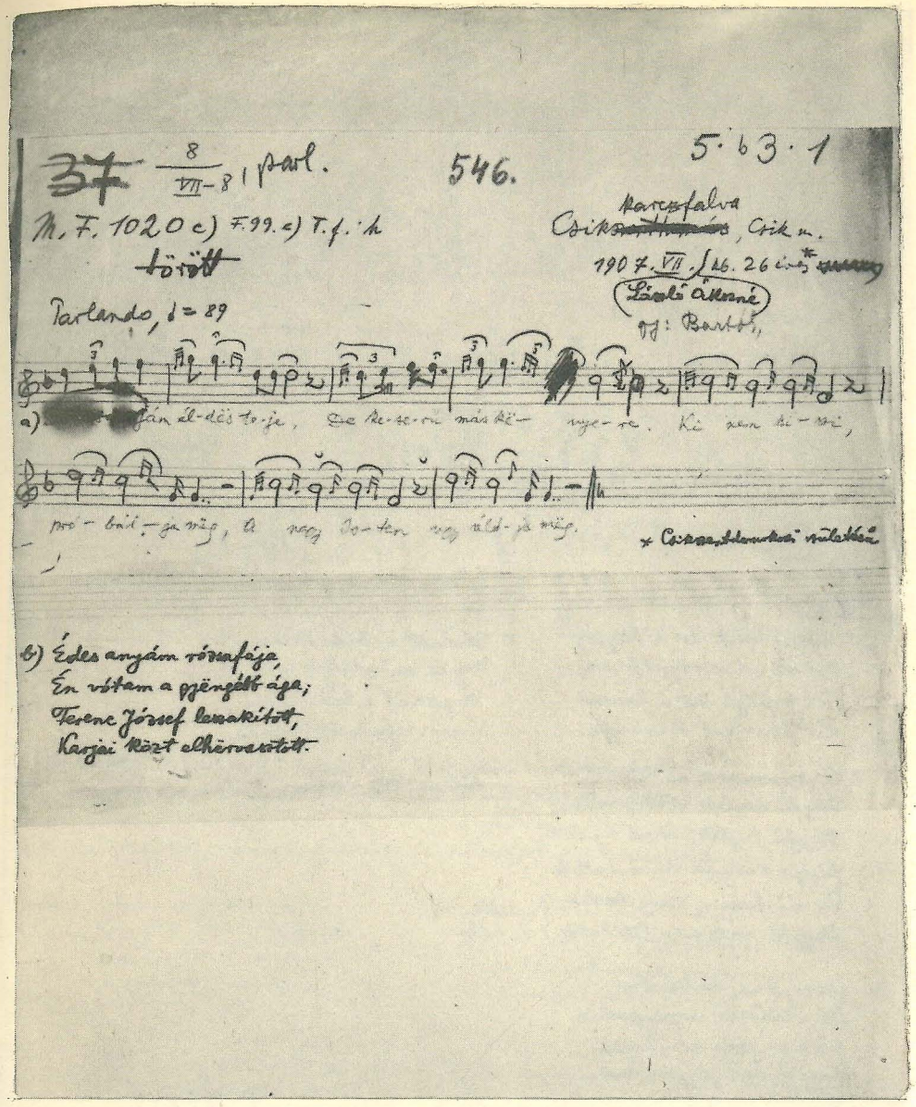
37
546.
5. 63. 1
M. F. 1020 c) F. 99. c) T. f. h
[törött]
Karcsfalva
Csík[szentmiklós], Csík m.
1907. VII. 26 [-án]
Lázár Ilonné
gy: Bartók
Parlando, ♩ = 89
a) [Ked]-ves anyám él-dés to-je, De ke-ser-ves más ki-nye-re. Ki nem ki-vi,
pró-bál-ja még, A nagy bo-ton vagy él-ni-je még.
b) Édes anyám rózsafája,
Én vótam a gyöngébb ága;
Tessenc József lecsakított,
Karjai közt elhervasztott.

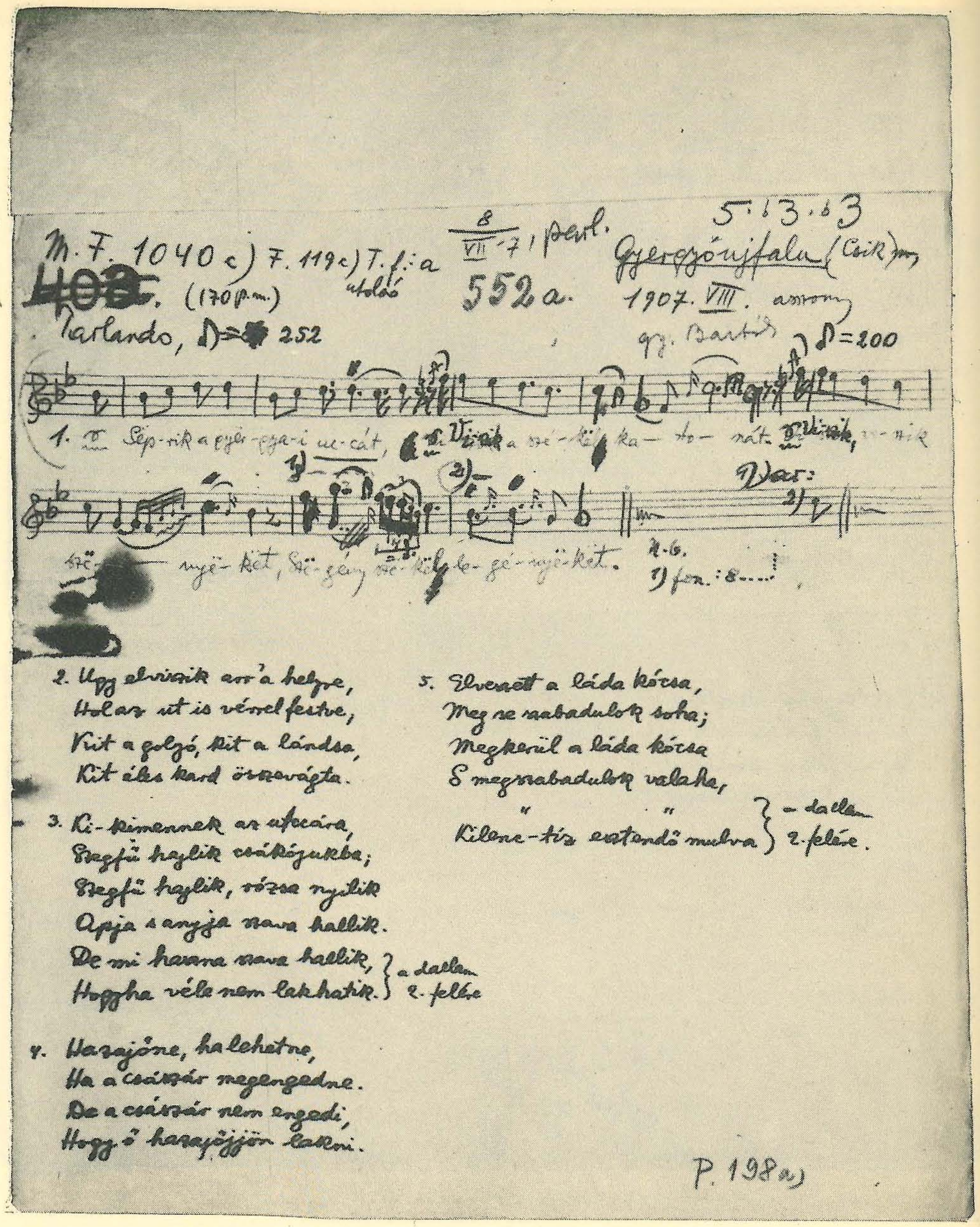
M. F. 1040 c) F. 119 c) T. f.: a
VII-7
5·13·3
Gyergyóújfalu (Csík) m.
552a.
1907. VIII. asszony
Gy. Bartók
Parlando, ♪= 252
♪=200
1. Szép-rik a gyer-gya-i uc-cát,
ka- to- nát
Var:
2. Úgy elviszik arra helyre,
Holaz út is vérrel festve;
Kit a golyó, kit a lándsa,
Kit éles kard összevágta.
3. Ki-kimennek az utcára,
Szegfű hajlik csákójukba;
Szegfű hajlik, rózsa nyílik
Apja s anyja szava hallik.
De mi haszna szava hallik,
Hogyha véle nem lakhatik. } a dallam 2. felére
4. Haza jöne, ha lehetne,
Ha a császár megengedne.
De a császár nem engedi,
Hogy ő haza jöjjön lakni.
5. Elveszett a láda kócsa,
Meg se szabadulok soha;
Megkerül a láda kócsa
S megszabadulok valaha,
Kilenc-tíz esztendő mulva } a dallam 2. felére.
P. 198a)

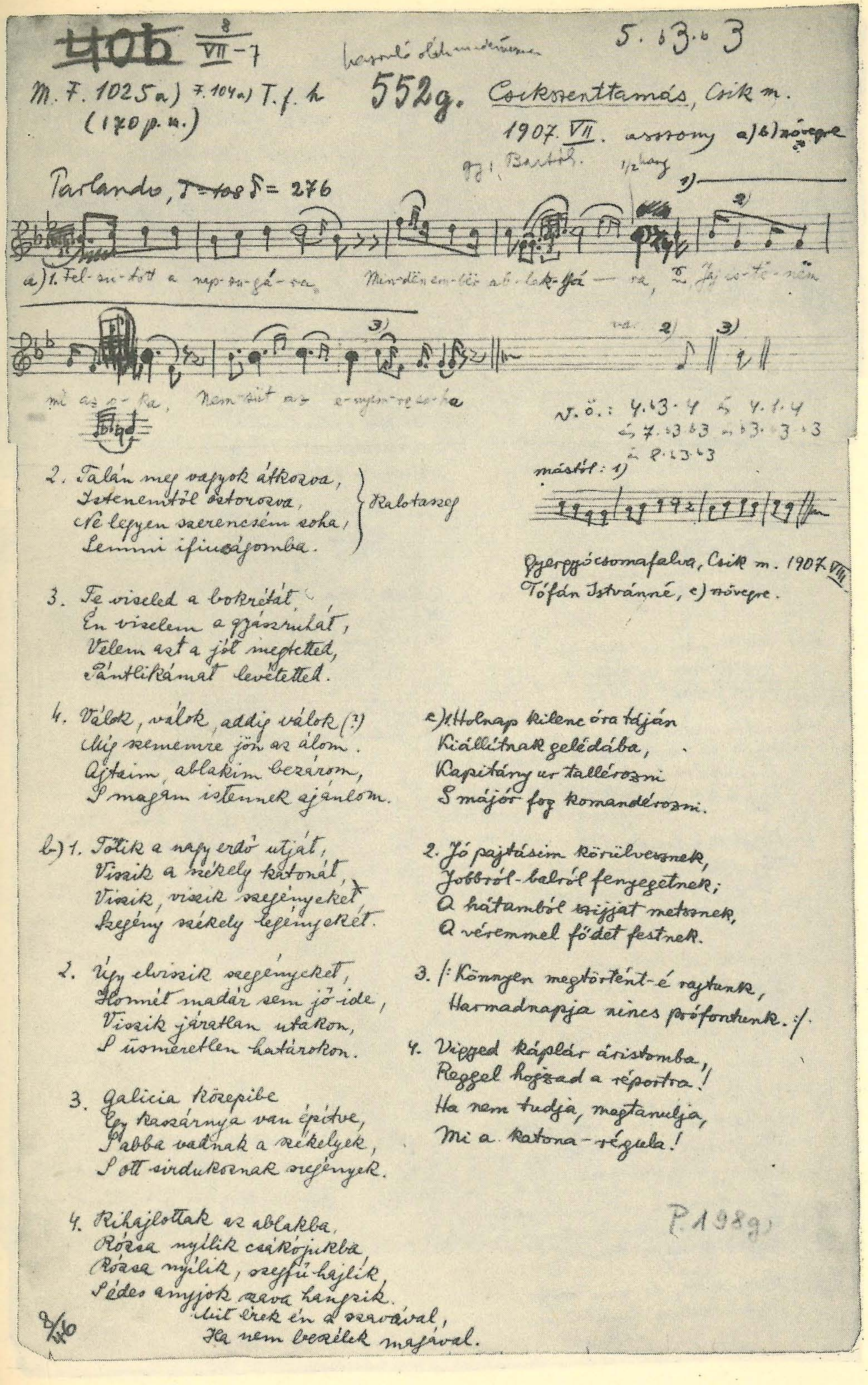
VII-7
5·13·3
M. F. 1025 a) F. 104 a) T. f. h
(170 p. m.)
552g.
Csíkszenttamás, Csík m.
1907. VII. asszony a) b) nővegre
Gy. Bartók
Parlando, ♪=276
v. ö.: 4·13·4
másfél: 1)
Gyergyócsomafalva, Csík m. 1907. VIII.
Tófán Istvánné, c) nővegre.
2. Talán meg vagyok átkozva,
Istenemtől eltorozva,
Ne legyen szerencsém soha,
Semmi ifiuságomba. } Kalotaszeg
3. Te viseled a bokrétát,
Én viselem a gyászruhát,
Vélem azt a jót megtetted,
Pántlikámat levetetted.
4. Válok, válok, addig válok (?)
Míg szemembe jön az álom.
Ajtaim, ablakim bezárom,
S magam istennek ajánlom.
b) 1. Tölik a nagy erdő utját,
Viszik a székely katonát,
Viszik, viszik szegényeket,
Szegény székely legényeket.
2. Úgy elviszik szegényeket,
Hommét madár sem jő ide,
Viszik járatlan utakon,
S ismeretlen határokon.
3. Galicia közepibe
Egy kaszárnya van épitve,
S abba vadnak a székelyek,
S ott sirdukoznak szegények.
4. Kihajlottak az ablakba,
Rózsa nyílik csákójukba,
Rózsa nyílik, szegfű hajlik,
Édes anyjok szava hangzik.
Mit érek én a szavával,
Ha nem beszélek magával.
c) Holnap kilenc óra tájján
Kiállitnak gelédába,
Kapitány ur tallérozni
S májór fog komandérozni.
2. Jó pajtásim körülvesznek,
Jobbról-balról fenyegetnek;
A hátamból szijjat metsznek,
A véremmel födet festnek.
3. /: Könnyen megtörtént-é rajtunk,
Harmadnapja nincs profontunk. :/
4. Vigyed káplár árestomba,
Reggel hozzad a réportra!
Ha nem tudja, megtanulja,
Mi a katona-regula!
P. 198g)

13

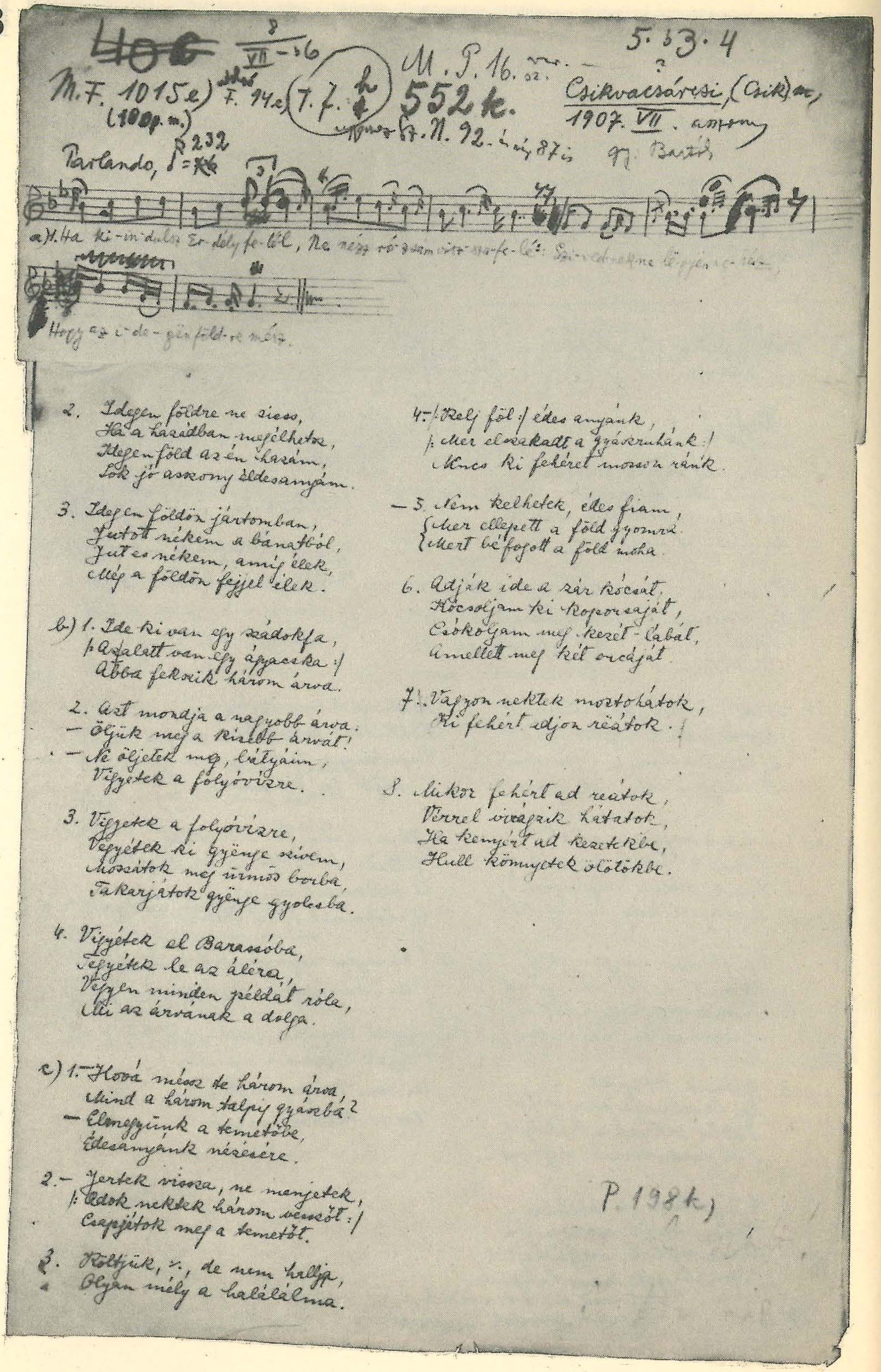

M. F. 1015 e) F. 94 e) (7. 7.) M. P. 16. 552 k. Csikvacsárcsi, (Csik) m., 1907. VII. asszony, Gy. Bartók

Parlando

a) 1. Ha ki-in-dulsz Er-dély-fe-lől, Ne nézz vissza...

Hogy az i-de-gen föld-re mész.

2. Idegen földre ne siess,
Ha a házadban megélhetsz,
Idegen föld az én házam,
Sok jó asszony édesanyám.

3. Idegen földön jártomban,
Jutott nékem a bánatból,
Jut es nékem, amíg élek,
Még a földön fejjel élek.

b) 1. Ide ki van egy szádokfa,
|: Az alatt van egy ágyacska :|
Abba fekszik három árva.

2. Azt mondja a nagyobb árva:
– Öljük meg a kisebb árvát!
– Ne öljetek meg, bátyáim,
Vigyétek a folyóvízre.

3. Vigyétek a folyóvízre,
Vegyétek ki gyënge szívem,
Mossátok meg ürmös borba,
Takarjátok gyënge gyolcsba.

4. Vigyétek el Barassóba,
Tegyétek le az áléra,
Vegyen minden példát róla,
Mi az árvának a dolga.

c) 1. – Hová mész te három árva,
Mind a három talpig gyászba?
– Elmegyünk a temetőbe,
Édesanyánk nézésére.

2. – Jertek vissza, ne menjetek,
|: Adok nektek három vesszőt :|
Csapjátok meg a temetőt.

3. Költjük, –, de nem hallja,
Olyan mély a halálálma.

4. |: Kelj föl :| édes anyánk,
|: Mer elszakadt a gyászruhánk :|
Nincs ki fehéret mosson ránk.

– 5. Nem kelhetek, édes fiam,
{ Mer ellepett a föld gyomra.
{ Mert befogott a föld moha.

6. Adják ide a zár kócsát,
Kócsoljam ki koporsaját,
Csókoljam meg kezét-lábát,
Amellett meg két orcáját.

7. |: Vagyon nektek mostohátok,
Ki fehért adjon reátok. :|

8. Mikor fehért ad reátok,
Vérrel virágzik hátatok,
Ha kenyért ad kezetekbe,
Hull könnyetek ölötökbe.

P. 198 k)

14

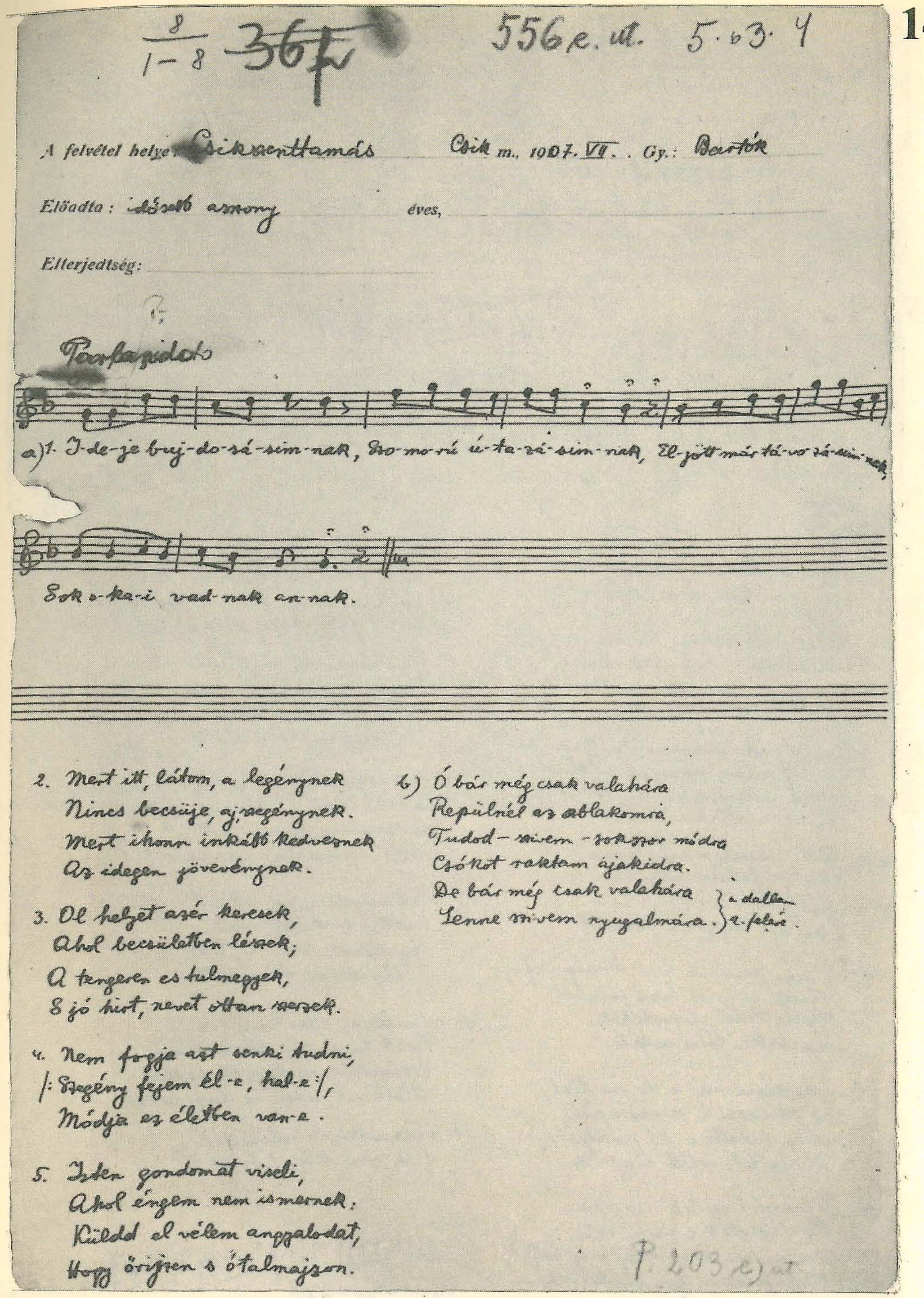

8/1–8 361 556 e. ut. 5·63·4

A felvétel helye: Csikszenttamás Csík m., 1907. VII. Gy.: Bartók

Előadta: idősebb asszony éves,

Elterjedtség:

Parlando

a) 1. I-de-je buj-do-sá-sim-nak, Szo-mo-rú ú-ta-zá-sim-nak, El-jött már tá-vo-zá-sim-nak,

Sok o-ka-i vad-nak an-nak.

2. Mert itt, látom, a legénynek
Nincs becsüje, aj, szegénynek.
Mert itten inkább kedvesnek
Az idegen jövevénynek.

3. Ol helyet azér keresek,
Ahol becsületben lészek;
A tengeren es túlmegyek,
S jó hirt, nevet ottan szerzek.

4. Nem fogja azt senki tudni,
|: Szegény fejem él-e, hal-e :|,
Módja az életben van-e.

5. Isten gondomat viseli,
Ahol engem nem ismernek:
Küldd el vélem angyalodat,
Hogy őrizzen s ótalmazzon.

b) Ó bár még csak valahára
Repülnél az ablakomra,
Tudod – szívem – sokszor módra
Csókot raktam ajakidra.
De bár még csak valahára } a dallam
Lenne szívem nyugalmára. } 2. fele

P. 203 e) ut

15

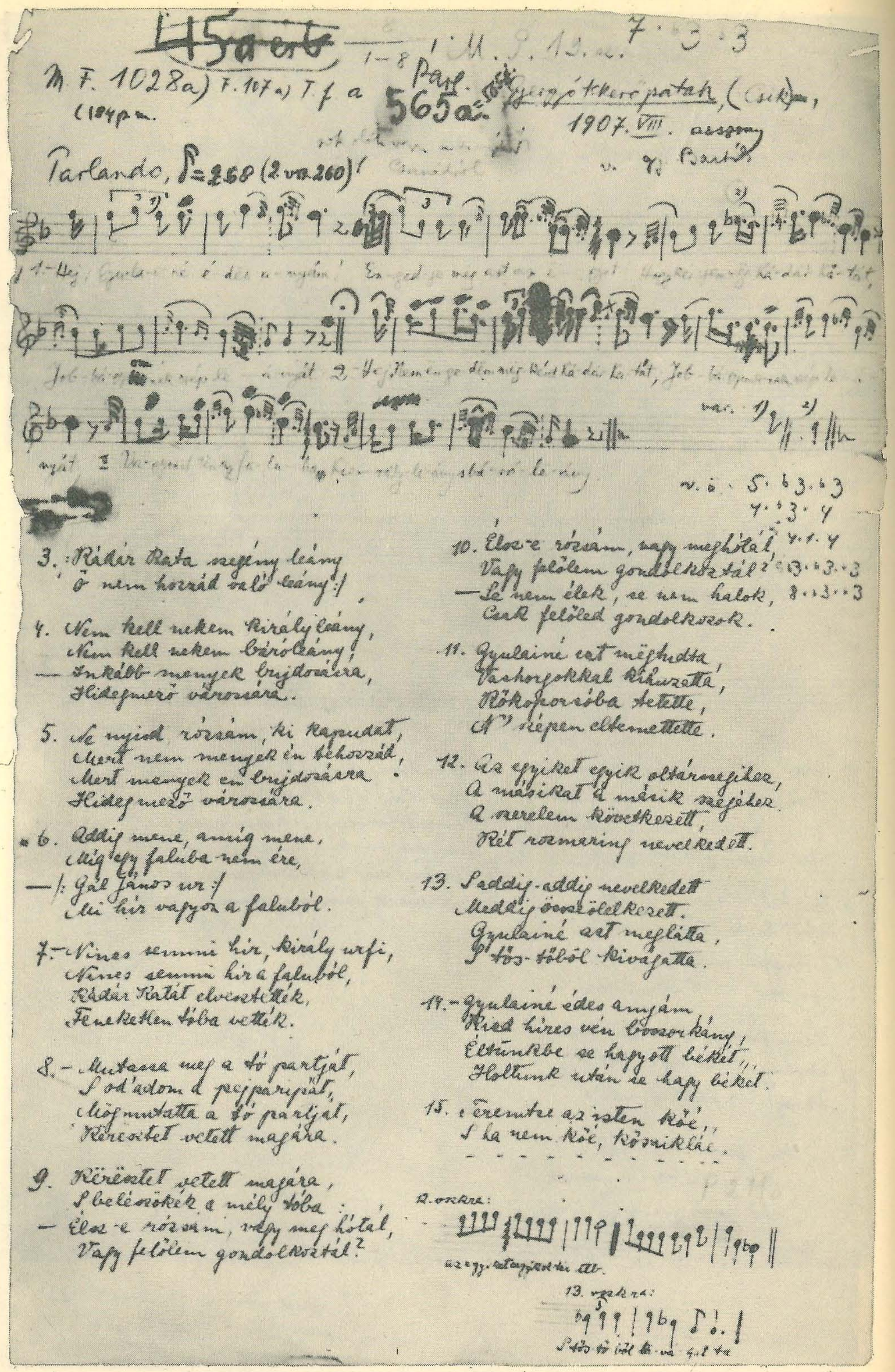
45a
M. F. 1028a) F. 107a) T. f. a (184p. m.)
Parl. 565a Gyergyótekerőpatak, (Csík)m.,
1907. VIII. asszony
Parlando, ♪=258 (2 vsz. 260)
v. ö. 5·♭3·♭3
4·♭3·4
3. |: Kádár Kata szegény leány
Ő nem hozzád való leány :|
4. Nem kell nekem király leány,
Nem kell nekem báró leány!
— Inkább megyek bujdosásra,
Hidegmező városára.
5. Ne nyisd rózsám, ki kapudat,
Mert nem megyek én béhozzád,
Mert megyek én bujdosásra
Hidegmező városára.
6. Addig mene, amig mene,
Míg egy faluba nem ére,
— |: Gál János ur :|
Mi hír vagyon a faluból.
7. — Nincs semmi hír, király urfi,
Nincs semmi hír a faluból,
Kádár Katát elvesztették,
Feneketlen tóba vették.
8. — Mutassa meg a tó partját,
S od'adom a pejparipát,
Mögmutatta a tó partját,
Keresztet vetett magára.
9. Keresztet vetett magára,
S belészökék a mély tóba:
— Élsz-e rózsám, vagy meghótál,
Vagy felőlem gondolkoztál?
10. Élsz-e rózsám, vagy meghótál,
Vagy felőlem gondolkoztál?
— Se nem élek, se nem halok,
Csak felőled gondolkozok.
11. Gyulainé ezt meghallotta,
Vashorgokkal kihuzatta,
Kőkoporsóba tétette,
S szépen eltemettette.
12. Az egyiket egyik oltár szegletihez,
A másikat a másik szegletihez
A szerelem következett,
Két rozmaring nevelkedett.
13. S addig-addig nevelkedett
Meddig összeölelkezett.
Gyulainé azt meglátta,
S tős-tőből kivágatta.
14. — Gyulainé édes anyám
Kied híres vén boszorkány,
Éltünkbe se hagyott békét,
Holtunk után se hagy békét.
15. Teremtse az isten kőé,
S ha nem kőé, kösziklé.
P 211a

16

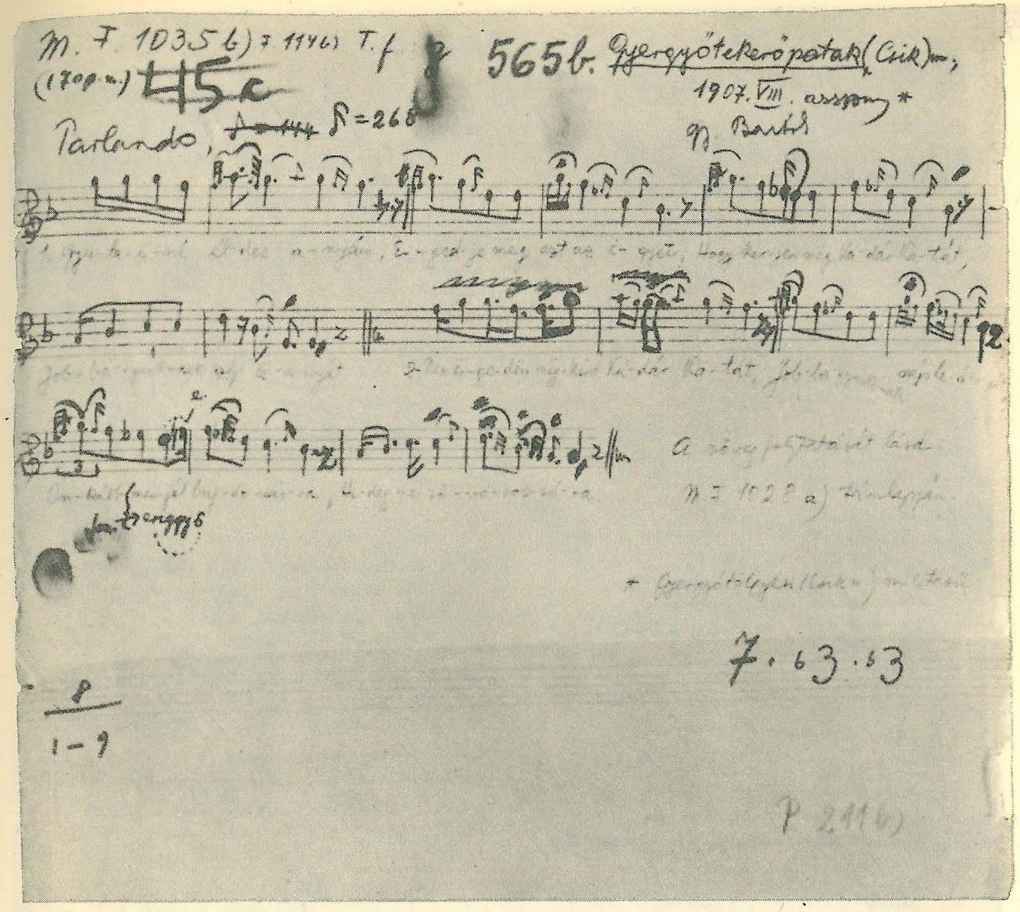
M. F. 1035b) F. 114c) T. f
(170p. m.) 45c
565b. Gyergyótekerőpatak (Csík)m.,
1907. VIII. asszony
Parlando, ♪=268
7·♭3·♭3
P 211b

17

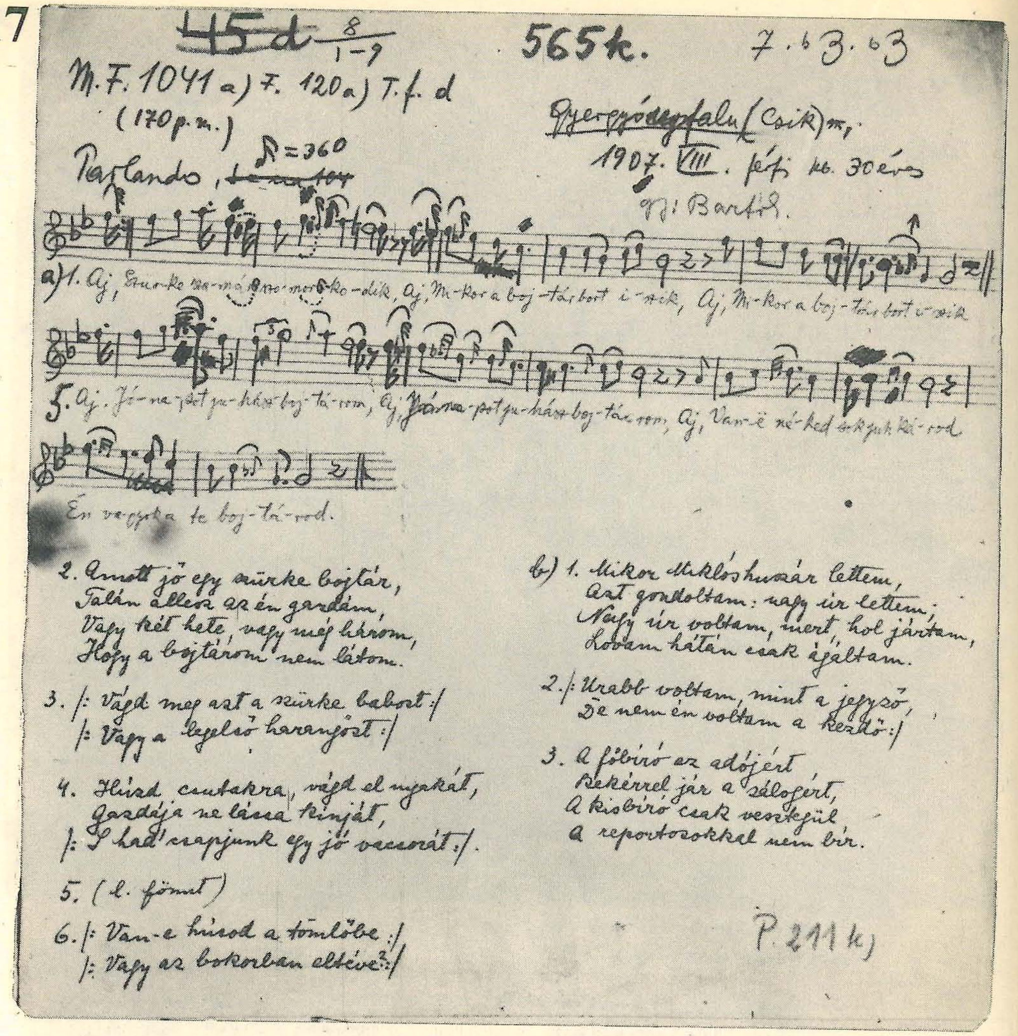
565k.
Parlando
2. Amott jö egy szürke bojtár,
Talán által az én gazdám,
Vagy két hete, vagy négy három,
Hogy a bojtárom nem látom.
3. /: Vágd meg azt a szürke babost :/
/: Vagy a legelső harangost :/
4. Hizd csutakra, vágd el nyakát,
Gazdája ne lássa kinját,
/: S had' szapjunk egy jó vacsorát :/.
5. (l. fönt)
6. /: Van-e hirod a tömlőbe :/
/: Vagy az bokorban eltéve? :/
b) 1. Mikor Miklós huszár lettem,
Azt gondoltam: nagy úr lettem;
Nagy úr voltam, mert hol jártam,
Lovam hátán csak ágáltam.
2. /: Urabb voltam, mint a jegyző,
De nem én voltam a kezdő :/
3. A főbíró az adójért
Kekérrel jár a szálogért,
A kisbíró csak veszkegül
A repartosokkal nem bír.
P. 211 k)

18

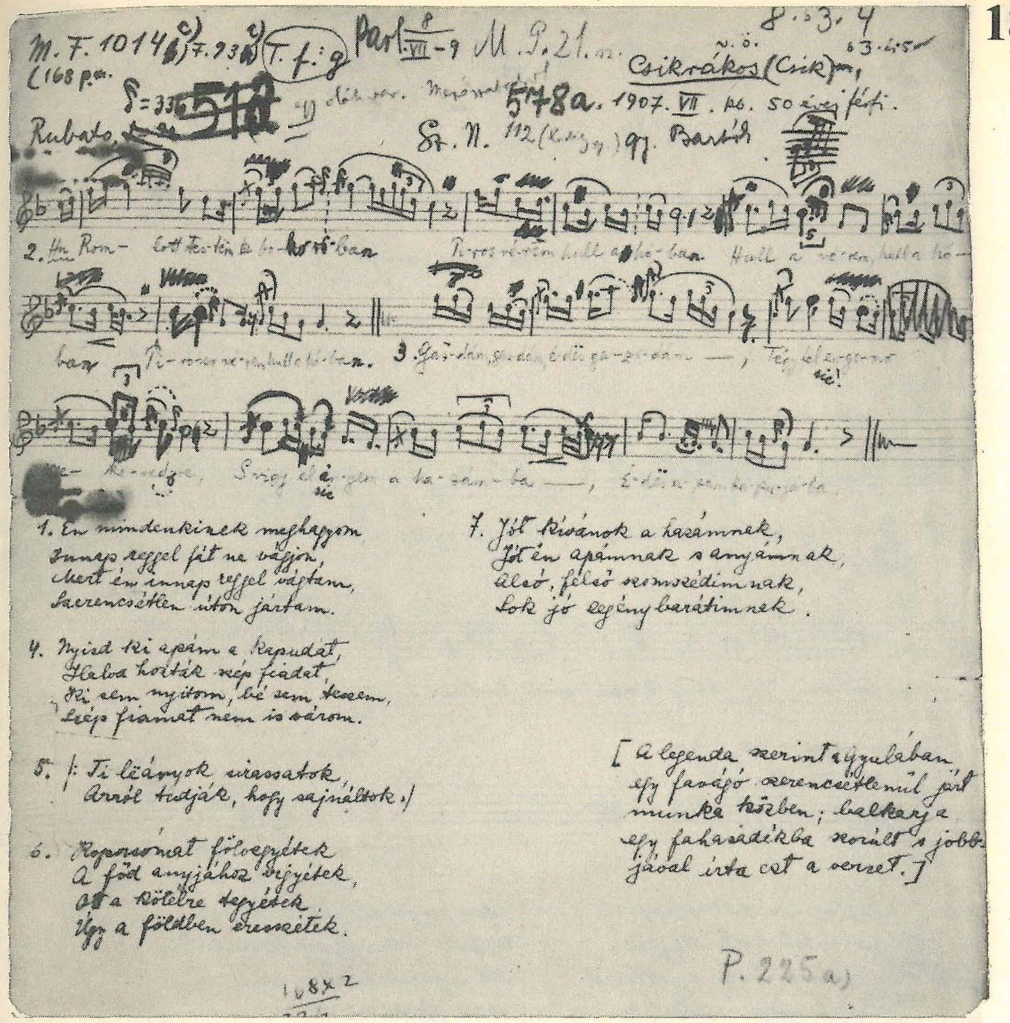
Csikrákos (Csík) m.,
578a. 1907. VII. hó. 50 éves férfi.
Rubato
1. Én mindenkinek meghagyom
Innep reggel fát ne vágjon,
Mert én innep reggel vágtam,
Szerencsétlen úton jártam.
4. Nyissd ki apám a kapudát,
Hadd hozzák meg fiadat,
Ki sem nyitom, bé sem teszem,
Szép fiamat nem is várom.
5. /: Ti lányok virassatok,
Arról tudják, hogy sajnáltok :/
6. Koporsómat fölvegyétek
A föd anyjához vigyétek,
S a kötélre tegyétek
Úgy a földben eresszétek.
7. Jót kívánok a házámnak,
Jót én apámnak s anyámnak,
Alsó, felső szomszédimnak,
Sok jó legény barátimnak.
[A legenda szerint Gyulában egy favágó szerencsétlenül járt munka közben; balkarja egy fahasadékba szorult s jobb jával írta ezt a verset.]
P. 225 a)

19

8/1–9 / Perl. ~~51 a~~ 579a. 8.6.3.4

A felvétel helye: Csikkarczfalva Csik m., 1907. VII. Gy.: Bartók

Előadta: asszony éves, a) b) c) szövegre

Elterjedtség:

Parlando

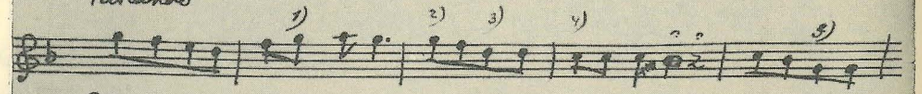

a) 1. Bús é-le-tem, bá-nat na-pom, Te-ke-te gyász a-latt la-kom. Te-ke-te gyász

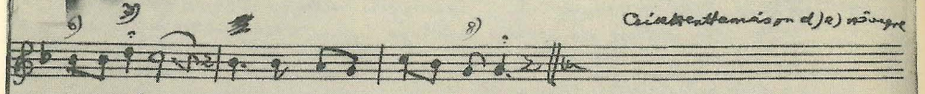

Csikszentlamáson d) e) szövegre

az é-le-tem, Jaj, hogy el nem cse-rél-he-tem!

Gyergyócsomafalva, Csik m. 1907. VIII. asszony

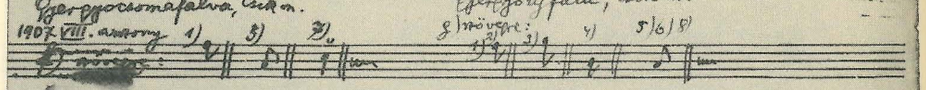

Gyergyóújfalu, Csik m. g) szövegre:

2. Édes apám s édes anyám,
Kedves felnevelő dajkám,
Köszönöm, hogy neveltetek,
Minden jóra intettetek,

3. Hidegtől ≠ is féltettetek,
Melegtől is megóvtatok;
Köszönöm neveléstek,
Áldjon meg az ég tükteket,
Áldjon meg az ég tükteket,
Csókolom a kezeteket!

b) Édes anyám sok szép szava
Kit nem fogadtam meg soha;
Megfogadnám, de. már. késő,
Mer eltölt a sok szép üdő!

c) Édes anyám be bus voltál,
Mikor szárnyamra bocsátál.
Megvigasztaltad szivemet,
Mert jó társat . . . . . .

d) 1. Édes anyám mért szültél volt,
/: Mikor rëám szükség nem volt :/,
A világon nagy szükség volt.

2. Jaj istenem, szent istenem,
JAj be bús az én életem,
/: Jaj, hogy el nem cserélhetem :/

3. Elcserélném, ne nincs kivel,
Mer a bú nem kell senkinek,
Mer a' vagyon mindenkinek,
Minden ember gyermekinek.

e) Száraz az bokor az tetőn,
Elhagyott az én szeretőm.
Ha elhagyott, mér jár erre,
Nincs semmi járása erre!

P. 226 a)

19/a

579a. folyt.

f) 1. Sírok, nem lelem helyemet,
Istenem, mi lölt engemet.
Szomorodott bús szivemet
Nincs ki vigasztaljon engem.

2. Én istenem vigasztalj meg,
Hogy a búban ne haljak meg.
Felsütött a nap sugára
~~Az~~ Minden ember ablakjára,

3. Az enyémre nem süt soha.
Napom, napom, fényes napom,
Mért sütsz olyan homályosan,
Mért nem sütsz meg világosan?

Egy elmenyek arra födre,
Honnan madár se jön ide.
Fészket rakok ë' ssűrübe,
Bánatfának tetejibe.

5. Ha kérdik, hogy azt ki rakta,
/: Mondjátok meg, árva rakta :/,
Kinek nincsen apja s anyja.

6. Nekem sincsen apám s anyám,
Ki gondot viseljen rëám,
Jaj istenem, mit csináljak,
Vigasztalást kitől várjak?!

g) Olyan nap nem jön az égre,
Könnyem ne hulljon az földre;
Hull az födre, hull ölömbe,
Hull a gyászos kebelembe.

20

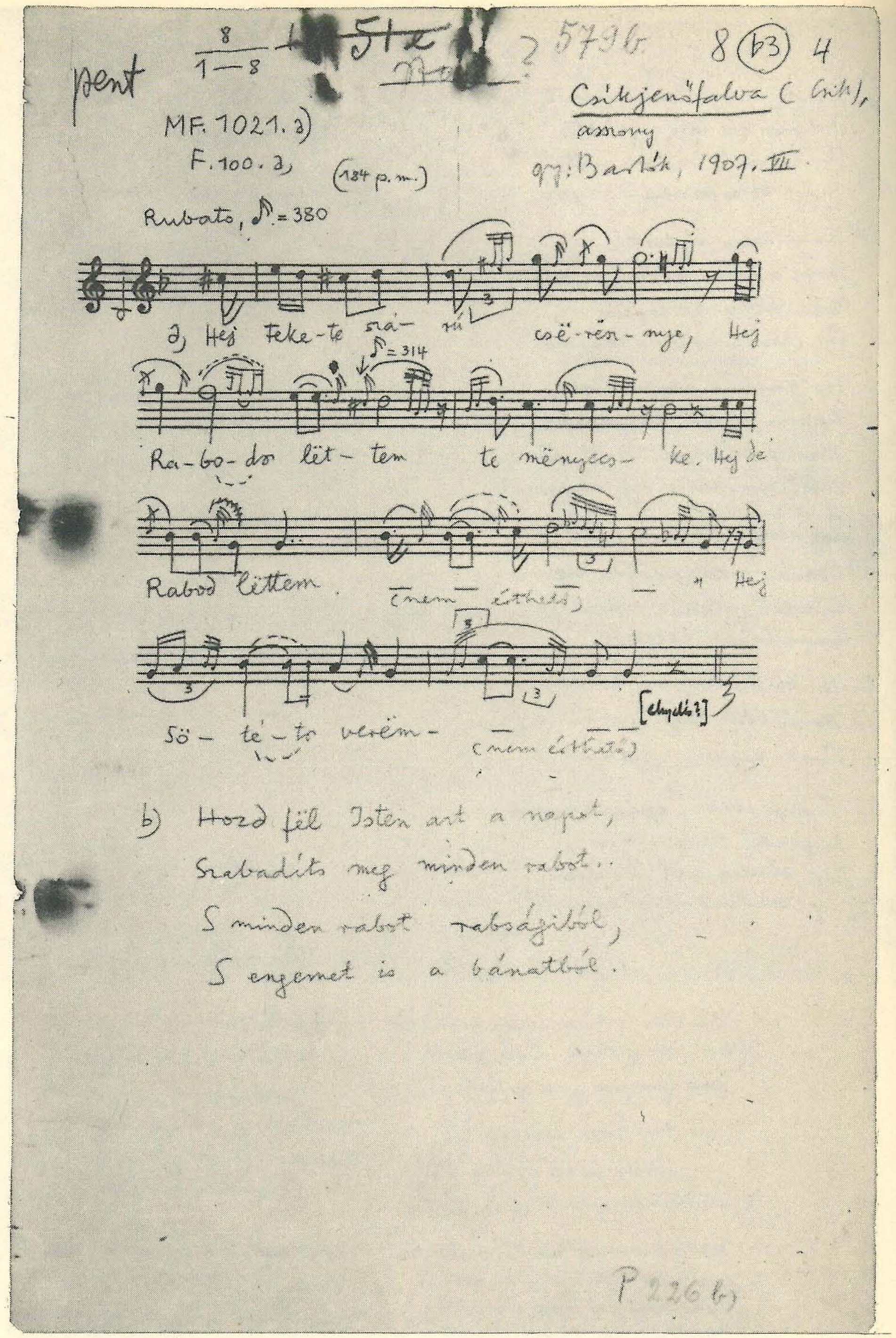
pent
MF. 1021. a)
F. 100. a)
Csíkjenőfalva (Csík),
asszony
gy: Bartók, 1907. VII.
Rubato
a) Hej fekete szá- rú cserënye, Hej
Rabod lettem
b) Hozd fël Isten azt a napot,
Szabadíts meg minden rabot.
S minden rabot rabságából,
S engemet is a bánatból.
P 226 b)

21

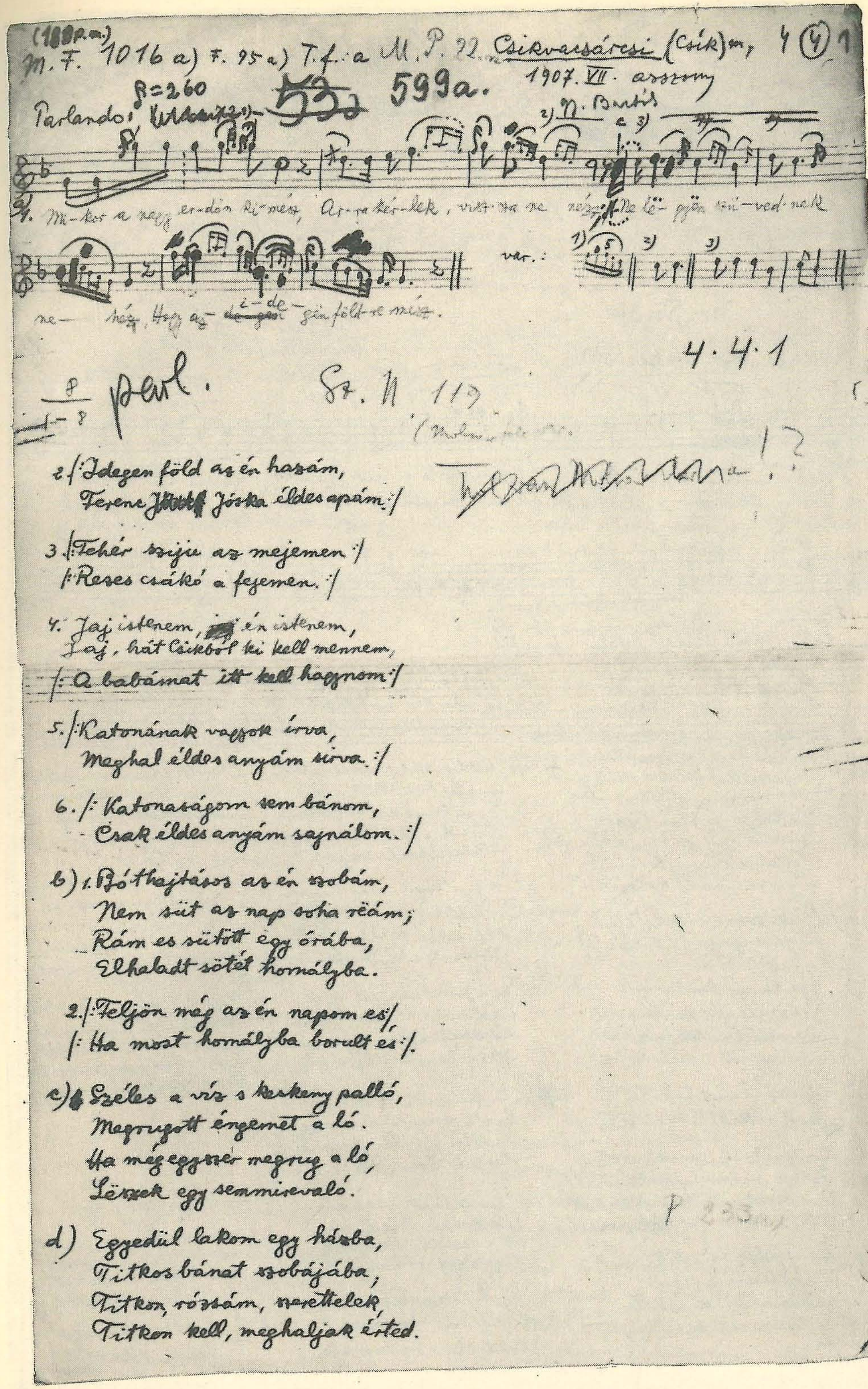
Csíkvacsárcsi (Csík)
1907. VII. asszony
599a.
Parlando
4. 4. 1
perl.
2. /: Idegen föld az én hazám,
Ferenc Jóska édes apám. :/
3. /: Fehér szíju az mejemen :/
/: Reses csákó a fejemen. :/
4. Jaj istenem, én istenem,
Jaj, hát Csíkból ki kell mennem,
/: A babámat itt kell hagynom :/
5. /: Katonának vagyok írva,
Meghal édes anyám sírva. :/
6. /: Katonaságom sem bánom,
Csak édes anyám sajnálom. :/
b) 1. Bóthajtásos az én szobám,
Nem süt az nap soha rëám;
Rám es sütött égy órába,
Elhaladt sötét homályba.
2. /: Feljön még az én napom es :/
/: Ha most homályba borult es :/.
c) Széles a víz s keskeny palló,
Megrugott engemet a ló.
Ha még egyszer megrug a ló,
Lëszek egy semmirevaló.
d) Egyedül lakom egy házba,
Titkos bánat szobájába,
Titkon, rózsám, szerettelek,
Titkon kell, meghaljak érted.

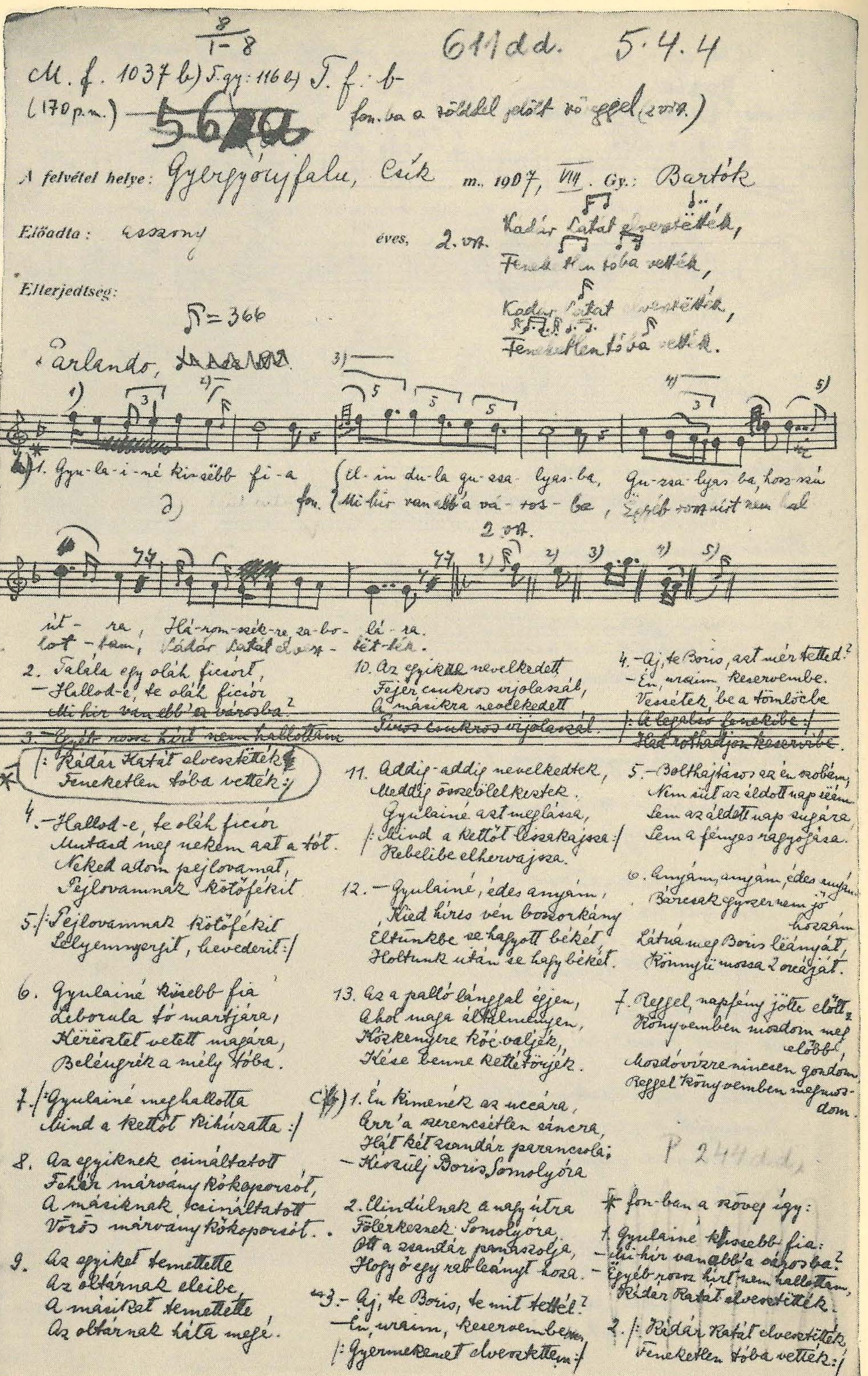

M. f. 1037 b) 5. gy. 1161) T. f. b

(170 p.m.)

611 dd. 5.4.4

fon.-ba a 3-dik sor előtt vö. ggd (2 vsz.)

A felvétel helye: Gyergyóújfalu, Csík m. 1907. VIII. Gy.: Bartók

Előadta: asszony éves, 2. vsz.

Kádár Katát elvesztették, Feneketlen tóba vették, Kádár Katát elvesztették, Feneketlen tóba vették.

Elterjedtség:

♪ = 366

Parlando

1. Gyu-la-i-né kisebb fi-a (El-in-du-la gu-sza-lyas-ba, Gu-sza-lyas-ba, hosszú út-ra, Há-rom-szék-re za-bo-lá-ra. / fon. Mi-hír van ebb' a vá-ros-ba, Egyéb rossz hírt nem hal-lot-tam, Kádár Katát el-vesz-tet-ték.)

2. Talála egy oláh ficsórt,
– Hallod-e, te oláh ficsór
Mi hír van ebb' a városba?
3. – Egyéb rossz hírt nem hallottam
|: Kádár Katát elvesztették,
Feneketlen tóba vették :| *

4. – Hallod-e, te oláh ficsór
Mutasd meg nekem azt a tót.
Neked adom pejlovamat,
Pejlovamnak kötőfékit

5. |: Pejlovamnak kötőfékit
Selyemnyergit, hevederit :|

6. Gyulainé kisebb fia
Leborula tó martjára,
Keresztet vetett magára,
Belé ugrék a mély tóba.

7. |: Gyulainé meghallotta
Mind a kettőt kihúzatta :|

8. Az egyiknek csináltatott
Fehér márvány kőkoporsót,
A másiknak csináltatott
Vörös márvány kőkoporsót.

9. Az egyiket temettette
Az oltárnak eleibe
A másikat temettette
Az oltárnak háta megé.

10. Az egyikbe nevelkedett
Fejér cukros viola szál,
A másikra nevelkedett
Piros cukros viola szál.

11. Addig-addig nevelkedtek,
Meddig összeölelkeztek.
Gyulainé azt meglássa,
|: Mind a kettőt leszakajsza :|
Kebelibe elhervajsza.

12. – Gyulainé, édes anyám,
Kied híres vén boszorkány
Éltünkbe se hagyott békét,
Holtunk után se hagy békét.

13. Az a palló lánggal égjen,
Ahol maga általmegyen,
Közepire kőc váljék,
Kése benne kettétörjék.

c) 1. Én kimenék az uccára,
Arr' a szerencsétlen sáncra,
Hát két zsandár parancsolá:
– Készülj Boris Somolyóra

2. Elindulnak a nagy útra
Fölérkeznek Somolyóra,
Ott a zsandár panaszolja,
Hogy ő egy zsebleányt hoza.

3. – Aj, te Boris, te mit tettél?
– Én, uraim, keservembe
|: Gyermekemet elvesztettem :|

4. – Aj, te Boris, azt mér tetted?
– Én, uraim keservembe.
Vessétek be a tömlöcbe
|: A legalsó fenekébe :|
Had rothadjon keservibe.

5. – Bolthajtásos ez én szobám,
Nem süt az áldott nap rám
Sem az áldott nap sugára,
Sem a fényes nagy gyújsa.

6. Anyám, anyám, édes anyám
Bárcsak egyszer vón jö hozzám
Látná meg Boris leányát,
Könnyü mossa 2 orcáját.

7. Reggel, napfény jötte előtt,
Könnyvemben mosdom meg előbb,
Mosdóvízre nincsen gondom,
Reggel könnyvemben megmosdom.

P 244 dd.

* fon-ban a szöveg így:
1. Gyulainé kisebb fia:
– Mi hír van ebb' a városba?
– Egyéb rossz hírt nem hallottam,
Kádár Katát elvesztették.
2. |: Kádár Katát elvesztették
Feneketlen tóba vették :|

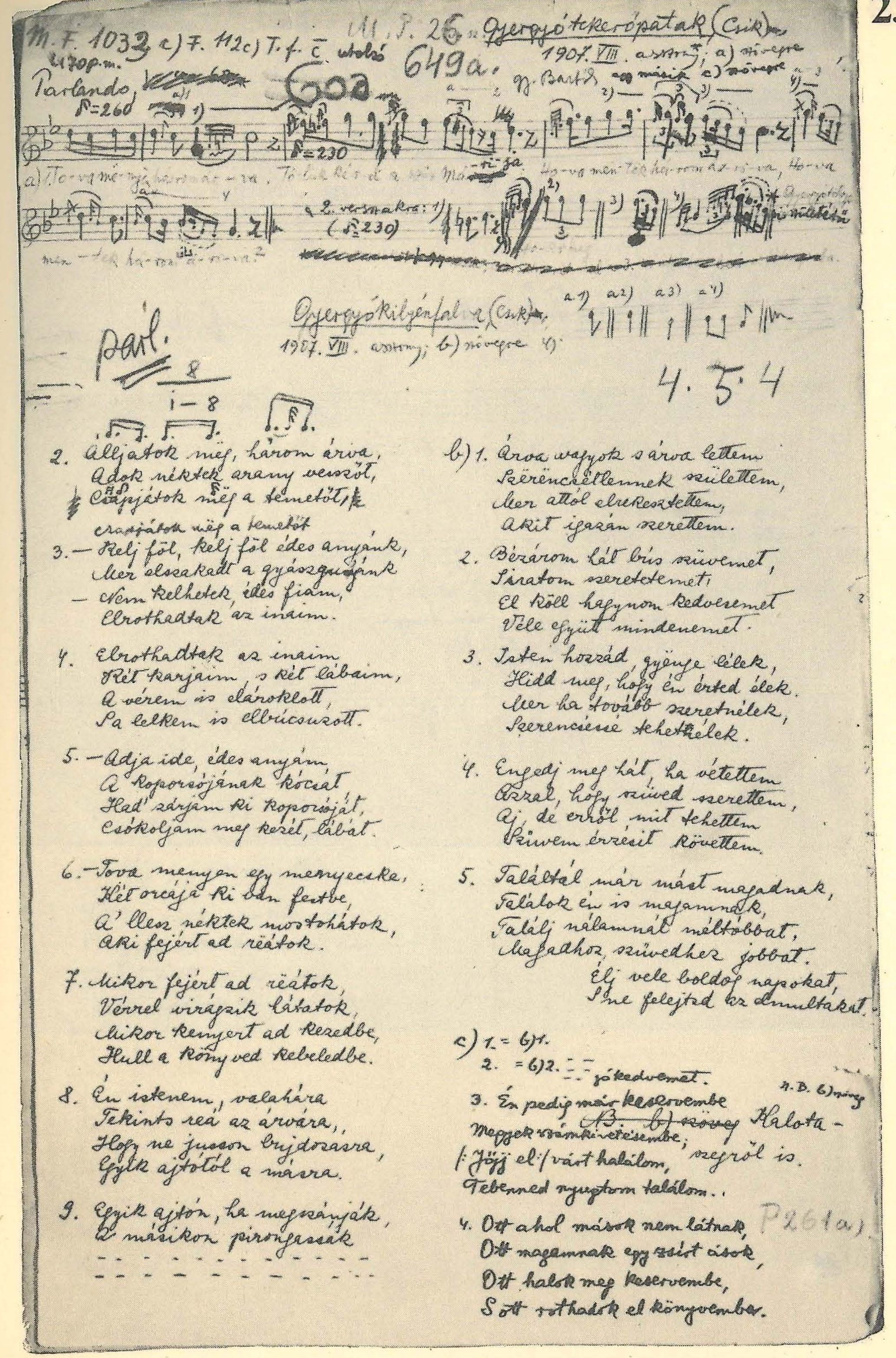

M. F. 1033 c) F. 112 c) T. f. c. utolsó

M. P. 26 „Gyergyótekerőpatak (Csík)

1907. VIII. asszony; a) nővére; másik c) nővére

Gy. Bartók

649a.

Parlando ♪ = 260

a) To-vá me-gyen egy me-nyecs-ke-na, To-vá ki-si-é a két or-cá-ja, Ho-va mén te ha-ra-gos-va, ho-va

(♪ = 230)

Gyergyókilyénfalva (Csík) 1907. VIII. asszony; b) nővére

parl.

4.5.4

2. Álljatok meg, három árva,
Adok néktek arany vesszőt,
Csapjátok meg a temetőt,
(vagy: csapjátok meg a temetőt)
3. – Kelj föl, kelj föl édes anyánk,
Mer elszakadt a gyászgunyánk
– Nem kelhetek, édes fiam,
Elrothadtak az inaim.

4. Elrothadtak az inaim
Két karjaim, s két lábaim,
A vérem is elárokolott,
Sa lelkem is elbúcsuzott.

5. – Adja ide, édes anyám,
A koporsójának kócsát
Had zárjam ki koporsóját,
Csókoljam meg kezét, lábát.

6. – Tova menyen egy menyecske,
Két orcája ki van festve,
A' lesz néktek mostohátok,
Aki fejért ad reátok.

7. Mikor fejért ad reátok,
Vérrel virágzik látatok,
Mikor kenyert ad kezedbe,
Hull a könnyed kebeledbe.

8. Én istenem, valahára
Tekints reá az árvára,
Hogy ne jusson bujdosásra,
Egyik ajtótól a másra.

9. Egyik ajtón, ha megszánják,
A másikon pirongassák
– – – – – – – – – – –

b) 1. Árva vagyok s árva lettem
Szerencsétlennek születtem,
Mer attól elrekesztettem,
Akit igazán szerettem.

2. Bezárom hát bús szüvemet,
Siratom szeretetemet;
El köll hagynom kedvesemet
Véle együtt mindenemet.

3. Isten hozzád, gyenge lélek,
Hidd meg, hogy én érted élek.
Mer ha tovább szeretnélek,
Szerencsésse tehetnélek.

4. Engedj meg hát, ha vétettem
Azzal, hogy szüved szerettem,
Aj, de erről mit tehettem
Szüvem érzésit követtem.

5. Találtál már mást magadnak,
Találok én is magamnak,
Találj nálamnál méltóbbat,
Magadhoz, szüvedhez jobbat.
Élj vele boldog napokat,
S ne felejtsd az dmultakat.

c) 1. = b) 1.
2. = b) 2. – – – jókedvemet.
3. Én pedig már keservembe
Meggyek számkivetésembe;
|: Jöjj el :| várt halálom,
Tebenned nyugtom találom.

4. D. b) nővére Kalotaszegről is.

4. Ott ahol mások nem látnak,
Ott magamnak egy sírt ások,
Ott halok meg keservembe,
S ott rothadok el könnyvembe.

P 261 a)

24

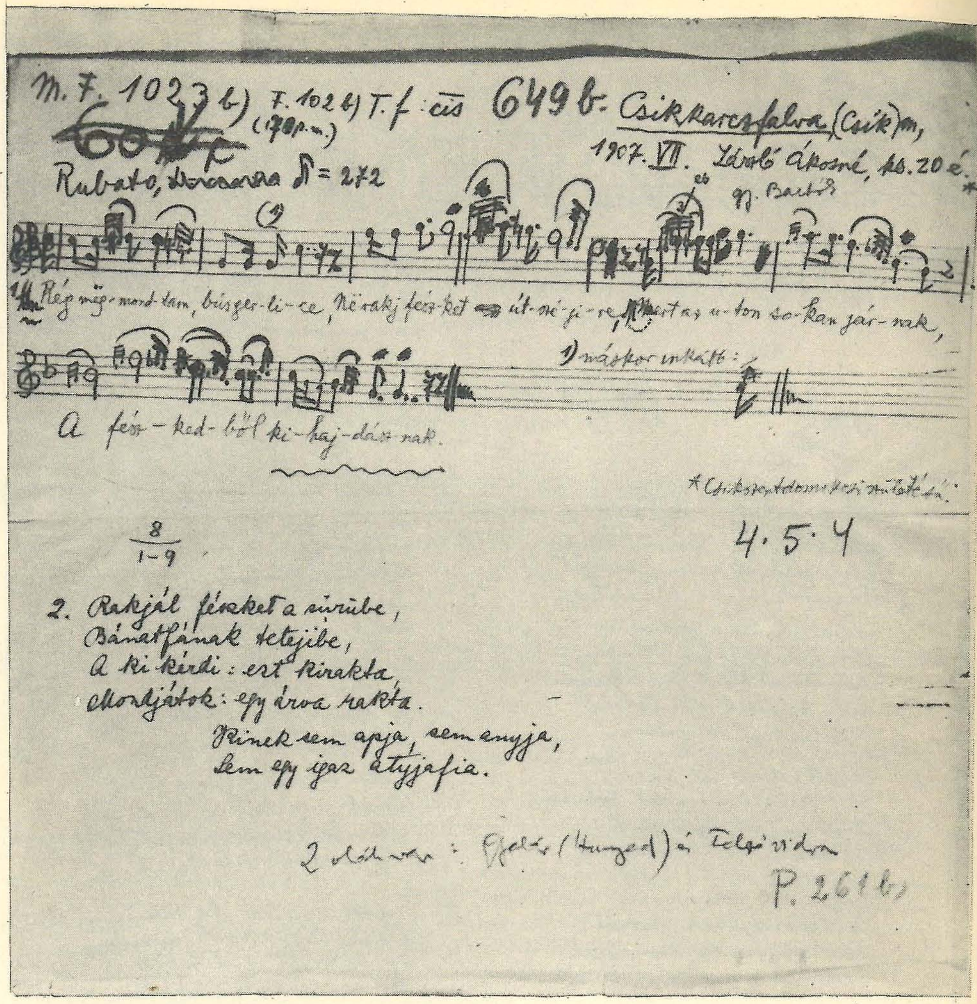

649 b. Csikkarcsfalva (Csik) m,
1907. VII.
Rubato
A fész-ked-ből ki-haj-dász-nak.
4.5.4
2. Rakjál fészket a sűrűbe,
Bánatfának tetejibe,
A ki kérdi: ezt kirakta,
Mondjátok: egy árva rakta.
Kinek sem apja, sem anyja,
Sem egy igaz atyjafia.
P. 261 b)

25

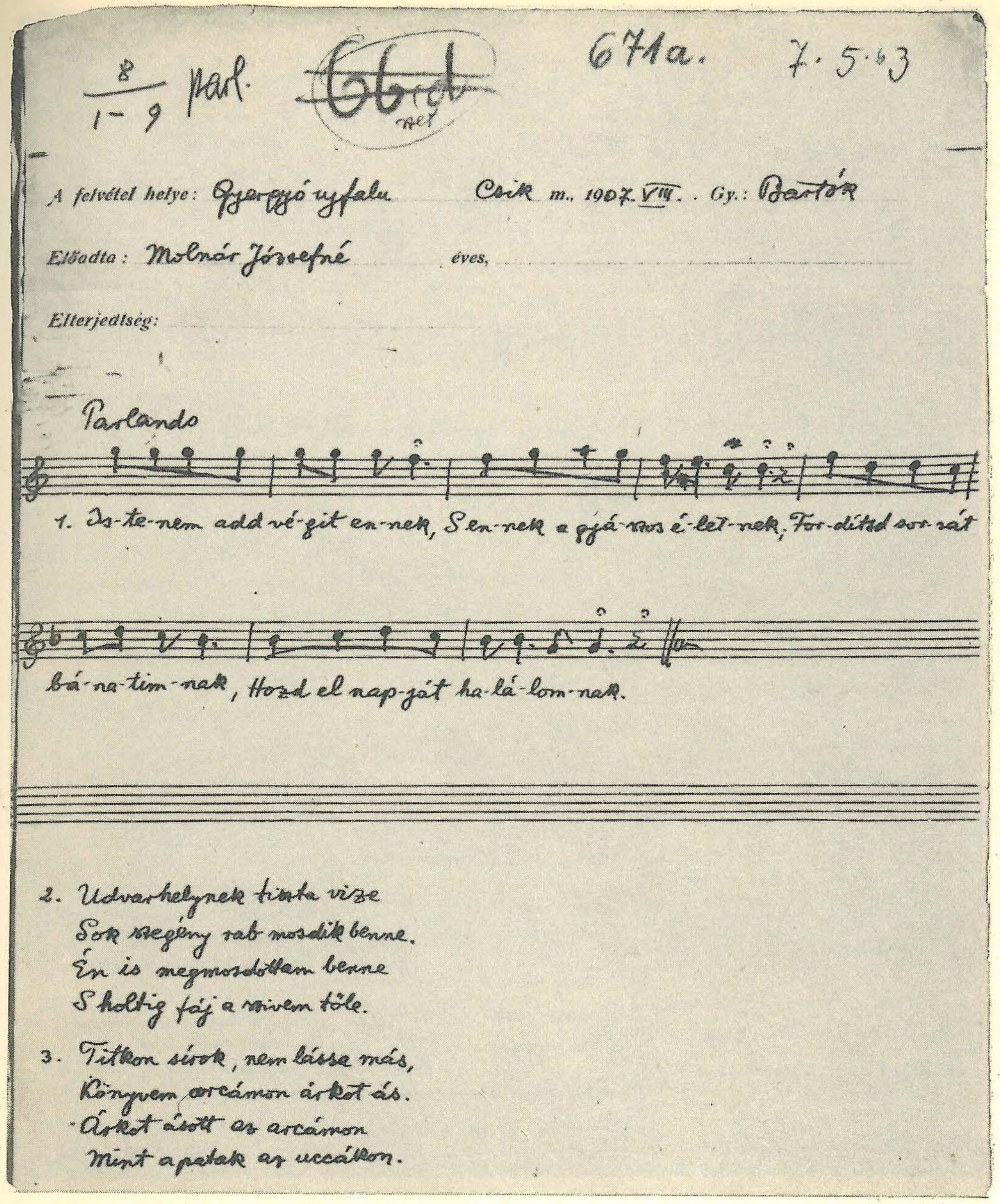

8
1–9
parl.
671a.
7.5.63
A felvétel helye: Gyergyó ujfalu
Csik m., 1907. VIII. Gy.: Bartók
Előadta: Molnár Józsefné
éves,
Elterjedtség:
Parlando
1. Is-te-nem add vé-git en-nek, S en-nek a gyá-szos é-let-nek, For-dítsd sor-sát
bá-na-tim-nak, Hozd el nap-ját ha-lá-lom-nak.
2. Udvarhelynek tiszta vize
Sok szegény rab mosdik benne.
Én is megmosdottam benne
S holtig fáj a szivem tőle.
3. Titkon sírok, nem lássa más,
Könyvem arcámon árkot ás.
Árkot ásott az arcámon
Mint a patak az uccákon.

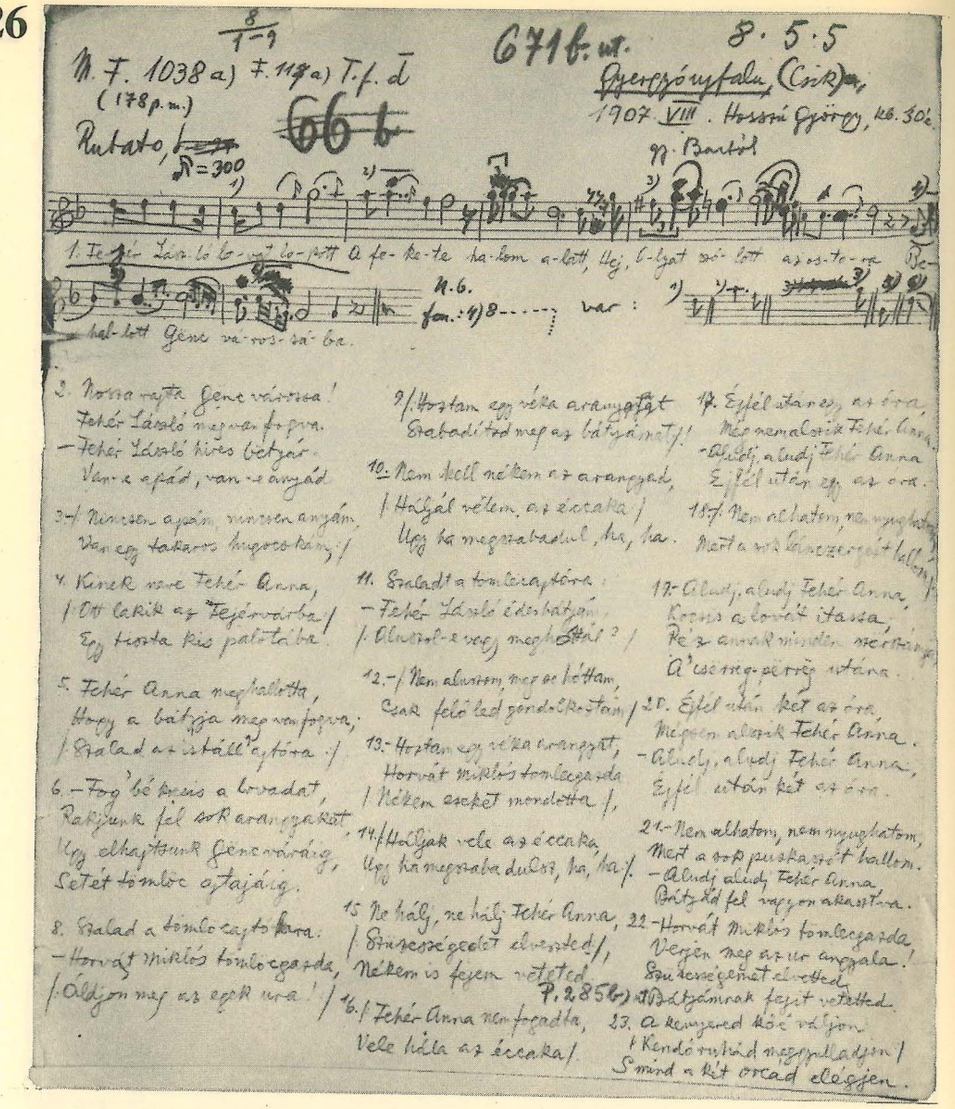
M. T. 1038 a) T. 118 a) T. f. d
(178 p. m.)
671b. vt.
8. 5. 5
Gyergyószentmiklós (Csík) m.
1907 VIII. Hossú György, kb. 30 é.
gy. Bartók
Rubato, ♩ = 300
1. Te-tér Lász-ló bo-csú-ló-pott a fe-ke-te ha-lom a-latt, Hej, ő-lyat zsí-lott az os-to-ra Be-
hal-lott Gé-nes va-ros-ba-ra.
n.6.
fon.: 4/8 ----- var:
2. Nossza-vajta Gé-nes-vá-rosa!
Fehér László né-gy-an fo-gva.
– Fehér László hí-res bé-tyár.
Van-e a-pád, van-e a-nyád
3-/ Nincsen apám, nincsen anyám,
Van egy takaros hugo-cskám,/
4. Kinek neve Fehér Anna,
/ Ott lakik az Tejér-várba/
Egy tiszta kis palotába.
5. Fehér Anna megh-alleta,
Hogy a bátyja meg-van fogva;
/ Szalad az istálló aj-tóra :/
6. – Fogj bé pej-nes a lo-vadat,
Rakjunk fel sok a-ranyaz-kot,
Úgy elhajtunk Gé-nes-vá-rig,
Sze-tét tömlöc aj-tá-jig.
8. Szalad a tömlöc-aj-tó-ra:
– Horvát Miklós tömlöc-ga-zda,
/ Áldjon meg az egek ura! /
9/ Hoztam egy véka aranyat
Szabadítsd meg az bátyámat!/
10. Nem kell nékem az a-ranyad,
/ Hullyál vélem az éccaka /
Úgy ha megszabadul, ha, ha.
11. Szalad a tömlöc-aj-tó-ra:
– Fehér László é-des bátyám,
/ Alusz-sz-e vagy meg-hótt? /
12.-/ Nem alusztam, meg-se hóttam,
Csak fe-jé-lad gön-dol-kod-tam /
13.- Hoztam egy véka aranyat,
Horvát Miklós tömlöc-ga-zda
/ Nékem eskét mondotta /
14./ Hullyak vele az éccaka,
Úgy ha megszabadulsz, ha, ha./
15 Ne hálj, ne hálj Fehér Anna,
/ Szuszszégedet elveszted /,
Nékem is fejem vétetted.
16./ Fehér Anna nem fogadta,
Vele hálta az éccaka /
P. 2856)
17. Éjfél után egy az óra,
Még nem alszik Fehér Anna.
– Alugy, aludj Fehér Anna
Éjfél után egy az óra.
18-/ Nem alhatom, nem nyughatom,
Mert a vad lá-nczo-zatját hallom.
– Aludj, aludj Fehér Anna,
Koczsa a lovát itassa,
Pe-z annak minden mo-zdulatja
A' csen-ge-tyűrűl után.
19. Éjfél után két az óra,
Még nem alszik Fehér Anna.
– Alugy, aludj Fehér Anna,
Éjfél után két az óra.
21.- Nem alhatom, nem nyughatom,
Mert a vad puskazatját hallom.
– Aludj aludj Fehér Anna
Bátyád fel nyergon akasztva.
22.- Horvát Miklós tömlöc-ga-zda
Verjen meg az ur angyala!
Szuszszégedet elvetted
Bátyámnak fejét vétetted
23. A kengyeled köré vá-jom
/ Kendő-ruhád meg-nyalad-jon /
Sznad a két orcad elé-gjen.

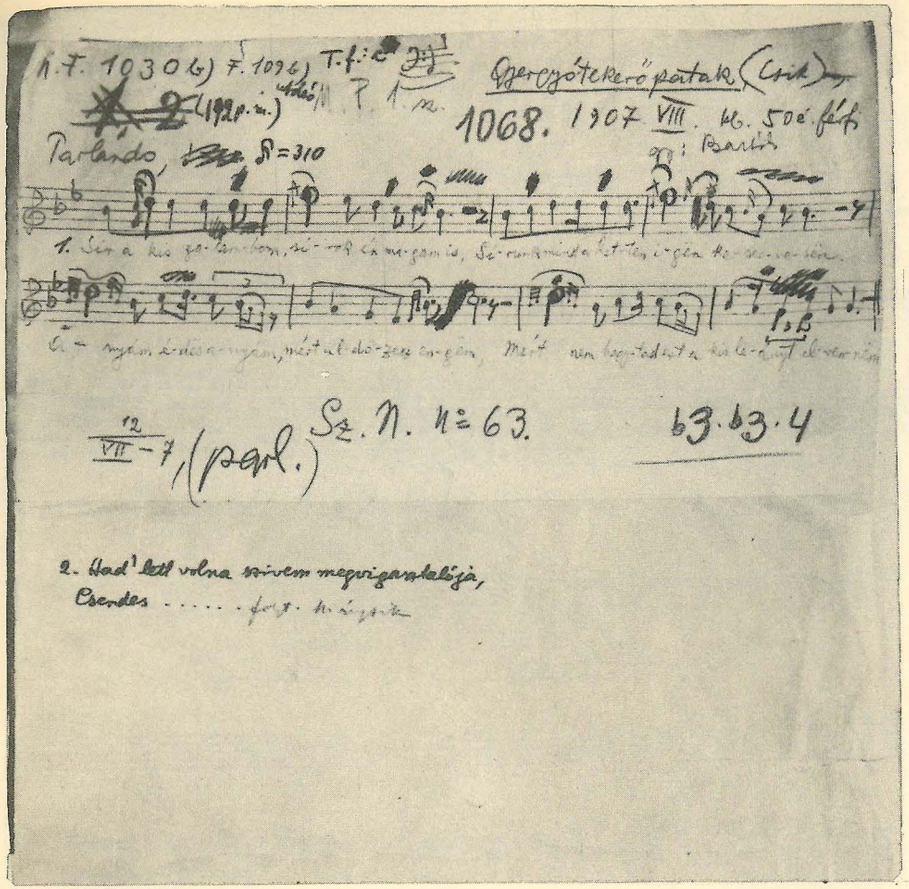
M. T. 1030 b) T. 109 b) T. f. c
(192 p. m.)
Gyergyótekerőpatak (Csík) m.
1068. 1907 VIII. kb. 50 é. fő.
gy. Bartók
Parlando, ♩ = 310
1. Sír a kis gá-nicz-ban, sír-ni is ma-gam is, Se-ra-mindig hát-ra, e-gész ke-se-ré-re.
6. – nyam é-des a-nyám-nak, mért el do-zsen en-gém, Mért nem hagy-tad-ott a ka-la-csi el-ve-rém
12/VII – 7, (parl.) Sz. M. ♩ = 63.
♭3. ♭3. 4
2. Had' lett volna szivem megvigasztalója,
Csendes ..... fog. hü ágyasa

28

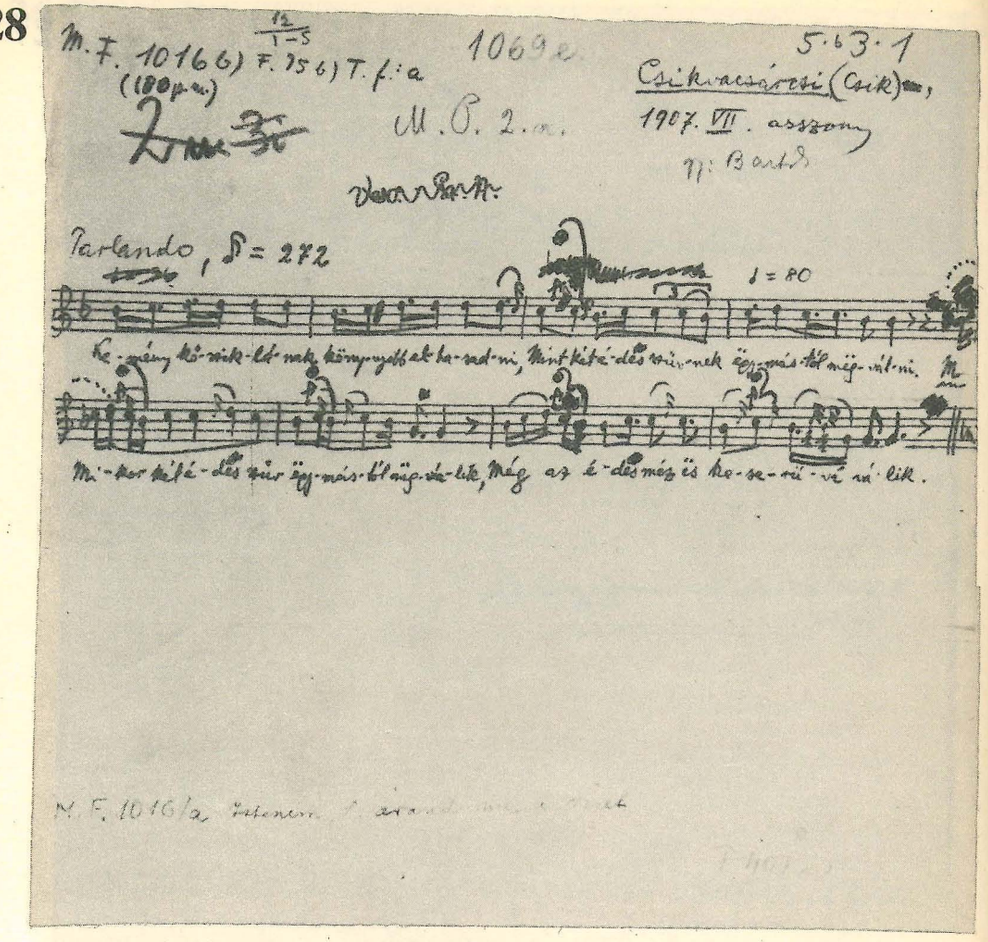
M. F. 1016 b) F. 75 b) T. f. a
(180 p.m.)
1069 e
5·63·1
Csikvacsárcsi (Csik)
1907. VII. asszony
M. P. 2. n.
Parlando, ♪ = 272
♩ = 80
Mi-kor két é-dés szűr ögy-más-tól nüg-vá-lik, Még az é-dés méz is ke-se-rü-vé vá-lik.

29

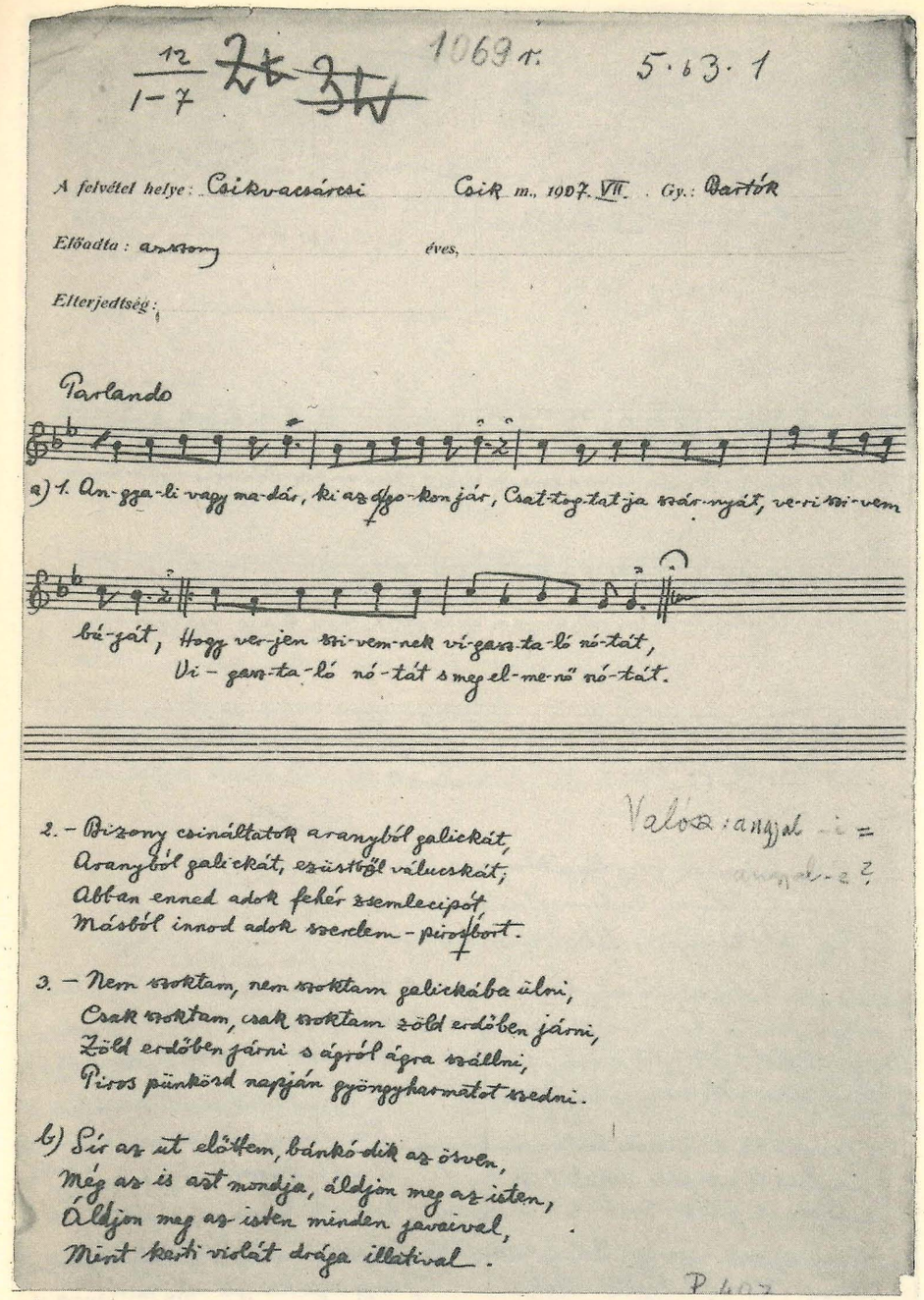
1069 r.
5·63·1
A felvétel helye: Csikvacsárcsi Csik m., 1907. VII. Gy.: Bartók
Előadta: asszony éves,
Elterjedtség:
Parlando
a) 1. An-gya-li vagy ma-dár, ki az ágo-kon jár, Csat-tog-tat-ja szár-nyát, ve-ri szi-vem
bú-gát, Hogy ver-jen szi-vem-nek ví-gasz-ta-ló nó-tát,
Vi-gasz-ta-ló nó-tát s meg el-me-nő nó-tát.
2. – Bizony csináltatok aranyból galickát,
Aranyból galickát, ezüstből válucskát;
Abban enned adok fehér zsemlecipót,
Másból innod adok szerelem-pirosbort.
3. – Nem szoktam, nem szoktam galickába ülni,
Csak szoktam, csak szoktam zöld erdőben járni,
Zöld erdőben járni s ágról ágra szállni,
Piros pünkösd napján gyöngyharmatot szedni.
b) Sír az út előttem, bánkódik az ösven,
Még az is azt mondja, áldjon meg az isten,
Áldjon meg az isten minden javaival,
Mint kerti violát drága illatival.

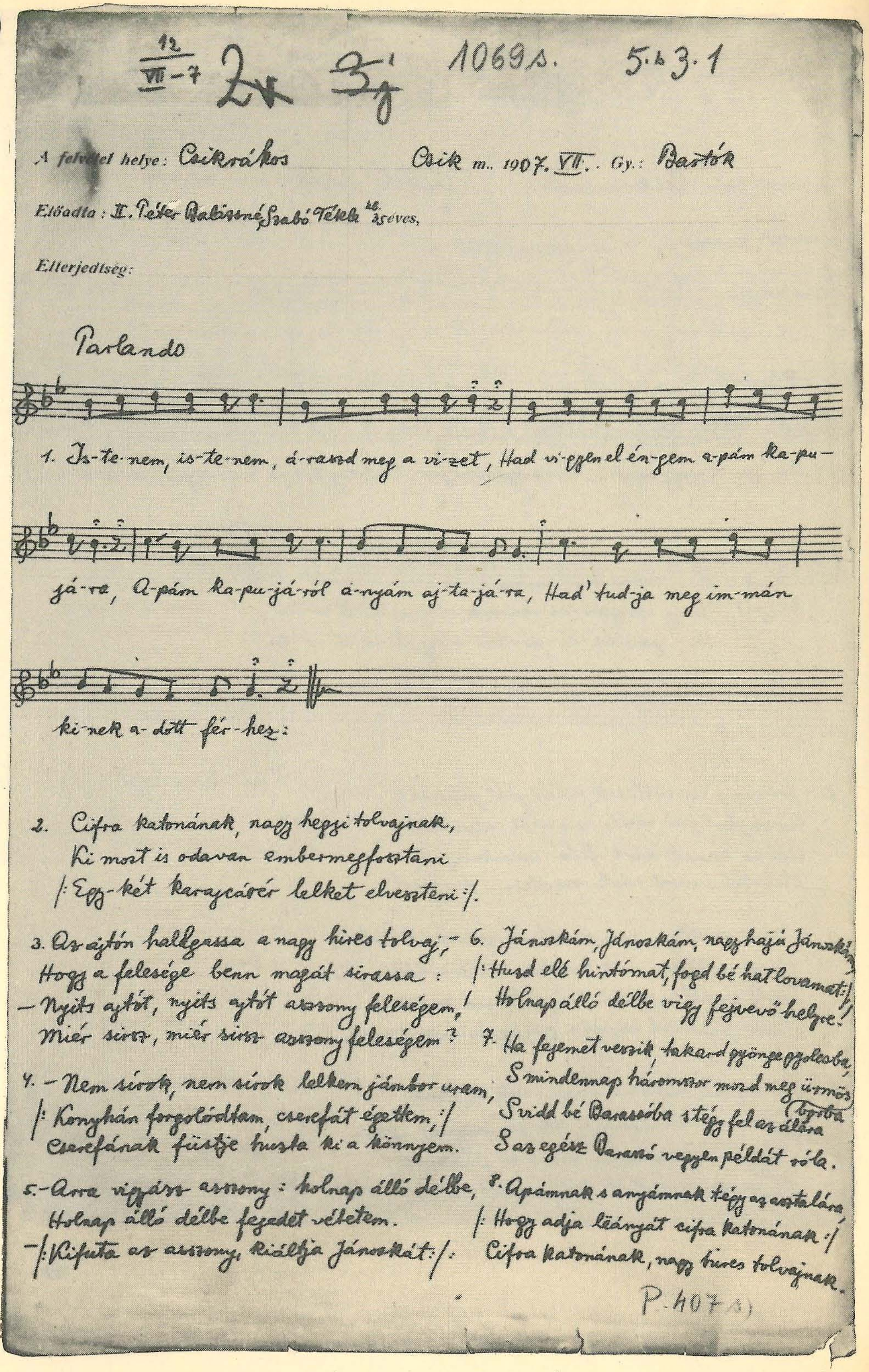

12 / VII-7 2x 3j 1069a. 5.b 3.1

A felvétel helye: Csíkrákos Csík m., 1907. VII. Gy.: Bartók

Előadta: II. Péter Balázsné Szabó Tekla 48 éves,

Elterjedtség:

Parlando

1. Is-te-nem, is-te-nem, á-rassd meg a vi-zet, Had vi-gyen el én-gem a-pám ka-pu-já-ra, A-pám ka-pu-já-ról a-nyám aj-ta-já-ra, Had' tud-ja meg im-mán ki-nek a-dott fér-hez:

2. Cifra katonának, nagy hegyi tolvajnak,
Ki most is odavan embermegfosztani
/: Egy-két krajcárér lelket elveszteni :/.

3. Az ajtón hallgassa a nagy híres tolvaj: –
Hogy a felesége benn magát sirassa:
– Nyits ajtót, nyits ajtót asszony feleségem,
Miér sírsz, miér sírsz asszony feleségem?

4. – Nem sírok, nem sírok lelkem jámbor uram,
/: Konyhán forgolódtam, cserefát égettem, :/
Cserefának füstje hozta ki a könnyem.

5. – Arra vigyázz asszony: holnap álló délbe,
Holnap álló délbe fejedet vétetem.
– /: Kifuta az asszony, kiáltja Jánoskát :/.

6. Jánoskám, Jánoskám, nagy hajú Jánoskám,
/: Huzd elé hintómat, fogd bé hat lovamat :/
Holnap álló délbe vigy fejvevő helyre!

7. Ha fejemet veszik, takard gyönge gyolcsba,
S mindennap háromszor mosd meg ürmösbe,
Vidd bé Barassóba, tégy fel az oltárra
S az egész Barassó vegyen példát róla.

8. Apámnak s anyámnak tégy az asztalára
/: Hogy adja leányát cifra katonának :/
Cifra katonának, nagy híres tolvajnak.

P. 407 a)

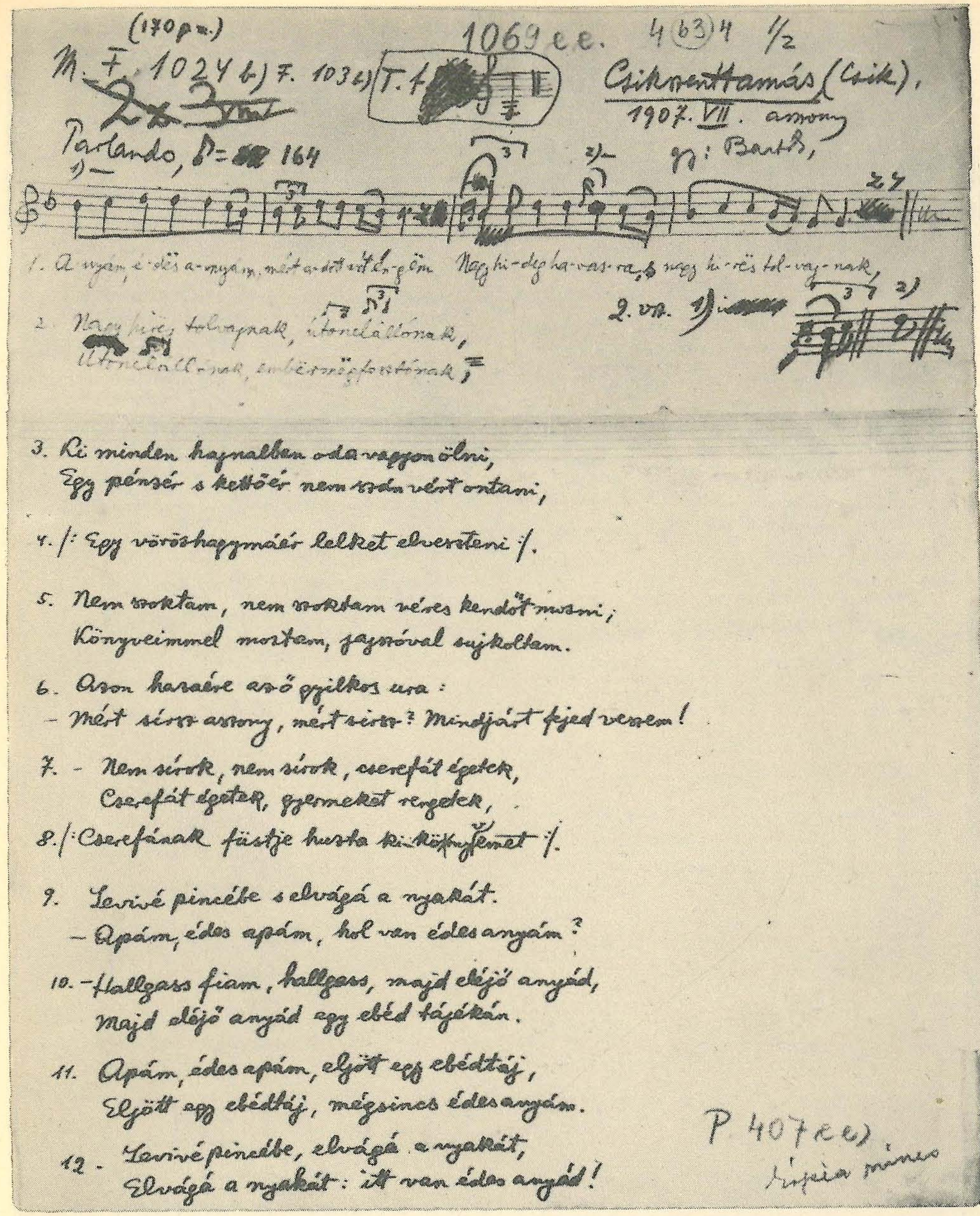

(170 p.n.) M. F. 1024 b) F. 1036 c) T. 4 1069 c.c. 4(63)4 1/2 Csíkszenttamás (Csík), 1907. VII. asszony Gy: Bartók

Parlando, ♪ = 164

1. A-nyám, é-des a-nyám, mért a-dott férj-hez én-gem Nagy hi-deg ha-vas-ra, nagy hí-res tol-vaj-nak,

2. Nagy híres tolvajnak, útonállónak, útonállónak, embermegfosztónak;

2. vsz.

3. Ki minden hajnalban oda vagyon ölni,
Egy pénzér s kettőér nem szán vért ontani,

4. /: Egy vöröshagymáér lelket elveszteni :/.

5. Nem szoktam, nem szoktam véres kendőt mosni;
Könyveimmel mostam, jajszóval sujkoltam.

6. Azon haragára azó gyilkos ura:
– Mért sírsz asszony, mért sírsz? Mindjárt fejed veszem!

7. – Nem sírok, nem sírok, cserefát égetek,
Cserefát égetek, gyermeket rengetek.

8. /: Cserefának füstje hozta ki könnyemet :/.

9. Levivé pincébe s elvágá a nyakát.
– Apám, édes apám, hol van édes anyám?

10. – Hallgass fiam, hallgass, majd eljő anyád,
Majd eljő anyád egy ebéd tájékán.

11. Apám, édes apám, eljött egy ebédtáj,
Eljött egy ebédtáj, mégsincs édesanyám.

12. Levivé pincébe, elvágá a nyakát,
Elvágá a nyakát: itt van édes anyád!

P. 407 c.c.)

32

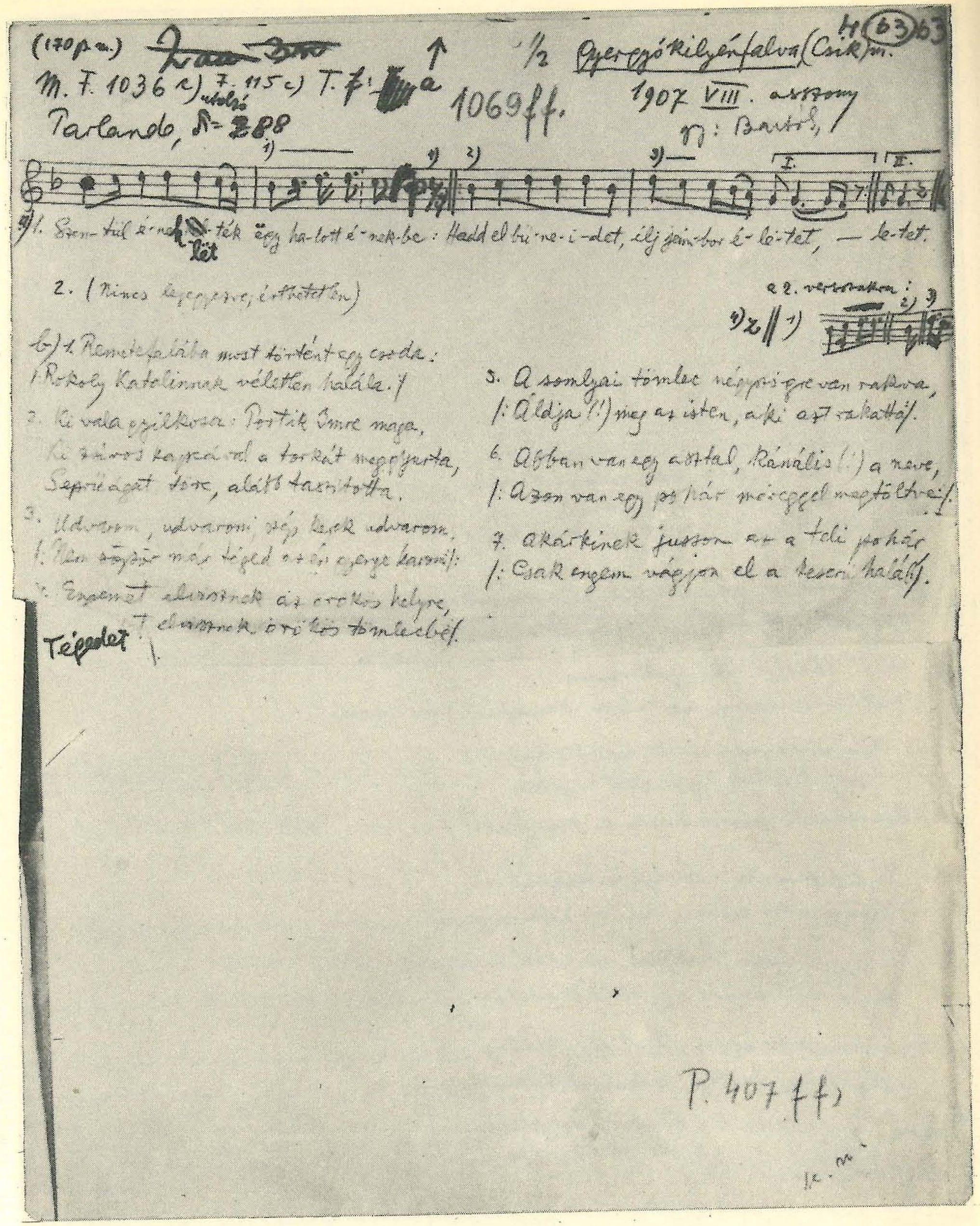
(170 p. m.)
M. F. 1036 c) 7. 115 c) T. F.
Tarlando, ♪ = 288
1/2 Gyergyókilyénfalva (Csík m.)
1069 ff.
1907 VIII. asszony
1. Szen-tül é-nek-lét-ték egy ha-lott é-nek-be: Hadd el bű-ne-i-det, élj jám-bor é-le-tet, — le-tet.
2. (Nincs lejegyezve, érthetetlen)
b) 1. Remetefalvába most történt egy csoda:
/: Rokoly Katalinnak véletlen halála. :/
2. Ki vala gyilkosa: Portik Imre maga,
Ki sáros kapcával a torkát megnyúzta,
Seprűágat tört, alább taszította.
3. Udvarom, udvarom, szép kerek udvarom,
/: Nem sétál már téged az én gyenge karom! :/
4. Engemet elvisznek az örökös helyre,
/: elvisznek örökös tömlecbe. :/
5. A somlyai tömlec négyszögre van rakva,
/: Áldja (!) meg az isten, aki azt rakatta. :/
6. Abban van egy asztal, Kánális (!) a neve,
/: Azon van egy pohár méreggel megtöltve. :/
7. Akárkinek jusson az a teli pohár
/: Csak engem vágjon el a keserű halál. :/
Tépedet
P. 407 ff.

33

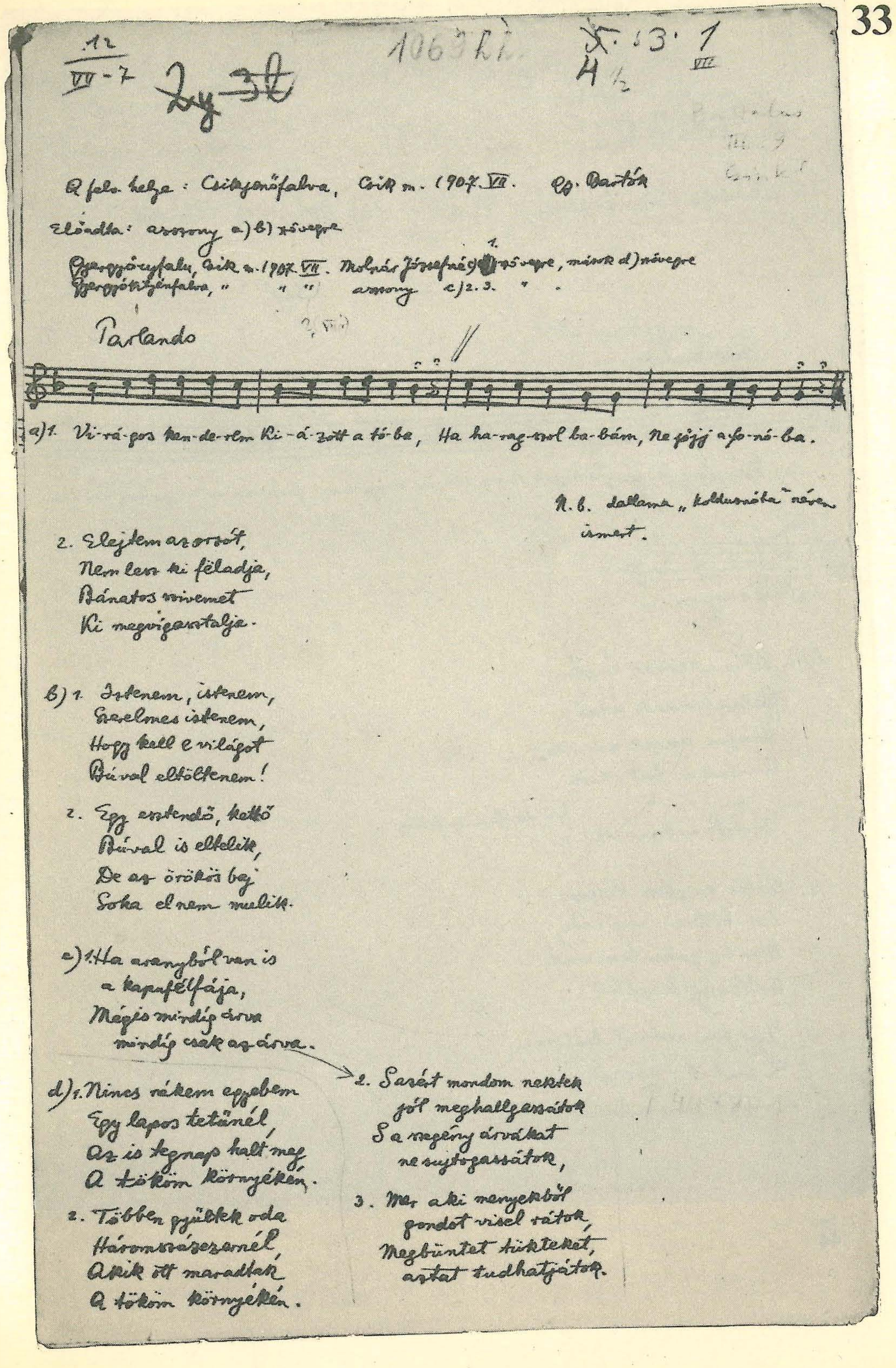
1069 ff.
A felv. helye: Csikjenőfalva, Csík m. 1907. VII. Gy. Bartók
Előadta: asszony a) b) nóvegre
Gyergyóújfalu, Csík m. 1907. VII. Molnár Józsefné nóvegre, másik d) nóvegre
Gyergyókilyénfalva, " " " asszony c) 2. 3. "
Parlando
a) 1. Vi-rá-gos ken-de-rem ki-á-zott a tó-ba, Ha ha-rag-szol ba-bám, ne jöjj a fo-nó-ba.
N. b. dallama „koldusnóta" néven ismert.
2. Elejtem az orsót,
Nem les ki föladja,
Bánatos szivemet
Ki megvigasztalja.
b) 1. Istenem, istenem,
Szerelmes istenem,
Hogy kell e világot
Búval eltöltenem!
2. Egy esztendő, kettő
Búval is eltelik,
De az örökös baj
Soha el nem múlik.
c) 1. Ha aranyból van is
a kapufélfája,
Mégis mindig árva
mindig csak az árva.
2. Azért mondom nektek
jól meghallgassátok
S a szegény árvákat
ne sujtogassátok,
3. Mer aki nemzetből
gondot visel rátok,
Megbüntet tükteket,
aztat tudhatjátok.
d) 1. Nincs rákem egyebem
Egy lapos tetőnél,
Az is tegnap halt meg
A tököm környékén.
2. Többen gyűltek oda
Háromszázezernél,
Akik ott maradtak
A tököm környékén.

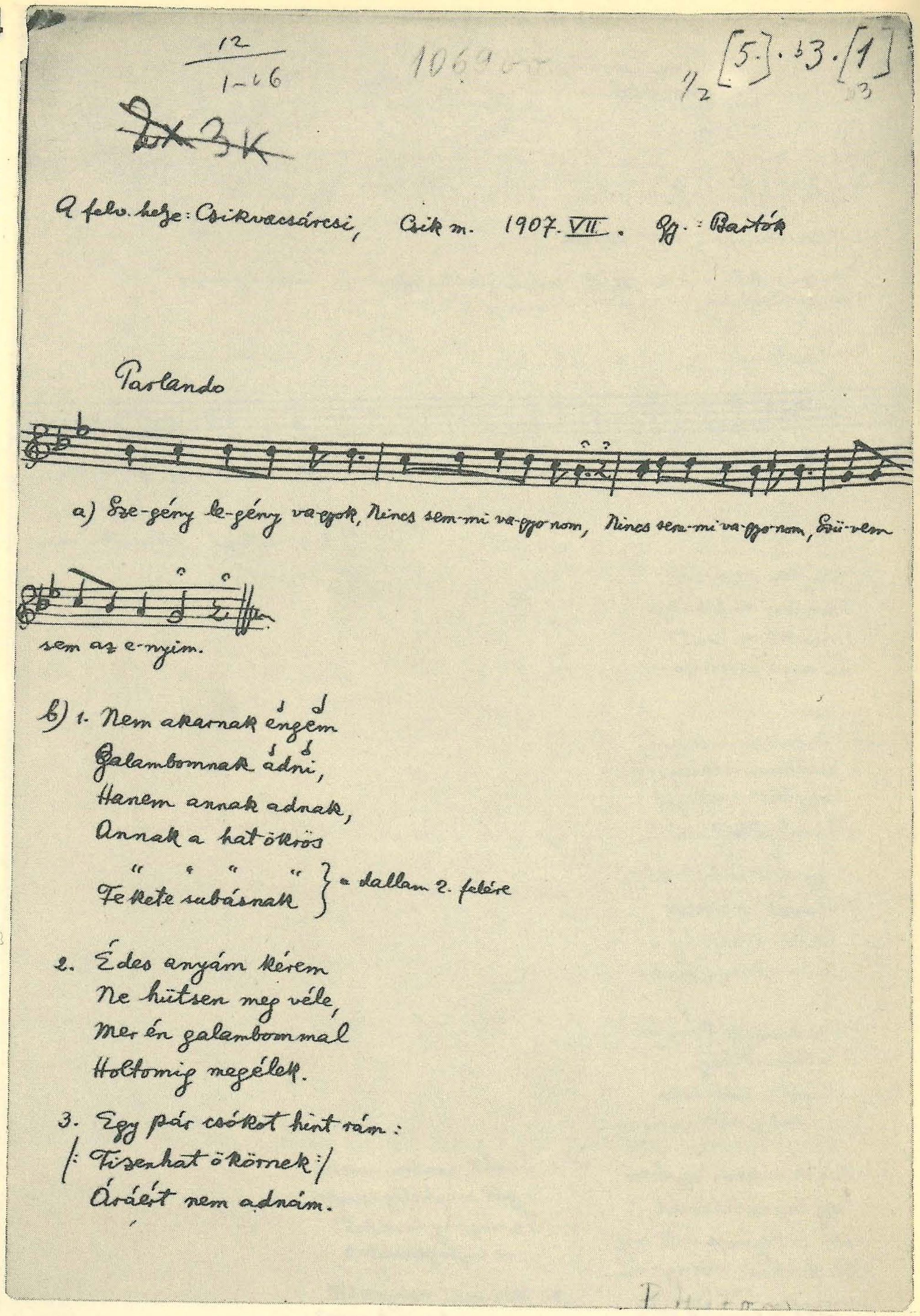
A felv. helye: Csikvacsárcsi, Csik m. 1907. VII. Gy.: Bartók
Parlando
b) 1. Nem akarnak engem
Galambomnak adni,
Hanem annak adnak,
Annak a hat ökrös
Fekete subásnak } = dallam 2. felére
2. Édes anyám kérem
Ne hütsen meg véle,
Mer én galambommal
Holtomig megélek.
3. Egy pár csókot hint rám:
|: Tizenhat ökörnek :|
Áráért nem adnám.

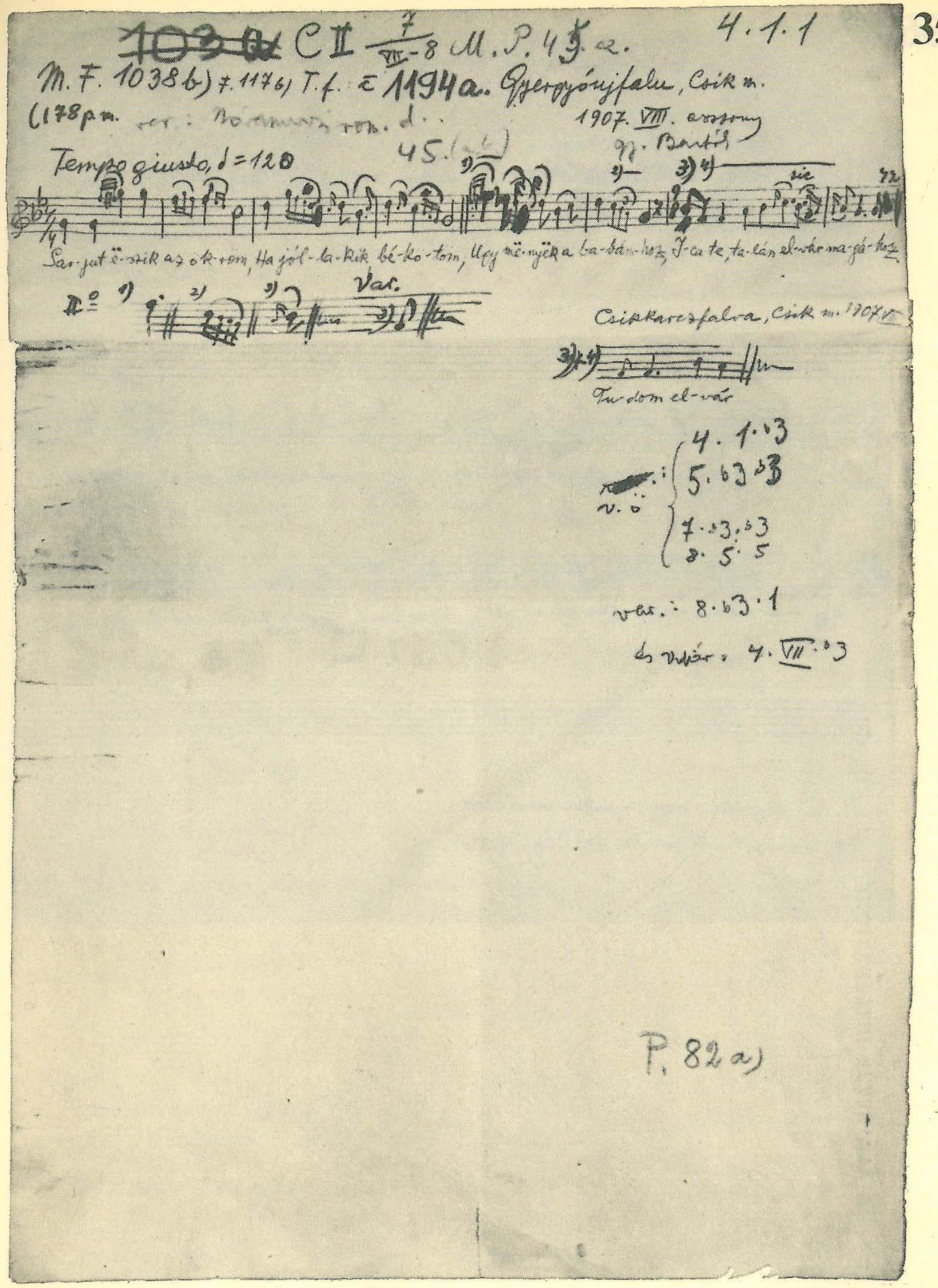
4.1.1
Gyergyóújfalu, Csik m.
1907. VIII.
Gy. Bartók
Tempo giusto, ♩=120
Var.
Tu-dom el-vár
4. 1. 3
5. b3 b3
7. 3. b3
8. 5. 5
var.: 8. b3. 1
P. 82 a)

36

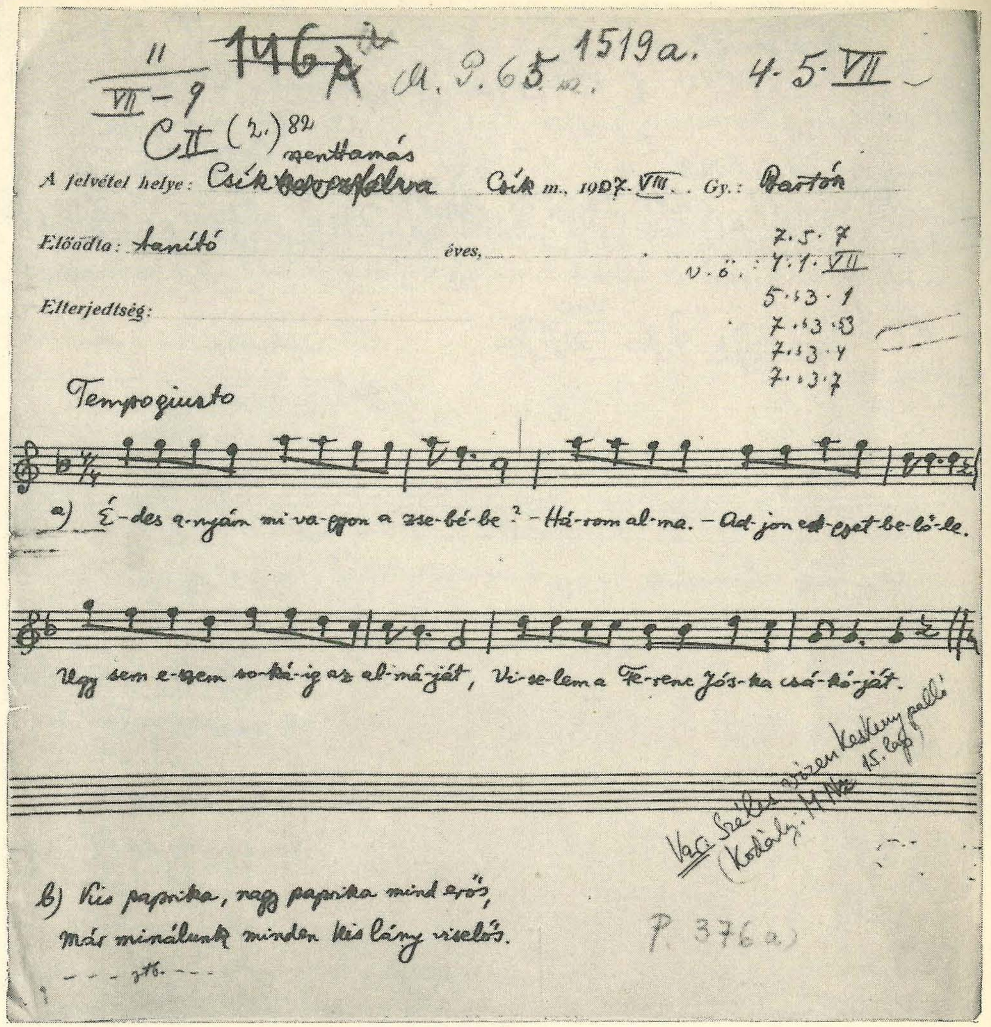

1519a.
A felvétel helye:
Csík m., 1907. VIII.
Gy.: Bartók
Előadta: tanító
éves,
Elterjedtség:
Tempo giusto
a) É-des a-nyám mi va-gyon a zse-bé-be? - Há-rom al-ma. - Ad-jon egy-et be-lő-le.
Ugy sem e-szem so-ká-ig az al-má-ját, Vi-se-lem a Fe-renc Jós-ka csá-kó-ját.
b) Kis paprika, nagy paprika mind erős,
Már minálunk minden kis lány viselős.
P. 376 a)

37

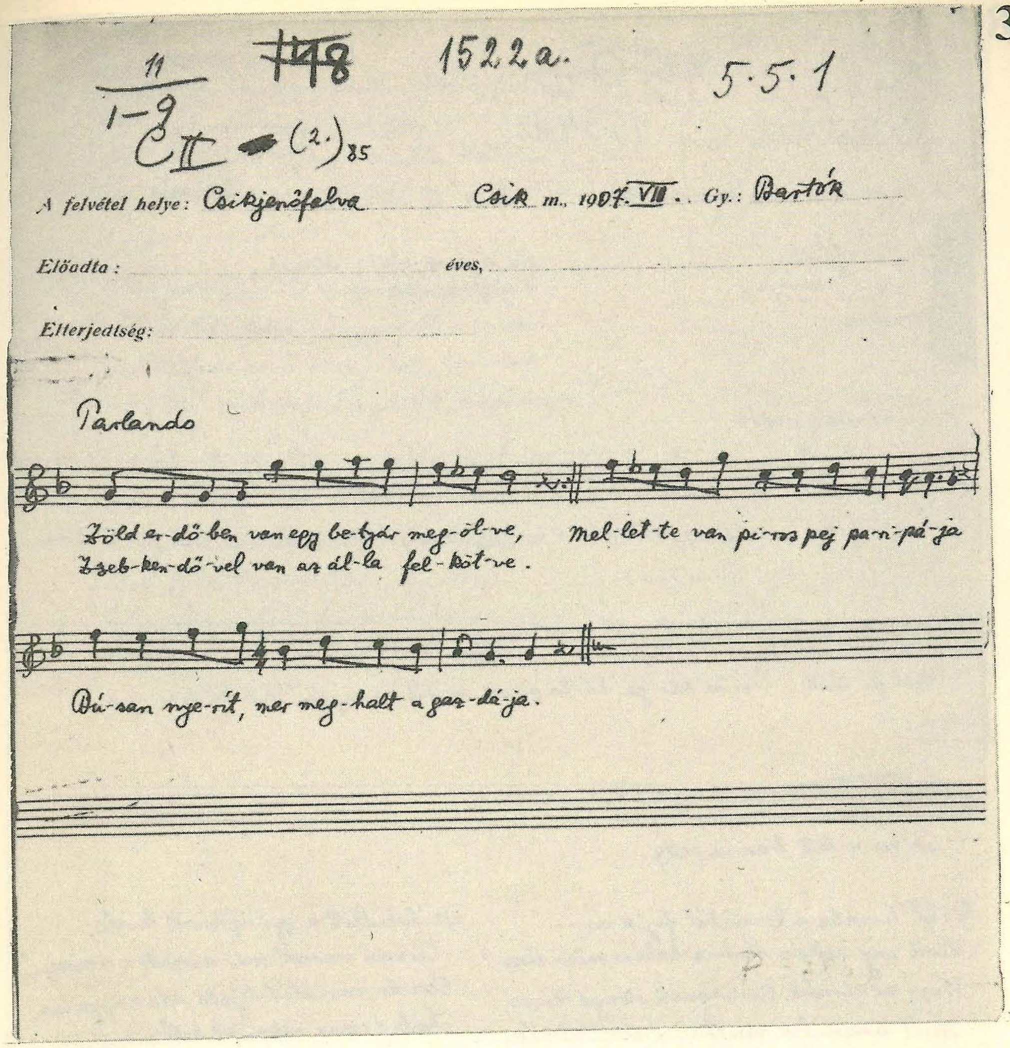

1522a.
5·5·1
A felvétel helye: Csikjenőfalva
Csik m., 1907. VIII.
Gy.: Bartók
Előadta:
éves,
Elterjedtség:
Parlando
Zöld er-dő-ben van egy be-tyár meg-öl-ve, Mel-let-te van pi-ros pej pa-ri-pá-ja
Zseb-ken-dő-vel van az ál-la fel-köt-ve.
Bú-san nye-rít, mer meg-halt a gaz-dá-ja.

1/1-9 ~~150a~~ 7.5.63

C II (2.) 96 1534a.

A felvétel helye: Csikvacsárcsi, Csik m., 1907. VII. Gy.: Bartók

Előadta: férfi asszony

éves, a) 2. ~~4~~, c) d) e) sírvegre a) f) sírvegre

Elterjedtség: var.: 7.63.

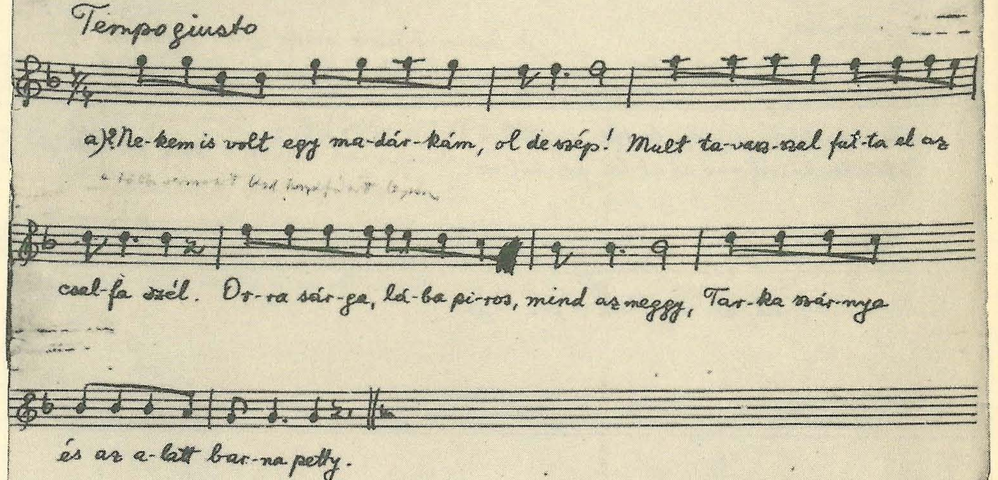

b) 1. A Tiszába a Dunából foly a víz, —
— Mond meg nekem kedves babám, miér sirsz?
— Hogy ne sírnék keseregnék, drága kincs,
Most akartalak szeretni s most elmész.

2. A hol elmész kedves babám, kévánom,
Hogy az ut elötted rózsáé váljon,
Még a fü es édes almát teremjen,
A te szüved éngem el ne felejtsen.

c) Kiütött a Duna vize messzire,
Valamennyi szép lëány volt elvitte.
Minden legény fogja ki a magáét,
Ne szeresse soha senki a másét.

d) Rég lehullott az eperfa levele
~~1.~~ Gyënge vagyok rózsám a szerelemre,
Gyënge vagyok leveledet leírni,
Avval neked hiv szerelmet mutatni.

e) 1. Lehullott a gyiróf́ának levele,
Árván maradt már ennak a vesszeje,
Árván maradtál tejsés kis angyalom,
Látod: más nekem el kell masérozmom.

2. El kell mennem masérozni messzire,
A babámat itt kell hagynom s nincs kire
Rëád bizom, édes kedves barátom,
Éljed vele világodat, nem bánom.

Én es éltem egy ideig s azt bánom, } a dal
Éljed tejses édes kedves barátom. } 2. fele

f) Széjes a víz, keskeny palló, bel' estem
Rólad babám minden gondom levetem.
Ugy levetem, hogy még eszembe sem jut
Jóságodért fizessen meg a Jézus!

P. 382 a)

1534a-hoz.

a) 1. Öntsed, öntsed bus szemeim könnyeid,
Senkinek sincs oly bánatja, mint nekem.
Sürü könnyek gyënge orcám áztassák,
Még most tudom, milyen a szü bánatja.

2. (lásd a dallam alatt)

3. Pallócskáján keseregve szögdécsel,
Zöd rostély közt gyügyögélve énekel:
Nem kell nékem étel-ital, busulok,
Nem kell nékem álomjáték, meghalok.

4. De hogy az a kicsi madár meghala,
Nékem pedig más barátom nem vala:
Virágimnak legszebbjit leszaggatom,
Sírod fölé koszorúdba aggatom.
Testem leszen testeden a sírhalom,
Ez az élet nálad nélkül unalom.

39

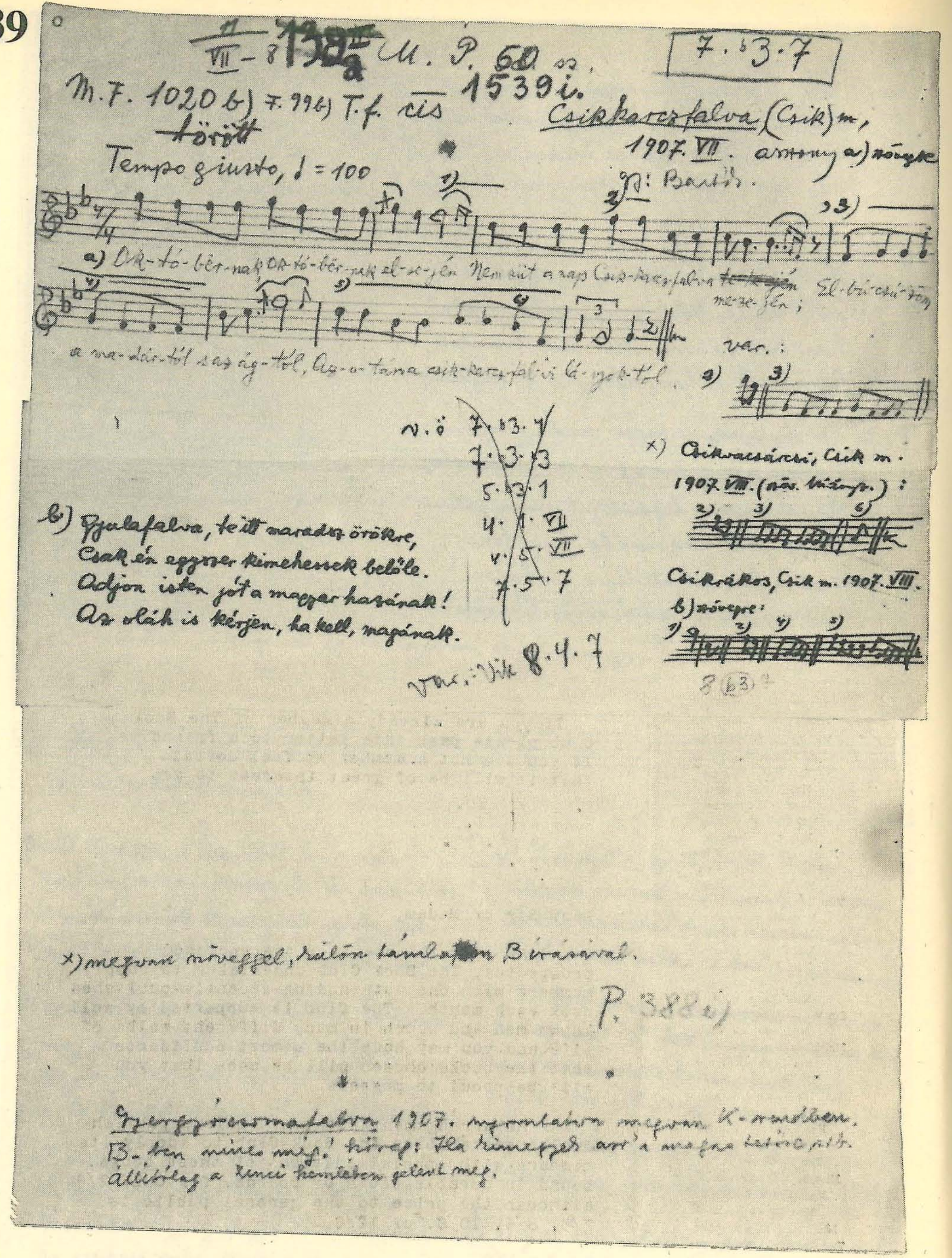
VII - 8 138a M. P. 60 sz.
7.♭3.7
M.F. 1020 b) F. 996) T.f. cis 1539 i.
törött
Csíkkarcsfalva (Csík) m., 1907. VII. asszony
Tempo giusto, ♩ = 100
Gy: Bartók
var.:
Csíkvacsárcsi, Csík m. 1907. VIII.
b) Gyulafalva, te itt maradsz örökre,
Csak én egyszer kimehessek belőle.
Adjon isten jót a magyar hazának!
Az oláh is kérjen, ha kell, nagyának.
Csíkrákos, Csík m. 1907. VIII.
var.: VIII 8.4.7
x) megvan nővéppel
P. 388 a)
Gyergyócsomafalva 1907.
Ha kimegyek arr' a magos tetőre stb.

40

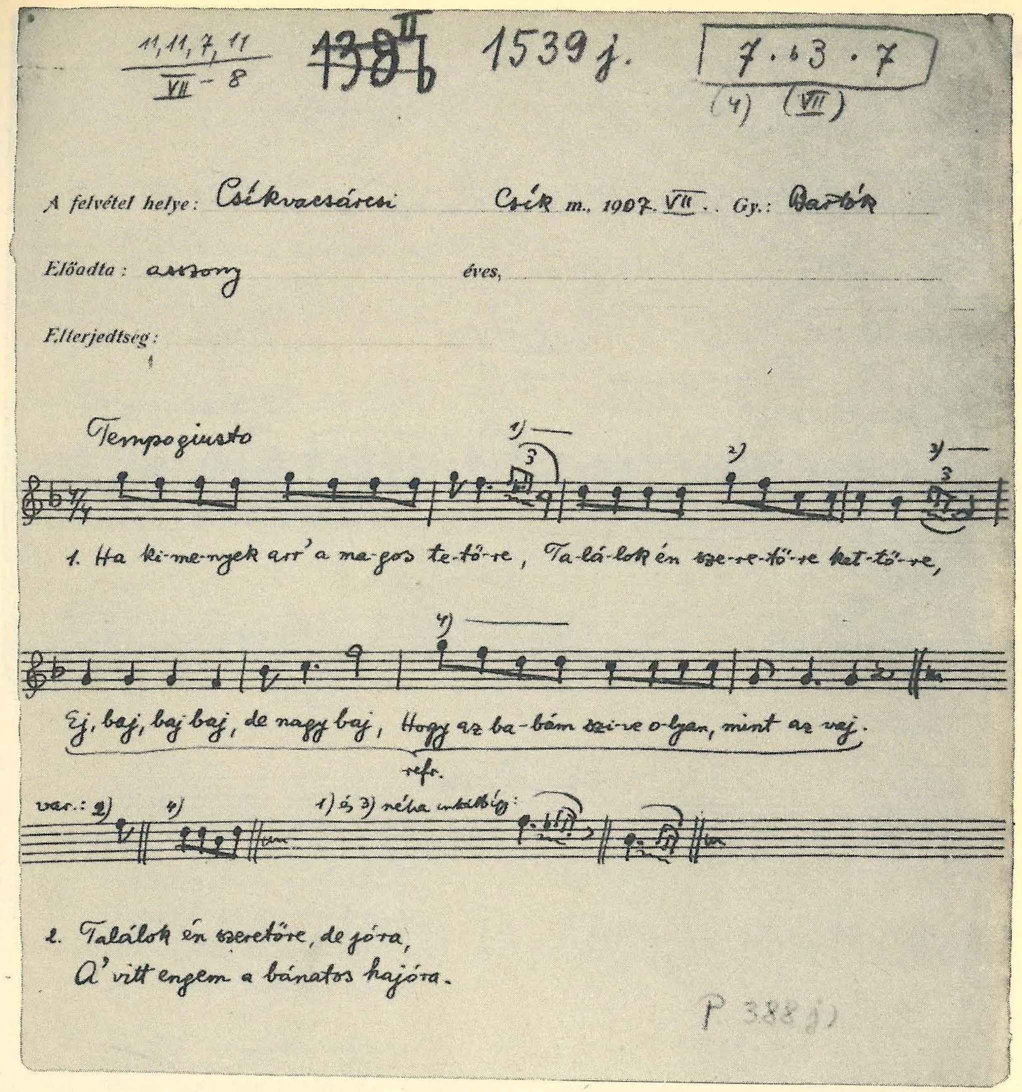
11,11,7,11
VII - 8
138 II b
1539 j.
7.♭3.7
(4) (VII)
A felvétel helye: Csíkvacsárcsi Csík m., 1907. VII.. Gy.: Bartók
Előadta: asszony éves,
Elterjedtség:
Tempo giusto
1. Ha ki-me-nyek arr' a ma-gos te-tő-re, Ta-lá-lok én sze-re-tő-re két-tő-re,
Ej, baj, baj baj, de nagy baj, Hogy az ba-bám sze-re-o-lyan, mint az vaj.
ref.
var.:
2. Találok én szeretőre, de jóra,
A' vitt engem a bánatos hajóra.
P 388 j)

40/a

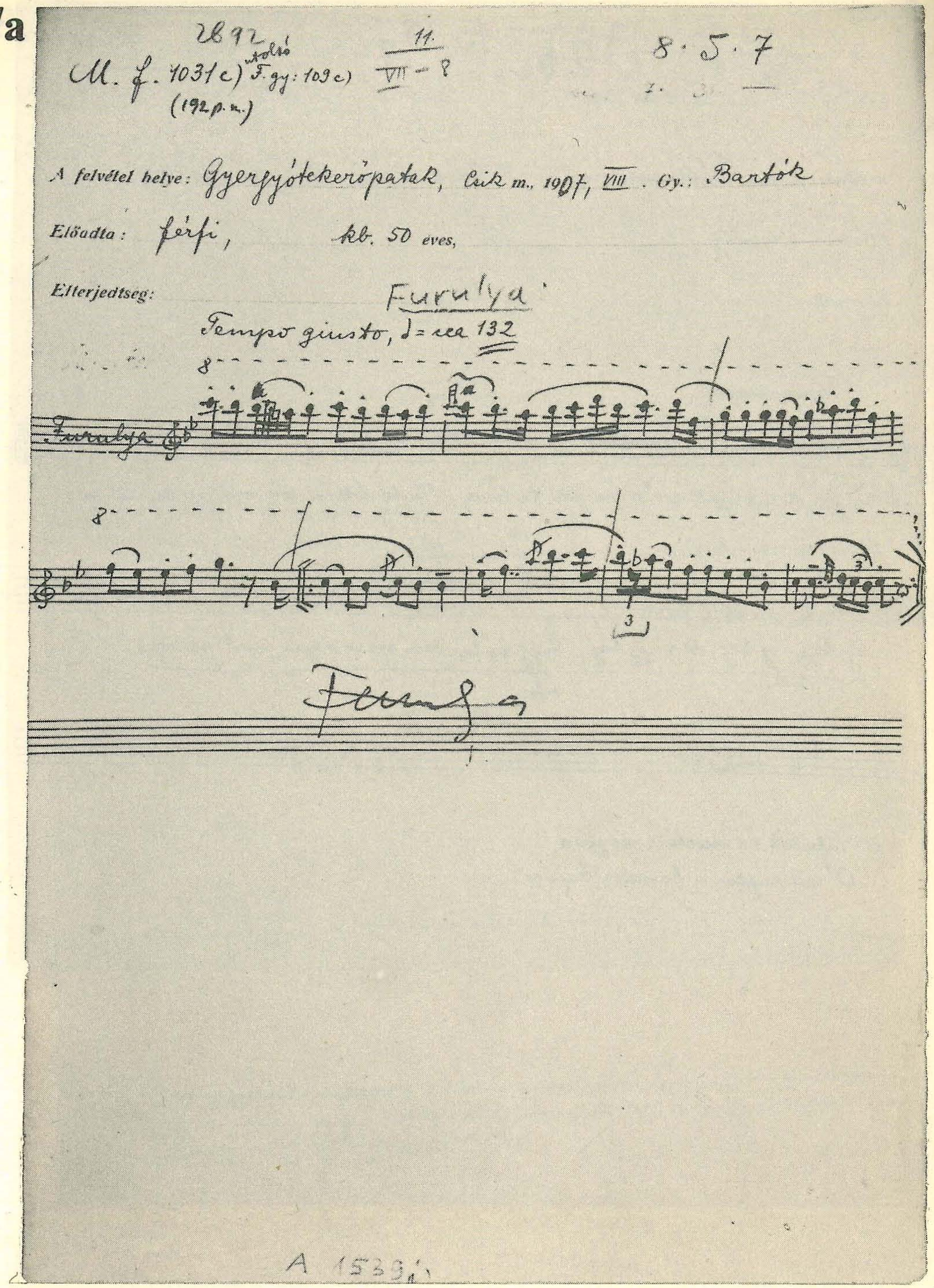

2892

M. f. 1031 c) utolsó F. gy: 109 c)

(192 p. m.)

11. / VII – 8

8 · 5 · 7

A felvétel helye: Gyergyótekerőpatak, Csík m., 1907, VIII. Gy.: Bartók

Előadta: férfi, kb. 50 éves,

Elterjedtség:

Furulya

Tempo giusto, ♩= cca 132

Furulya

Furulya

A 1539

41

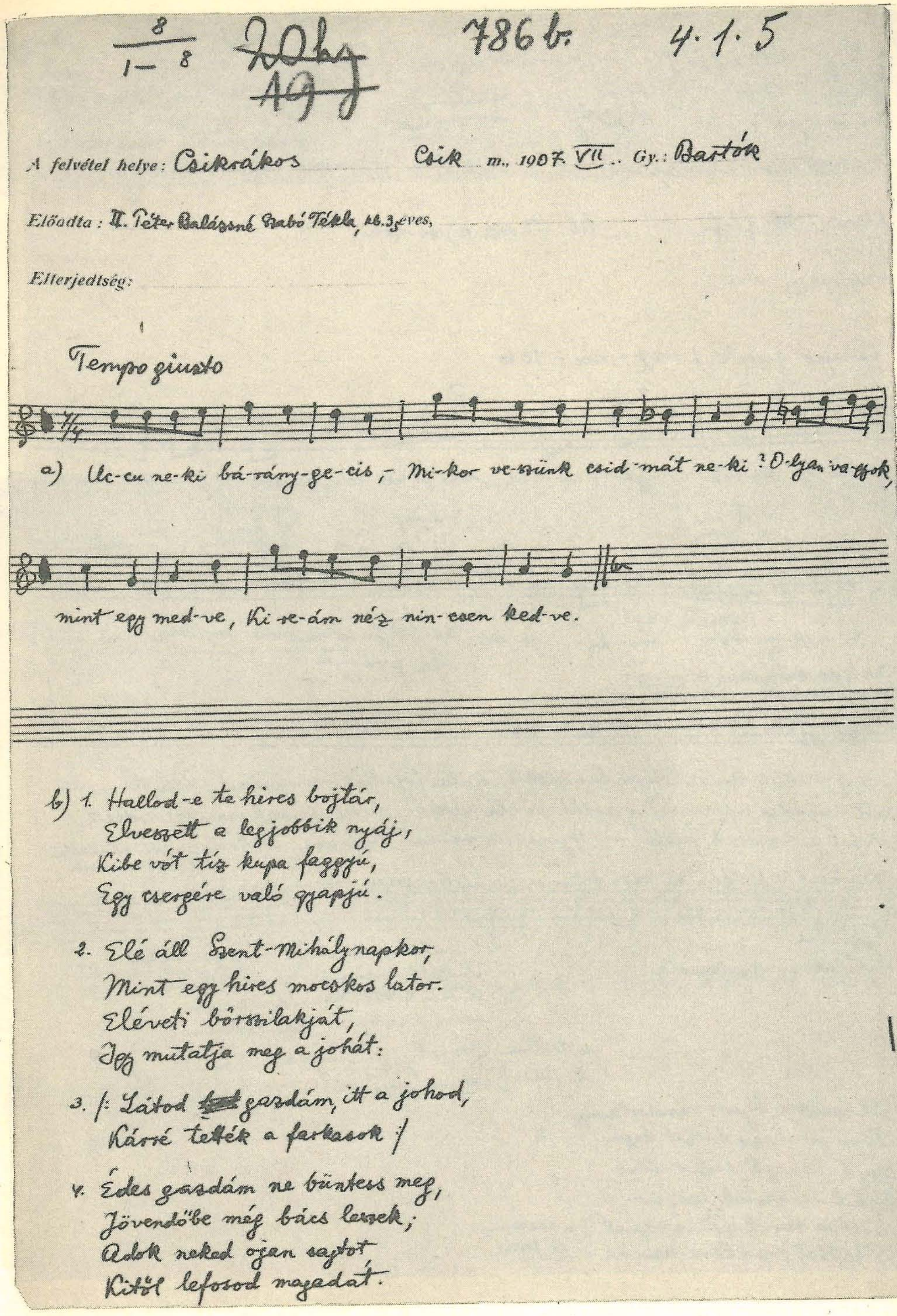

8 / 1 – 8 ~~20 bg / 49 j~~ 786 b. 4 · 1 · 5

A felvétel helye: Csikrákos Csík m., 1907. VII. Gy.: Bartók

Előadta: II. Péter Balássné Szabó Tékla, kb. 35 éves,

Elterjedtség:

Tempo giusto

a) Uc-cu ne-ki bá-rány-ge-cis, – Mi-kor ve-szünk csid-mát ne-ki? O-lyan va-gyok, mint egy med-ve, Ki re-ám néz nin-csen ked-ve.

b) 1. Hallod-e te híres bojtár,
Elveszett a legjobbik nyáj,
Kibe vót tíz kupa faggyú,
Egy csergére való gyapjú.

2. Elé áll Szent-Mihálynapkor,
Mint egy híres mocskos lator.
Eléveti bőrszilakját,
Igy mutatja meg a jóhát:

3. /: Látod ~~[illegible]~~ gazdám, itt a johod,
Kárré tették a farkasok :/

4. Édes gazdám ne büntess meg,
Jövendőbe még bács lessek;
Adok neked ojan sajtot
Kitől lefosod magadát.

42

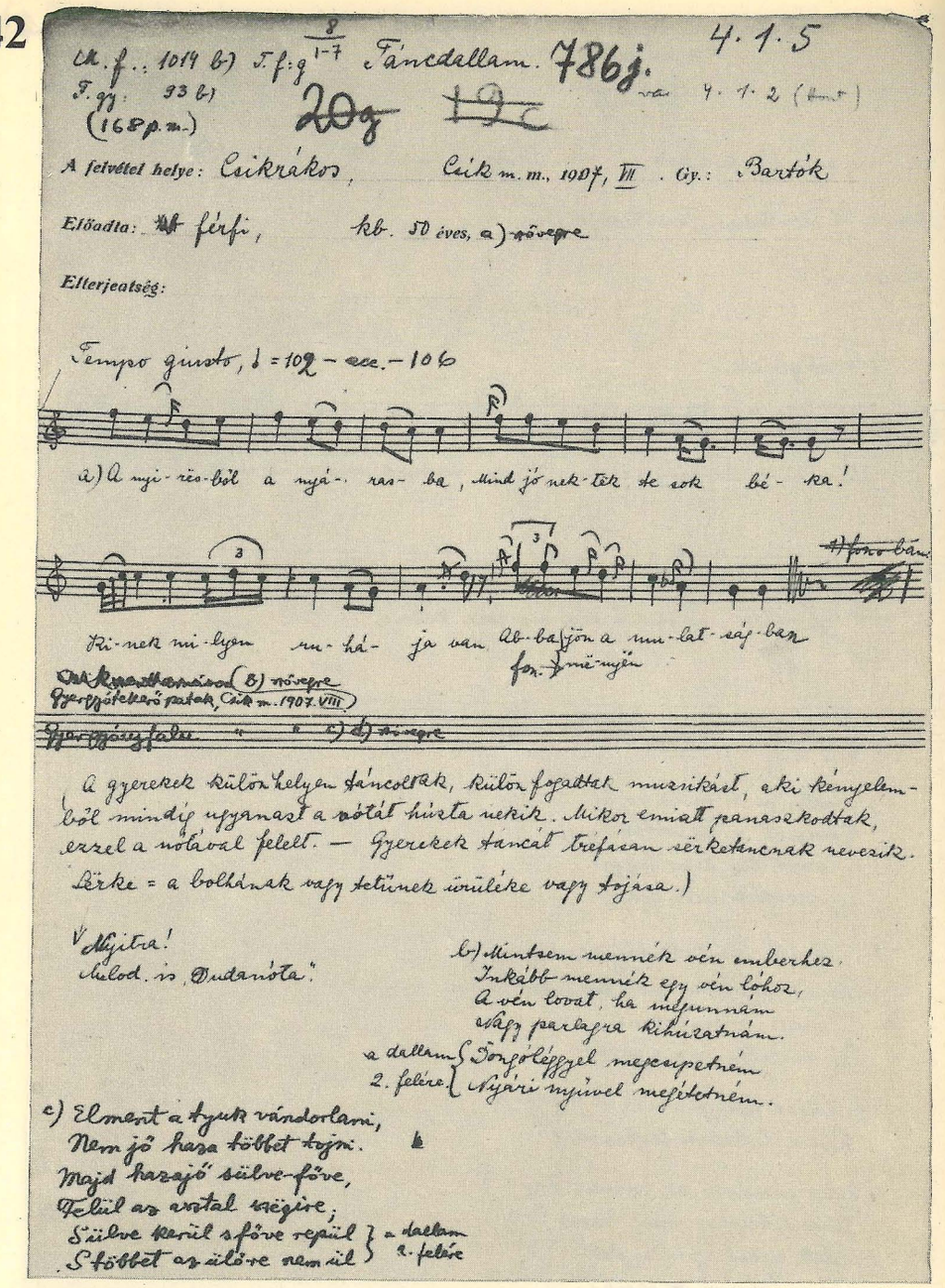

d) Nem jöttem ón rózsám ide,
Hogy a subám itt igyam le
Hanem azér jöttem ide:
Rózsám vagy-e egészsége?
— Egészsége fóba vagyok,
Nálad nélkül sokat vagyok } a dallam 2. felére.

P 150 j)

43

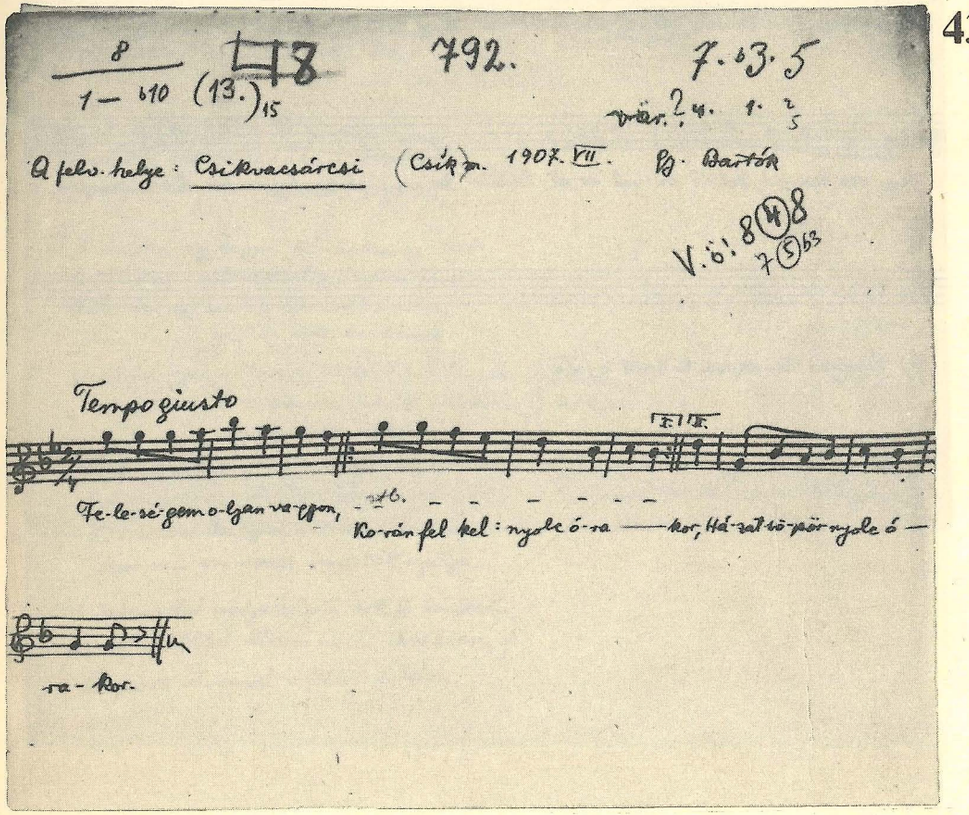

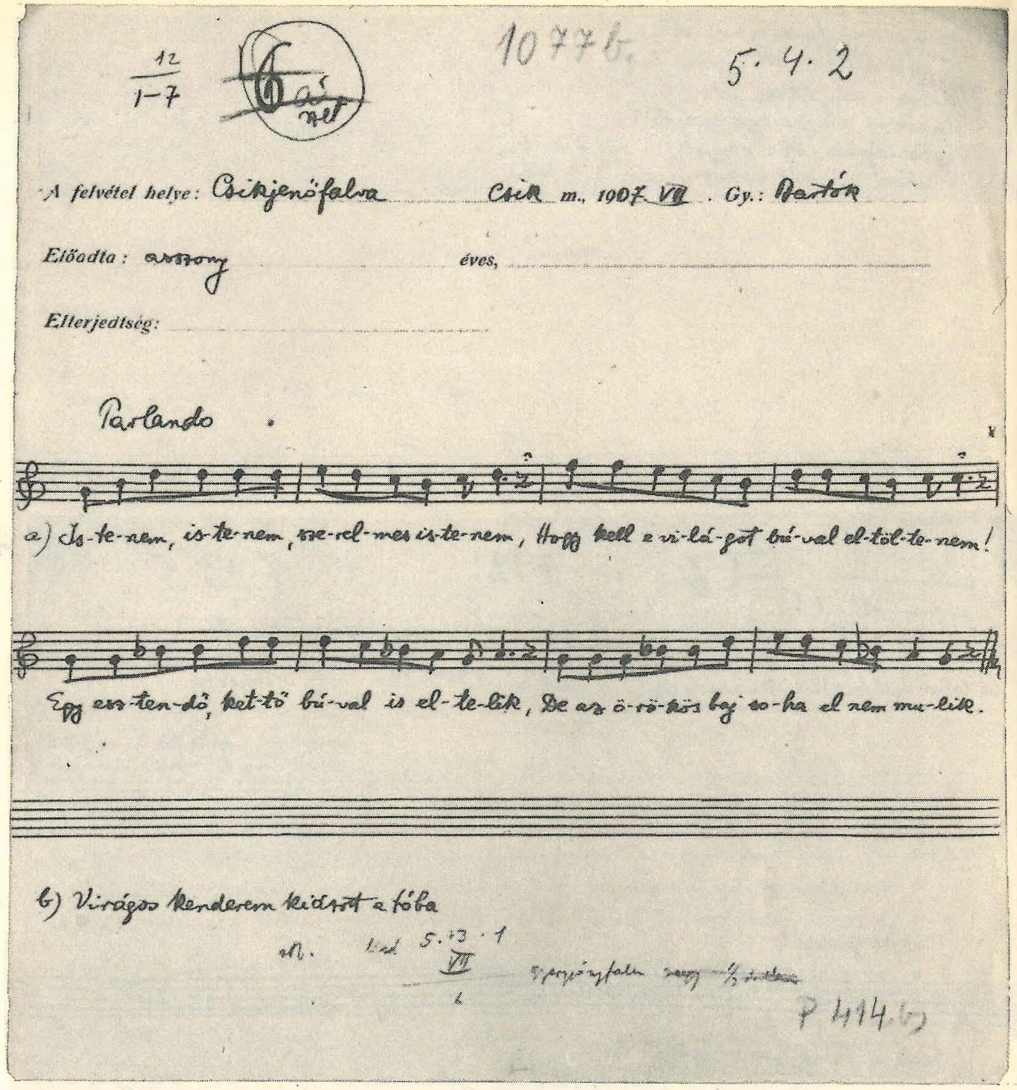
10776.
5. 4. 2
A felvétel helye: Csikjenőfalva
Csik m., 1907 VII. Gy.: Bartók
Előadta: asszony
éves,
Elterjedtség:
Parlando
a) Is-te-nem, is-te-nem, sze-rel-mes is-te-nem, Hogy kell e vi-lá-got bú-val el-töl-te-nem!
Egy esz-ten-dő, ket-tő bú-val is el-te-lik, De az ö-rö-kös baj so-ha el nem mu-lik.
b) Virágos kenderem kiázott a tóba
P 414 b)

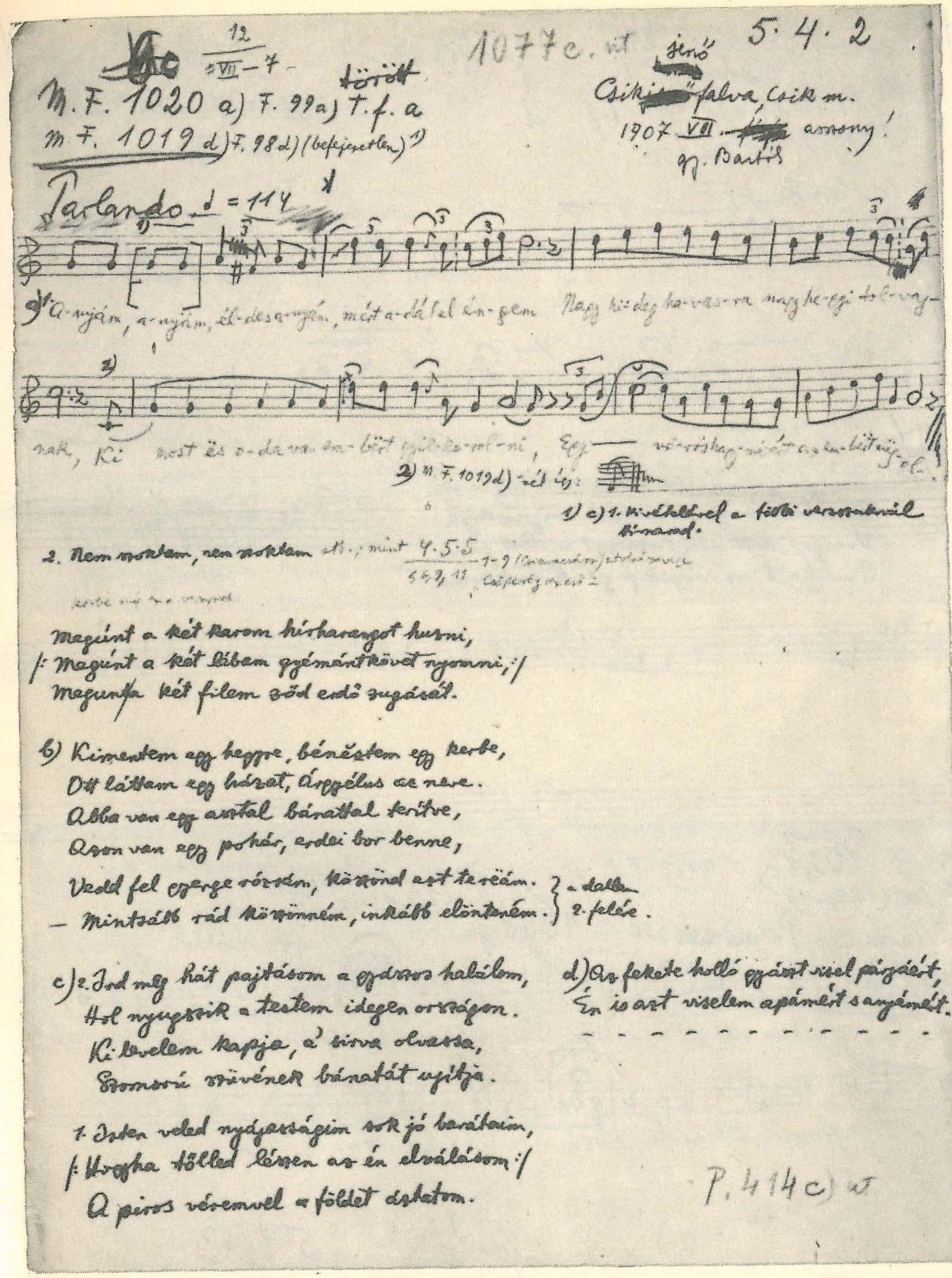
M.F. 1020 a) F. 99a) T.f. a
M.F. 1019 d) F. 98 d) (befejezetlen)
1077c. vt
5. 4. 2
Csikjenőfalva, Csik m.
1907 VII. asszony!
Gy. Bartók
Parlando ♩ = 114
A-nyám, a-nyám, él-des a-nyám, mért a-dál el én-gem
2. Nem szoktam, nem szoktam
Megunt a két karom hírharangot huzni,
/: Megunt a két lábam gyémántkövet nyomni :/
Megunta két fülem zöld erdő zugását.
b) Kimentem egy heggre, bénéztem egy kerbe,
Ott láttam egy házat, árgyélus ez neve.
Abba van egy asztal bánattal teritve,
Azon van egy pohár, erdei bor benne,
Vedd fel gyerge rózsám, köszönd azt te reám.
— Mintsább rád köszönném, inkább elöntöném.
a dallam 2. felére.
c) 2. Írd meg hát pajtásom a gyászos halálom,
Hol nyugszik a testem idegen országon.
Ki levelem kapja, ő sírva olvassa,
Szomorú szivének bánatát ujitja.
d) Az fekete holló gyászt visel pájáért,
Én is azt viselem apámért s anyámért.
1. Isten veled nyájasságim sok jó barátaim,
/: Hogyha tőlled lészen az én elválásom :/
A piros véremmel a földet áztatom.
P. 414 c) vt

46

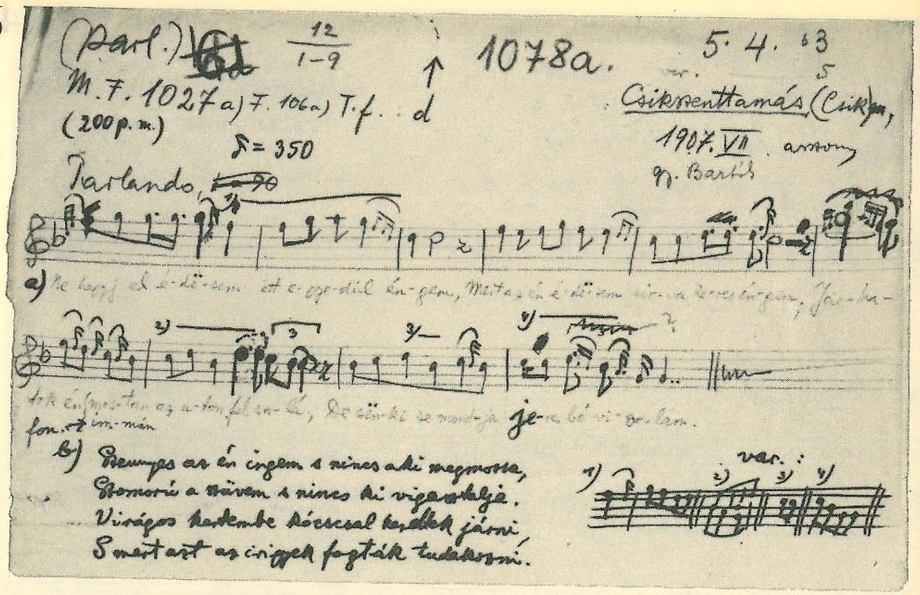
(Parl.)
12/1–9
1078a.
5. 4. 63
M.F. 1027a) F. 106a) T.f.
(200 p. m.)
Csikrentthamás (Csik),
1907. VII. asszony
gy. Bartók
Parlando, ♩= 350
a) Ne hagyj el a-lit-ten-ni ott e-gye-dül én-gem, Mert a-ki é-let-tem ki-ra-dé-ros ön-gem, Ja-
tok én-nes-tan az a-ton-fal-ra-ló, De ön-ki-ne-mi-ja je-ne-bé-ri-or-lam.
b) Szemtes az én ingem s nincs aki megmossa,
Szomorú a szívem s nincs ki vigasztalja.
Virágos kertembe bőséggel kezdek járni,
S mert azt az ürüggel fogják tudakolni.
var.:

47

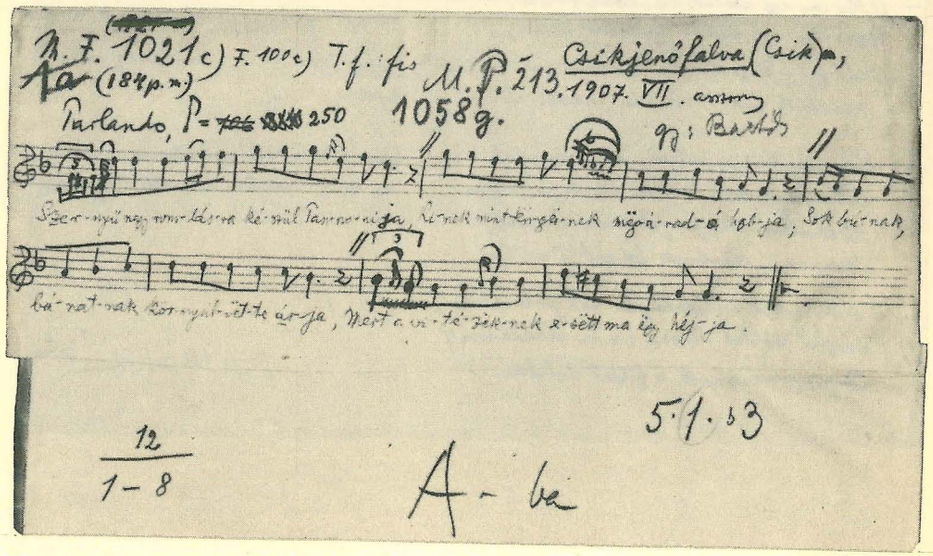
M.F. 1021c) F. 100c) T.f. fis
(184 p. m.)
M.P. 213.
Csikjenőfalva (Csik),
1907. VII. asszony
1058g.
gy: Bartók
Parlando, ♩= 250
Sző-ny-ü nagy rom-lás-ra ké-szül Pan-non-ni-a, ér-nek mint-egy-ü-nek szög-á-val-á lob-ja, Sok bú-nak,
bá-nat-nak kor-nyul-ót-te ár-ja, Mert a tö-lé-nek e-sett ma ily hév-ja.
5.1.63
12/1–8
A-ba

48

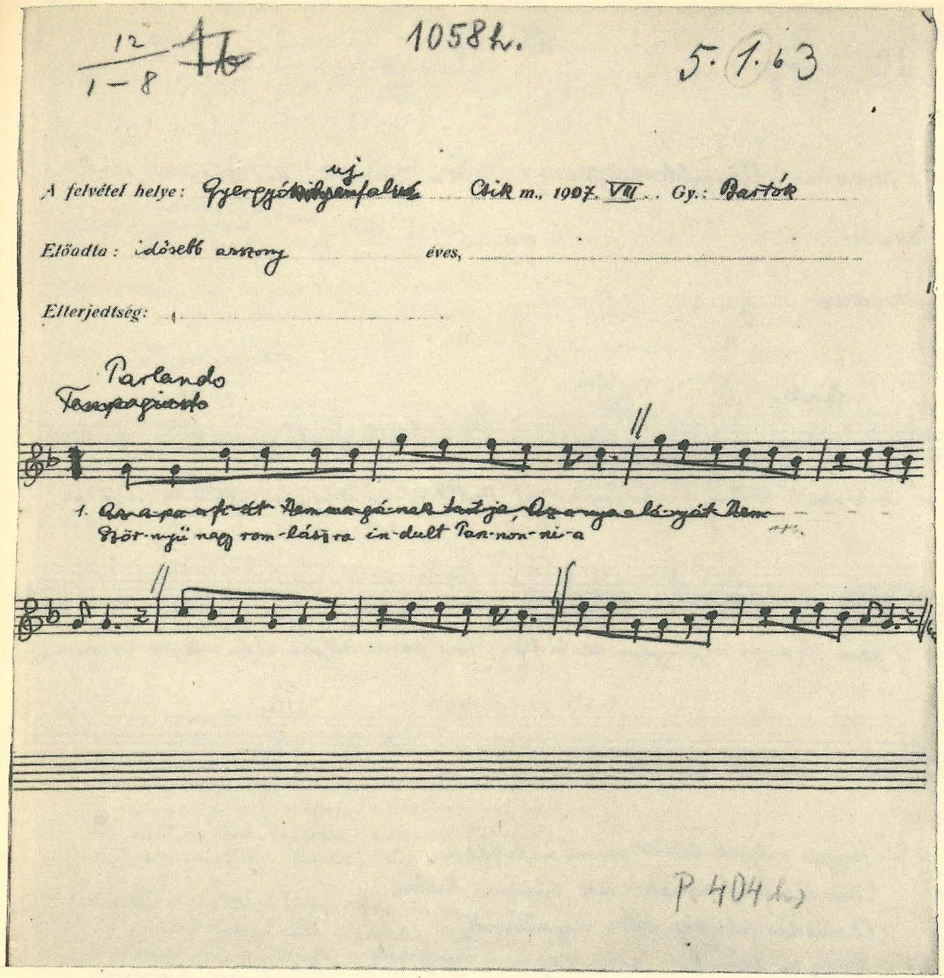
12/1–8
1058h.
5.1.63
A felvétel helye: Gyergyóújfalu Csik m., 1907. VII. Gy.: Bartók
Előadta: idősebb asszony éves,
Elterjedtség:
Parlando
Tempo giusto
1. Ha-pa-a-fe-ső Pan-non-gó-nak lat-ja, Ha-nya-a-lé-nyét Pan-
Sző-nyü nagy rom-lás-ra in-dult Pan-non-ni-a
P. 404 h.)

1c 12/1–8 1058j. 5.1.1

A felvétel helye: Gyergyótekerőpatak, Csik m., 1907. VIII. Gy.: Bartók

Előadta: ..... éves, ...

Elterjedtség: .....

Parlando

1. Is-te-nem, is-te-nem, á-rasd meg a vi-zet, Had' hajt-son el én-gem a-pám ka-pu-já-ra,

A-pám ka-pu-já-ról a-nyám asz-ta-lá-ra, Had' pa-na-szol-jam el én sok pa-na-szi-mat.

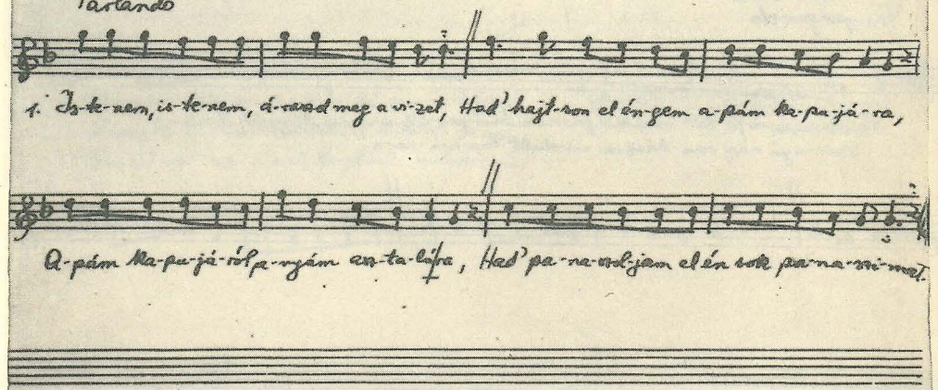

2. Hegyek völgyek között van az én lakásom,
Csëndës folyóviznek csak zúgását hallom.
A csëndës folyóviz télen megaluszik,
De az én bánatom soha meg nem nyugszik.

P. 404 j)

12, 12, 13, 14 2114 a 1.1.1

VII–7 Lakodalmas

Ch. f. 1047 b) F. gy. 126 b) T. f. h (a) (1) vt.) (170 p. m.)

A felvétel helye: Gyergyócsomafalva, (Csik) m., 1907, VIII. Gy.: Bartók

Előadta: Tótán Istvánné, kb. 40 éves,

Elterjedtség:

Più mosso, ♩=107

Tempo giusto, ♩=90

a) 1. Asz-szo-nyok, az-szo-nyok had' lë-gyek tár-sa-tok, Sok-ase lát-tam lë-ány-bört, hogy á-me-tek
Gyer-mëk-ru-hát mos-ni mi-sel én és tu-dok,

vó-na, Sa ti-má-rok kor-do-ván-nak ké-szi-tet-tek vó-na.

es! (apróbeng)

a) 2. 4. vt. 1)+2) b) 3. vt. 1)+2) c) vt. 1)+2)

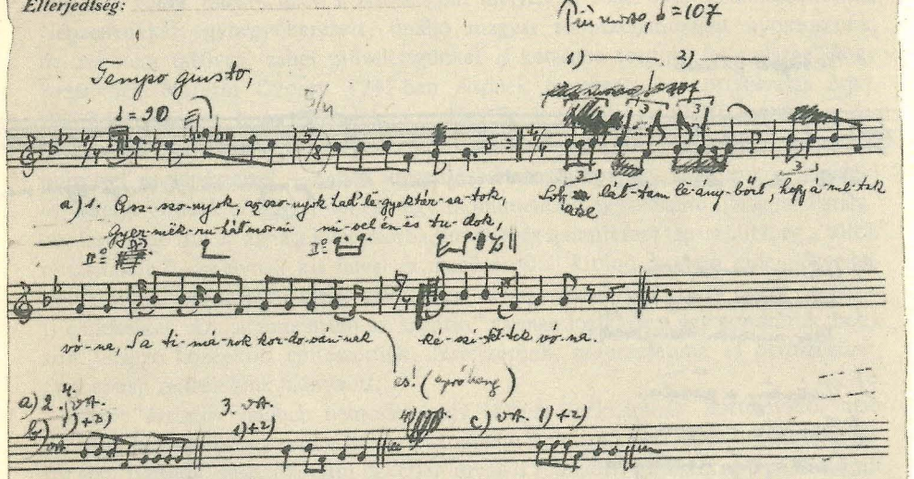

2. Ebek ugatásán gyakran örvendeztem,
A legények jönek, magamban azt véltem,
Az ételt is félbehagytam, azonnal kimentem,
Én magamat úgy biséltem, hogy ne vegyék észre.

3. Anyámtól a kontyot gyakran kértem volna,
Ha keze botjától nem irtóztam volna.
Azonnal én is kapom a pártámat,
Csapom a fejembe, menék a misére.

4. Apám is megválék egy nagy lëányától,
Anyám is megválék kocódó társától,
|: Mind a ketten megválának Régi Borbálától :|.

b) Márton bátyámnak es elhoztuk a nyerget,
Kérlek vastagítsd meg hátadon az inget.
Ez a nyereg olyan nyereg, fëlcántja a hátat,
Pénzér adjuk mi néktek ezt a jó tanácsat.

51

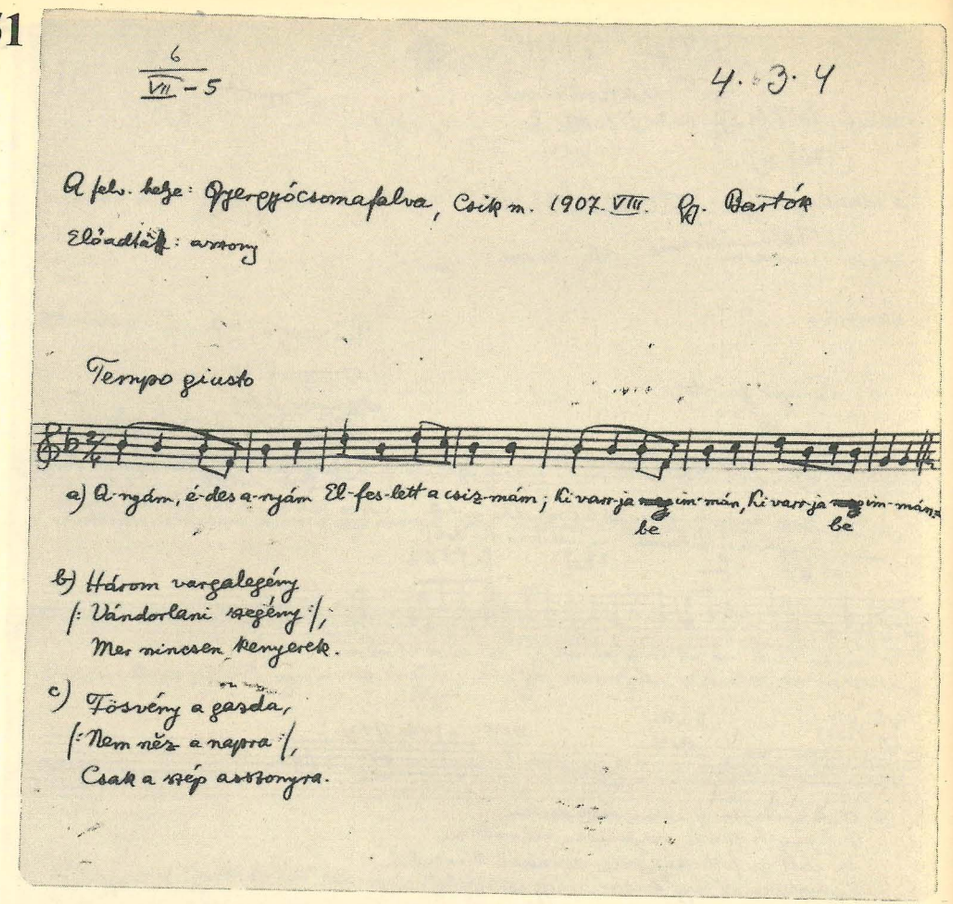

RAJECZKY BENJAMIN

TÖBBSZÓLAMÚ ZENÉNK EMLÉKEI A XV. SZÁZAD ELSŐ FELÉBŐL

Egyszólamú nép vagyunk, bizonyság rá egész népzenénk. De ennek tudata mintha ferdített volna valamit azon a látószögön, melyen át zenei múltunkat szemléltük. Népzenénkkel egybegyökerezett, önálló magyar többszólamúságot nyomoztunk, de azt nem találván, zenei műveltségünket is kétségbe vontuk, feltételezve, hogy hazánkban Maróthi György 1743-ban elsőnek egyengette a kottaolvasás útját. Ebből következett, hogy városaink és rezidenciáink zeneélete a XVIII. században idegen testnek számított, éppen úgy, mint a középkorvégi királyi udvaré a maga idegen műveivel és zenészeivel – ennek idegenségben hamar párjára akadtunk a felvidéki és erdélyi városok polgári körében. Egy monumentális egyszólamú „Magyar Parlag" visszavetítése volt ez abba a középkorba, amely még semmit sem tapasztalt meg a török pusztításaiból, amelynek kis falvai és mezővároskái kitűnő modern műemlékvédelmünk érdeméből százával tárják elénk kicsi, de ragyogóan szép román és gót építészeti emlékeiket. Az „argumentum ex silentio" gyenge logikájával úgy gondoltuk, hogy volt virágzó középkori építészetünk, festészetünk, szobrászatunk és ötvösségünk, csak éppen zeneéletünk hiányzott.

Három évtizede valóban nemcsak hogy Mátyás énekkarának kottatárából nem tudtunk bemutatni egy sornyi dallamot (ma sem tudunk), de az egész ország területéről sem tudtunk megszólaltatni egyetlen olyan 1500 előtti többszólamú példát, amit országosnak mondhattunk és úgy vehettünk volna, mint a kivételesen magas udvari kultúra természetes hátterét. Azóta először a XV. század második felének a renaissance felé mutató gyakorlatát[1], majd egy retrospektív és nyilván amahhoz századokon át vezető, de vele együtt tovább is élő organális ill. improvizált diszkant jellegű praxist deríthettünk fel.[2] (Ezt újabb adatok erősítették meg a 60-as évek elején.[3]) Mind a két stílus teljesen egybevágott az ordináriusok és korális kéziratok rubrikáival és a többszólamú praxisra utaló irodalmi adatokkal, melyek egyöntetűleg egy zenei képzésben részesülő és intenzív gyakorlatban résztvevő iskolásrétegre utaltak.[4] A legújabb lelet, amelyről a következőkben beszámolunk, a két említett stílus közé illeszkedik: még archaikus jellegzetességeket, de már a XIV. és XV. századi Ars nova vonásait is mutató, az említett skolárisok és műveltségük felnőtt képviselői, a klerikusok és literátusok sajátos többszólamú kultúrájának első hazai forrása.

A Magyar Tudományos Akadémia Népzenekutató Csoportja Kodály példája nyomán a dallamok történetének tisztázását is feladatának tudja. Ilyen munkálatok közben, kézirattöredékek antifonaanyagának nyomozása során, Dobszay László és Szendrei Janka kutatóinkkal akadtunk erre a nem túlbő, de annál jelentősebb forrásra.[5] Az Országos Széchényi Könyvtár egy új beszerzésének (Inc. 1344) könyv-

táblájából fejtették ki a Könyvtár restaurátorai. Az ismeretlen előző tulajdonos vagy intézmény 3.C.L.A. Iheronimi Sancti Capitula Libri Epistolarum T.E.I.317. jelzetű, Szt. Jeromos leveleit tartalmazó strassburgi eredetű ősnyomtatványát Koroknay Éva megállapítása szerint 1480 táján a régi Felvidéken, esetleg Bártfán kötötték be (a kötésen két figyelemreméltó, zenészeket ábrázoló veret); akkor került a kötéstáblába a 4 teljes (280x195 mm-es) és 2 csonka fóliót tartalmazó kéziratanyag.[5a] Megerősíti ezt a feltevést az a számunkra döntő jelentőségű szöveg, mely a 3^{v} fólió felső szélén a kottás Domine ad adiuvandum me festina és Surrexit Christus hodie fölött 1-1 sorban a magyar Krisztus feltámada, a német Christ ist entstanden(!), a lengyel Chrystus z martwych wstal jest és a cseh Buóh všemohúcí 1-1 strófáját őrízte meg (az utóbbinak csak 3 első szava látszik, a többit levágták). A feljegyzés sorrendje: magyar, német, lengyel, cseh, megfelel egy magyarországi vegyeslakosságú helység reális viszonyainak; ennek fordítottjára nehéz volna megfelelőt találni cseh területen. Feltünő az is, hogy a magyar szöveg „Krisztus" szava a latinban szokásos rövidítéssel van írva, tehát a kiejtés ismerősnek vevődött, míg a német és lengyel szövegben a kiejtés szerint, Crist- ill Cristus- formában áll (az utóbbiban az -us szótag a szokásos rövidítéssel). A kézírás korát Mezey László a század elejére teszi, Bárczi Géza az énekszövegben XIV. századi vonásokat is lát. A hangjegyírás alapján nem tudunk pontos kormeghatározást adni; a francia Ars nova ún. fekete hangjegyírása a centrumban 1300-1450 között volt érvényben, utána helyet adott az ún. fehér hangjegyírásnak. Olyan periferiális területen azonban, mint Magyarország, érvénye tovább is tarthatott. (F. Mužik szerint[6] cseh területen egészen a század végéig. XVI. századi nyomtatványainkban Tinódinál a fekete, a Hoffgreff gyűjteményben a fehér típusokkal találkozunk.) Mindenesetre a fentebb említett kassai töredékek darabjai 1470 előtt már a fehér írást mutatják (ugyanakkor azonban Thuz Osvát antifonáléja Zágrábban a század vége táján a fehér és a fekete írást együtt használja.) Ha párhuzam alapján ítélünk, úgy Mezey feltételezését támogatja az a körülmény, hogy emlékeink írása a cseh szomszédságban az 1420 körüli Jistebnice-i kancionálééhoz áll a legközelebb. Mezey közelebbi helymeghatározása is tetszetős: a Maria tu candida kezdetű cantio díszes iniciáléja ajánlja az olyan helyet, mint Igló, melynek Nagyboldogasszony-búcsús temploma volt.

A töredékek zenei írásmódja eléggé hanyag. Érdemileg egyetlen kulcsrakással nem találkozunk (ami van, az hibás), a hangjegyírásrendszerben (ez az Ars nova által itt-ott módosított antiqua, a prolatio alkalmazásában legtöbbnyire tempus imperfectum cum prolatione perfecta-val, ami a mi 6/8-unknak felel meg) a ligatúrák használata csak a cum opposita proprietate 2 semibrevis-értékelésében úgy-amennyire szabályos, különben az új írásmódra csupán a hármas és négyes semiminima-csoportok utalnak; az alteráció és imperfekció szabályai is csak alkalmanként érvényesülnek; a divizió-pontra nincs is példa (viszont az imperfectio per partem remotam ismert szabálynak látszik). A cseh forrásokban gyakran alkalmazott pótmegoldás: a ligatúrák és brevisek fölé írt 2 vagy 3 pont, itt sehol sem jelentkezik. Így hitelt érdemlő átírást csak konkordanciák felhasználása mellett várhatunk. Tekintve a csupán néhány hónapnyi időt, mely rendelkezésünkre állt, ennek a beszámolónak átírásai sem léphetnek fel a véglegesség igényével. A referenciák megkeresésében is igénybevettem munkatársaim szíves

segítségét; külön köszönettel említem dr. František Mužik és dr. Jaromir Černý kollegialitását, akik Prágából fotókópiákat bocsátottak rendelkezésemre.

Kéziratunk, mint a következő rövid tartalmi áttekintés mutatja, eléggé szerencsésen aránylag szépszámú teljes kompozíciót őrzött meg, a töredékesek között is több olyat, melynek kiegészítése nem ütközik túlnagy nehézségbe.

Fol.1^{r}: a csonka és hozzá még kettévágott lap első oldalán két teljes szólam külön szöveggel: *Concrepet infanti nati de gurgite rivi vivi* és *Nate dei memor esto* kezdettel. A harmadik szólamnak csak első kottasora látszik. Ennek szövege és a dallam folytatása, ugyanígy a negyedik szólam túlnyomó része a kötésnél elveszett (szövegkezdetük: *Exordium quadruplate phono hoc mutetico* és *Verbum caro factum est*). Az utóbbi befejezése szerencsére olvasható:

Fol.1^{v}: *...vidimus gloriam eius...* plenum gracia et veritate. A sorvégi kettősvonal jelzi, hogy a Verbum caro szöveget újra kell kezdeni (ez, bár nincs jelezve, a többi szólamra is áll, mint látni fogjuk). A csonka másik oldalon egy *Consurge vox et carmina amictans gratulare* kezdetű teljes szólam és annak tenorjából egy szakasznyi hangjegy kivehető. A szövegre eddig nem akadtunk rá; a felső szólam dallamának eleje (nyilván téves kezdés miatt, vagy azért, mert a járatlan vagy hanyag másoló egy kéziratból sorvéget írt ki, ami itt a sor elejére került) négy custos-szal (a sorok végén látható nyilazott utóhangok) annyira olvashatatlanná van téve, hogy csak távoli konjektúrára lehet gondolni.

Fol.2^{r}: *...factis et doctrinis* sacramenta dum divina... csonka szólamfolytatás; ez után a vastag választóvonal valószínűleg egy ismétlődő részt, repetitio-t jelez, itt az apostolok névsorával. A szöveg csak a tenorszakaszokat bevezető neveket hozza; a folytatások a hiányzó felső szólamban vannak. Ez alatt a *Novus annus adiit* kezdetű újesztendei cantio felső szólama és a tenor egy darabja. Rekonstruálható.

Fol.2^{v}: zeneileg kitűnő állapotban fennmaradt töredék: a *Patrem omnipotentem*-mel kezdődő rövidített Credo majdnem teljes felső szólama (a lap alján az Amen-nek éppen csak az eleje mutatkozik), amit viszont

Fol.3^{r}: az alsó szólam kétsornyi vége (szövegkezdet: *...stancialem patri*, utána a Per quem omnia – szakasz, az Et incarnatus est és Amen) úgy egészít ki, hogy a teljes kétszólamú darab rekonstruálható.

A lapon még két cantio kapott helyet: a kétszólamú *Paraclitus egrediens a patre olim exiens* teljes dallama, alatta pedig Sequitur Textus de beata virgine felirattal annak Mária-ünnepekre alkalmazott szövege *Paraninphus adiens virginem letanter* kezdettel.

Fol.3^{v}: a kézirat legjelentősebb lapja. A felső kottasor fölött olvashatjuk a magyar húsvéti népének szövegét: [*Krisztus*] *fel tamada ment en nagi kyniabalol* (itt a három minima felnyúló szára miatt nem használhatta fel a helyet; az énekszövegek tehát a dallamfeljegyzések után kerültek a lap tetejére) *ason mies erelung* [*Krisztus*] *legien remeneng ky* [*relei*] *son.* A „nagi" és „remen" szavakban jelentkező köralakú vonal a népénekszövegek alatt álló *Domine ad adiuvandum me festina* kezdetű háromszólamú officiumvers (felelet az officiumot vezető Deus in adiutorium meum intendejére) tartozéka. Mint a harmadik kottasorban látható Domine és annak dallama

(ugyanaz, mint a Domine a darab legelején) jelzi, a körbe rajzolt x szólambelépést jelent a kánontechnikájú énekben.

Nyilván a lapon levő második dallam, a kétszólamú, *Surrexit Christus hodie humano pro solamine alleluia* szövegű húsvéti cantio a magyarázata, miért kerültek a népénekszövegek erre a lapra. Mivel külön utalást nem találunk mellettük, egyszólamú éneklésre kell gondolnunk, közismert dallammal. Ez, úgylátszik, váltakozott a többszólamú énekekkel. A Surrexit Christusnak egy másik változata is szerepel a lap alján, mely a teljes Benedicamus tropus szövegét is hozza. Csak a felső szólam került ide, a lap alján a keretben Sequitur ergo tenor utal a kéziratunkban hiányzó alsó szólamra.

Fol.4^{r}: Hic incipitur Tenor (Itt kezdődik a Tenor), de sajnos nem a fenti éneké; bár másutt gondol rá, itt a másoló nem írta a tenor-jelzés után a szövegkezdetet.

Referencia híján nem lehet eldönteni, hogy a tenor után következő *Nunc mistice ex apice adonai filius* kezdetű cantio két szólama teljes kompozíció-e, vagy még egy tenor tartozik hozzá (egyelőre nem világos, hogy a felső szólam kvinten végződik-e).

Fol.4^{v}: kétszólamú *In hoc anni circulo* cantio a *Verbum caro factum est* refrénnel. Piros tintával még két szöveg: *Jesus Christus nostra salus* és *Salve corpus Jesu Christi,* ugyancsak az In hoc anni circulo dallamára. A nagy V kezdőbetűk a régiek fölé vannak festve, a hangjegyek rovására is.

Fol.5^{r}: A lap felső részén a kassai töredékekből már ismert Nicolae(!) solempnia, itt kétszólamú változatban. Fölötte a többi strófák, alulról felfelé rendben. A következőben a kedvelt szent Magnificat-antifónájának szövegét kapja cantiójának felső szólamában: *O pastor eterne* (a repetitio-ra külön figyelmeztet a másoló a szólam végén). A tenor már sajátos cantio-szöveget hoz: *O confessor flagrans virtutibus.* A lap alján a középkor egyik legnépszerűbb szólamcserélő benedicamen-je, a Thuz Osvát antifonáléból is ismert *Procedentem sponsum de thalamo,* a két szólam egymás után írva neumákkal. Az egyes versek közé betoldandó *Laude dignam prolem* (a zágrábi kódexben menzurális hangjegyekkel) valószínűleg azért szerepel csak szöveggel, mert egyszólamú dallam.

Fol.5^{v}: a nálunk is különösen diákkörökben tisztelt Szt. Márton éneke, a *Presulem ephebeatum* már négyszólamú rotulus. A szólambelépés jele az elején meg van ismételve, mert az utólagos iniciálé az eredetit részben elfödte. Hogy a lap alján lévő középszólam ismétlésestől hová tartozik, egyelőre nem tudni.

Fol.6^{1}: az *O beata nobis grata virgo plena gracia* szöveg az itt szereplő kanciónak nem az első strófáját nyitja meg; sajnos, a tenor sem világosít fel Comprehendant omnes-ével (Értse meg mindenki). Gyertyaszentelői funkciójából és szakaszkezdőiből, de főként szövegrefrénjéből, melyről még szó esik, bizonyára legalább is szövegileg helyreállítható.

Fol.6^{v}: amennyire aprólékos gonddal van kiállítva kéziratunk utolsó darabja (iniciálé aranyozva, a 4. és 5. sorban található piros hangjegyek – charitatis és huius fölött – szintén arany keretben), annyira bizonytalan még az értelmezés; *Maria tu candida, trinitatis gerula* szövegű dallam még nem került elő, a tenor nagyon csonka.

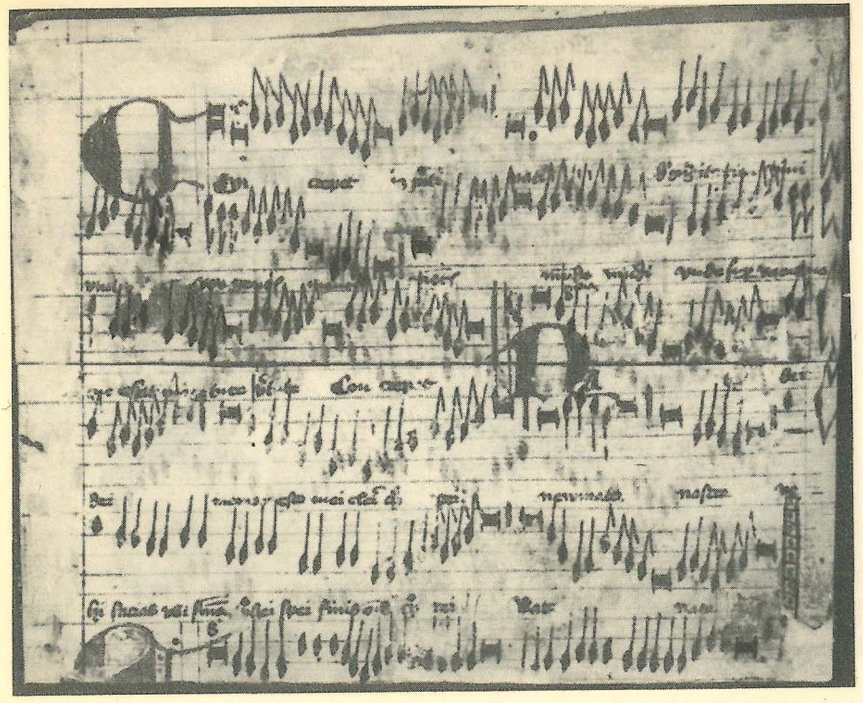

1r

1v

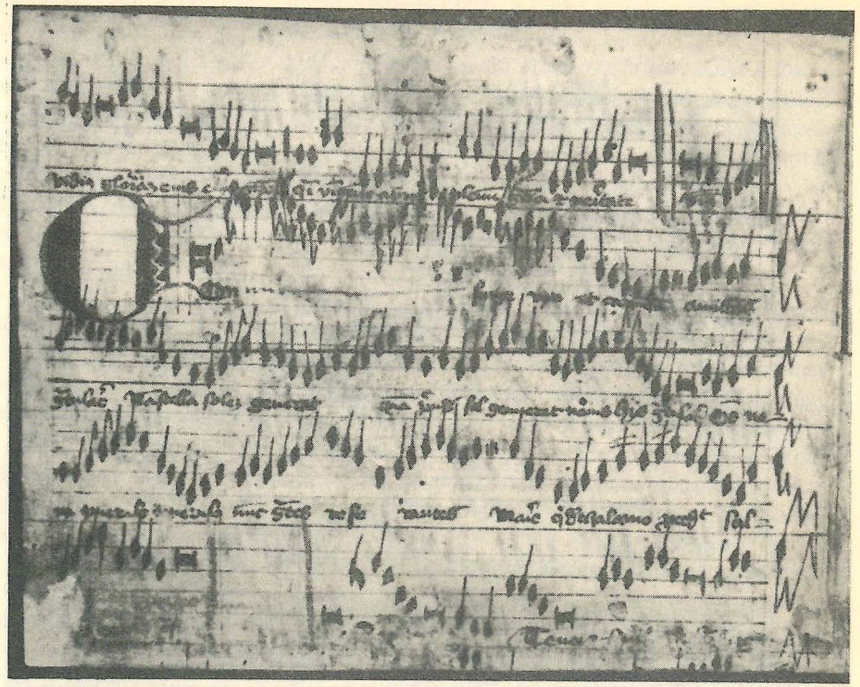

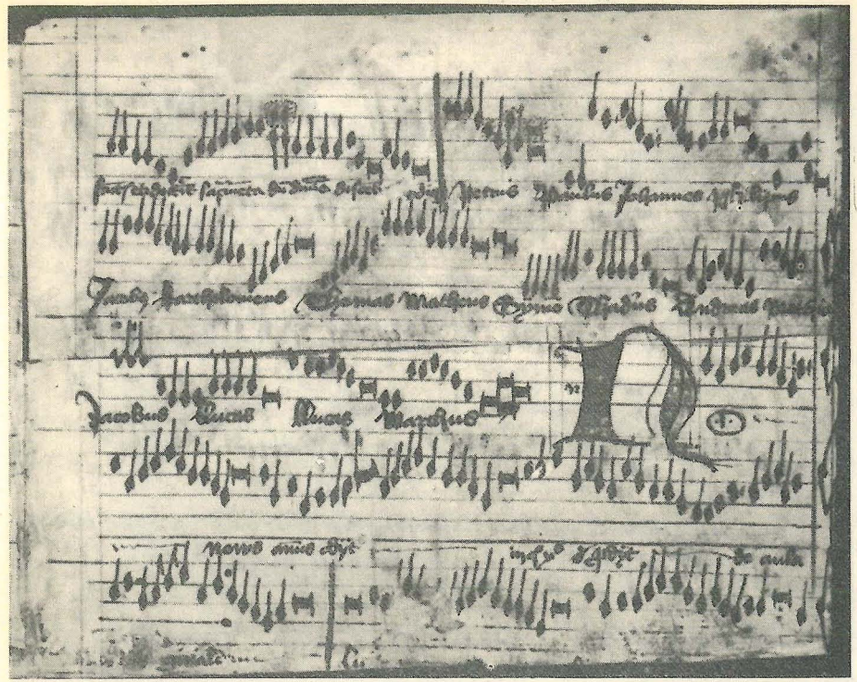

2r

2v

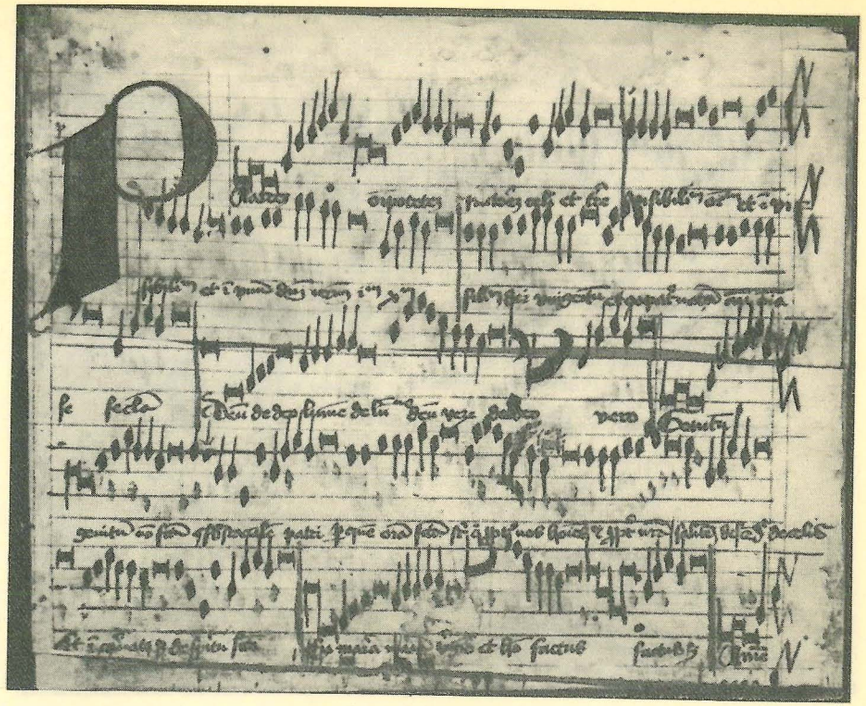

3r

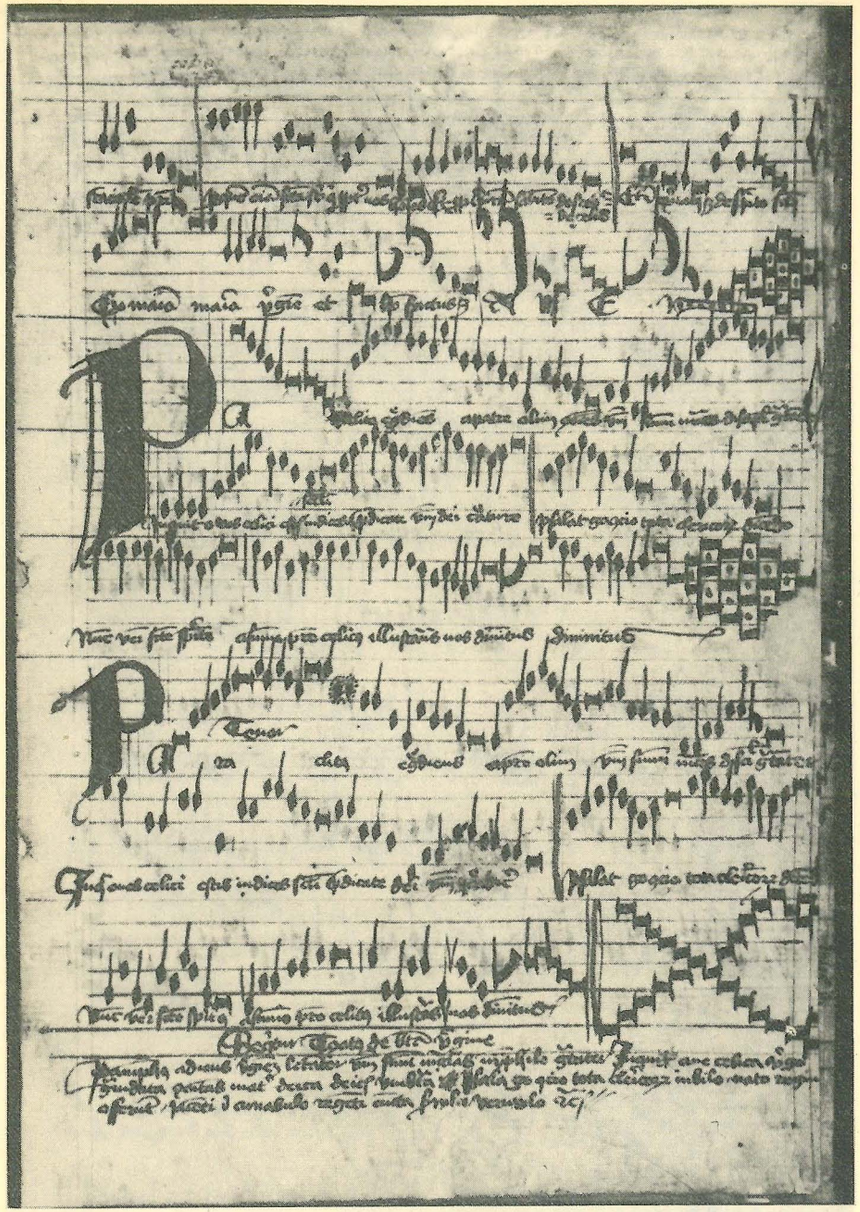

3v

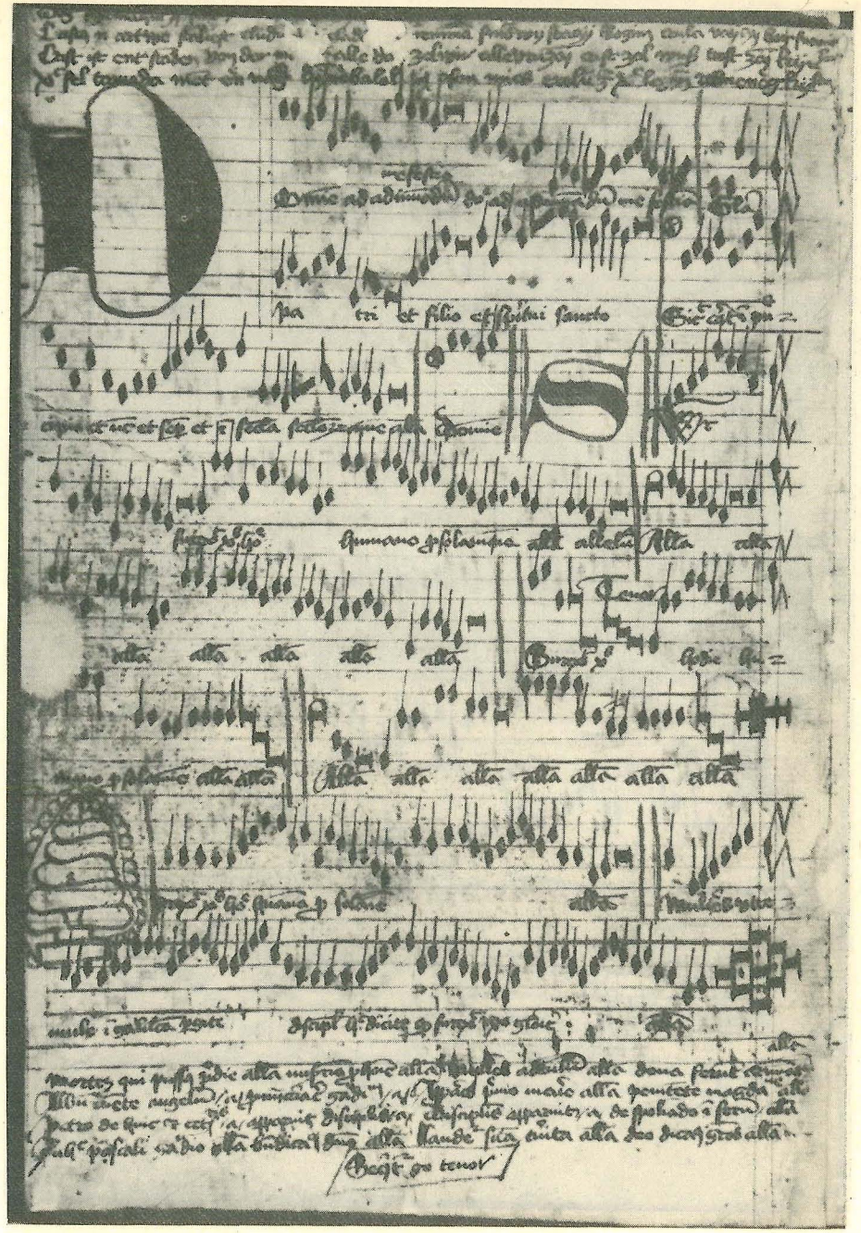

4r

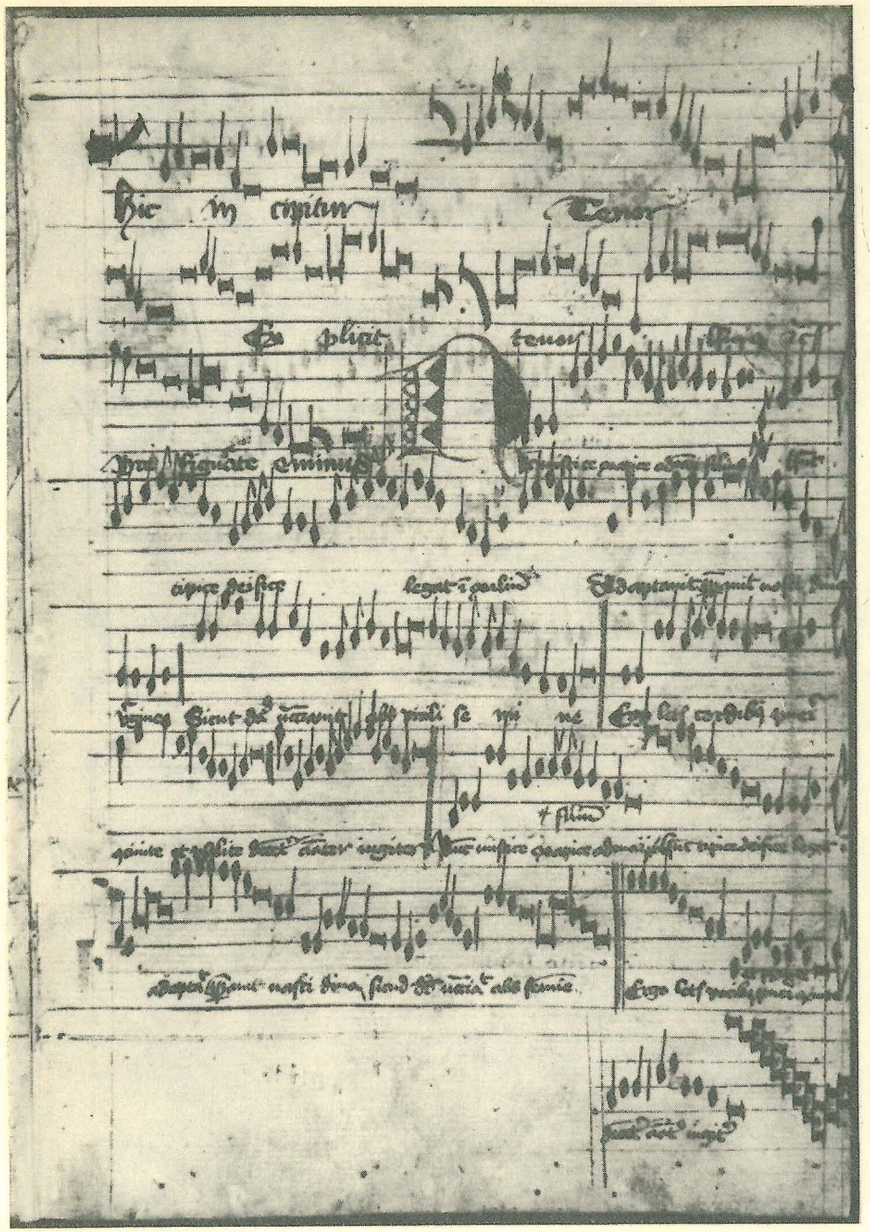

4v

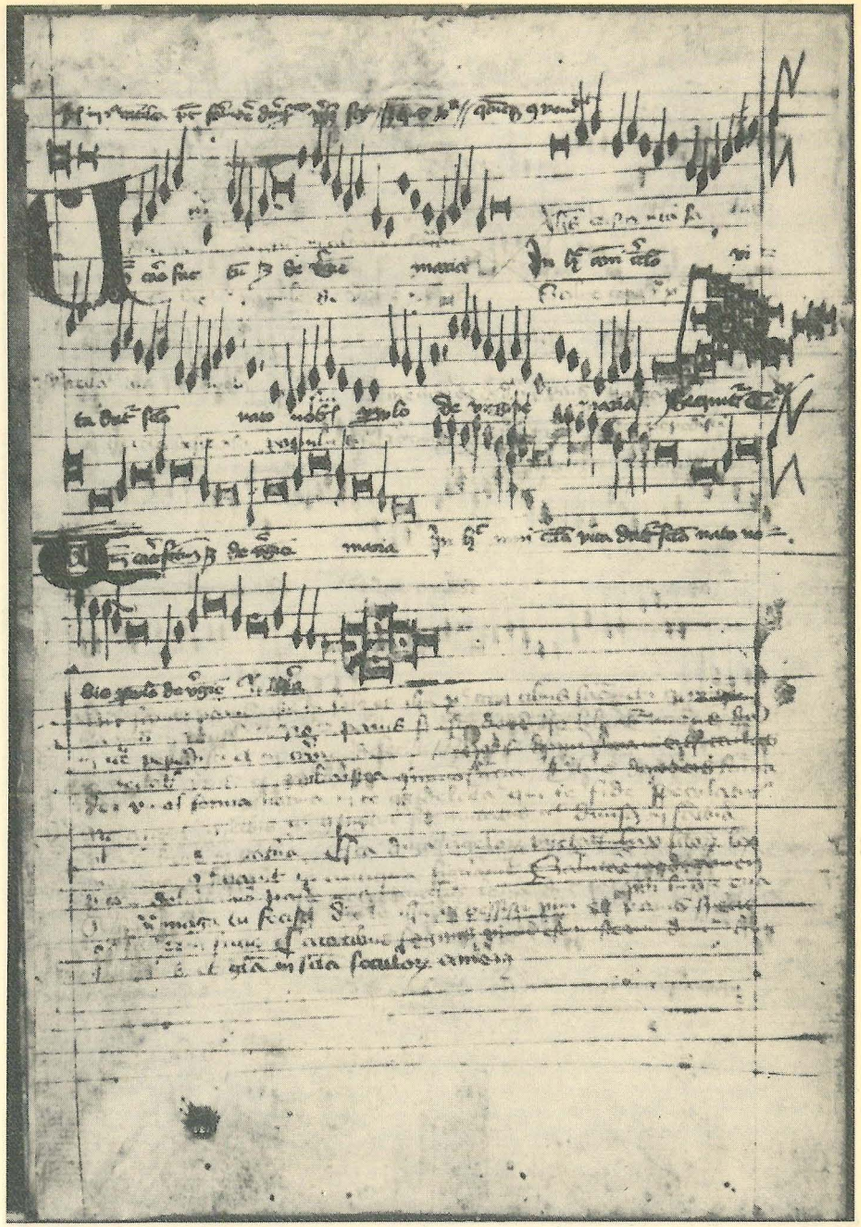

5r

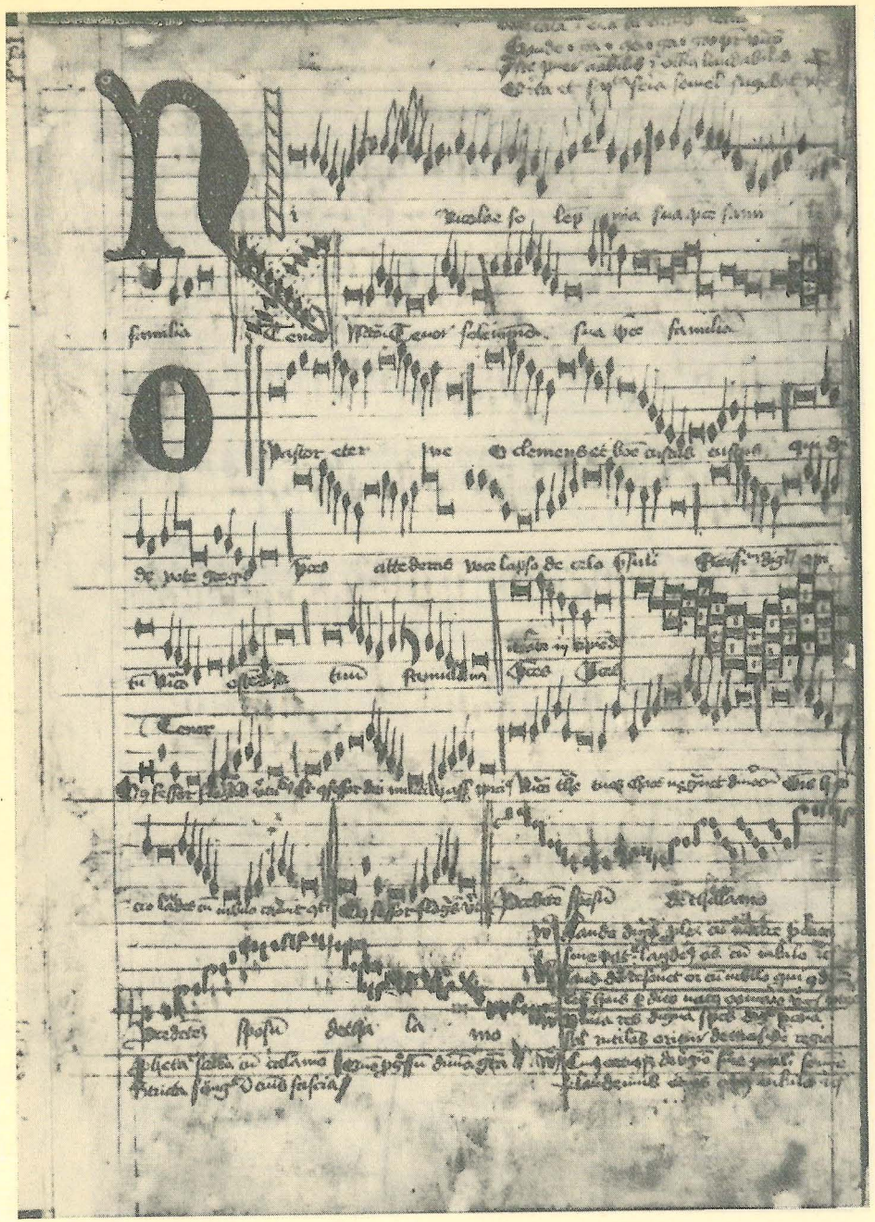

5v

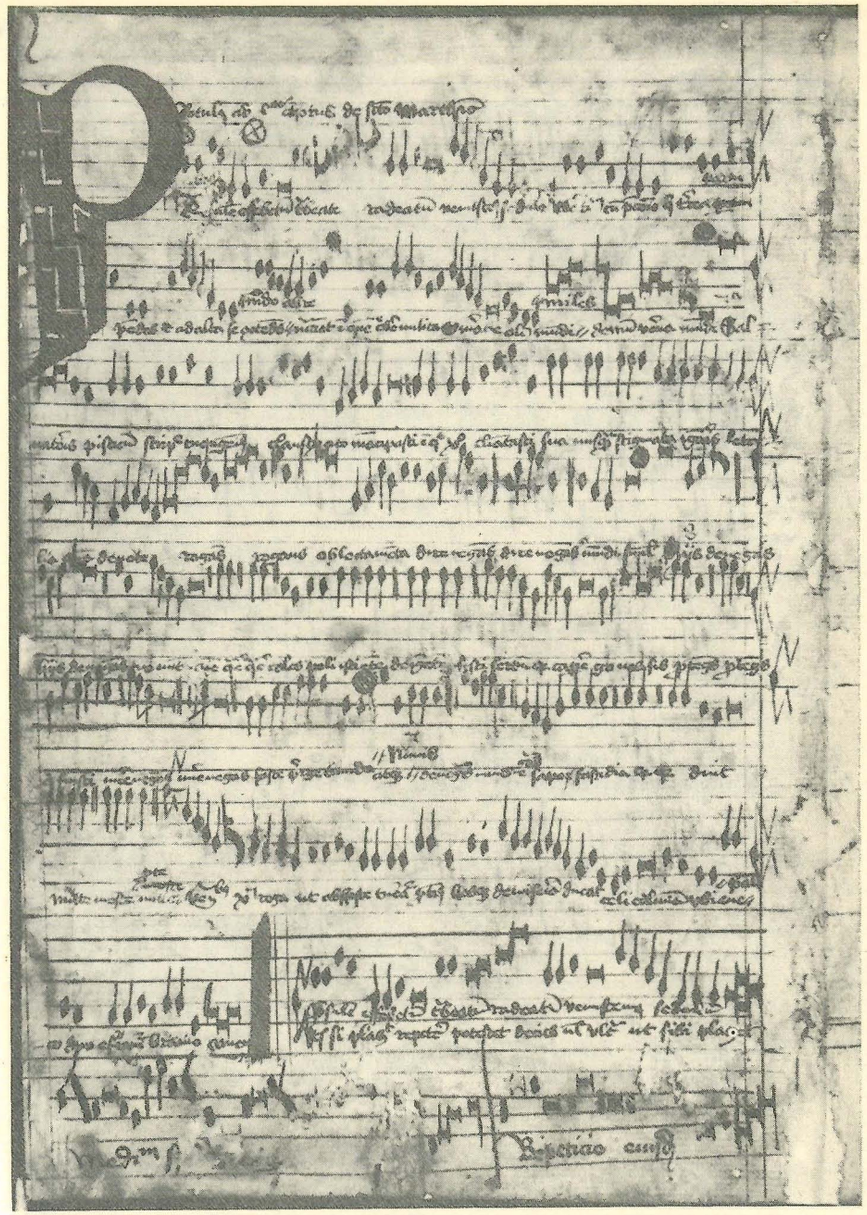

6r

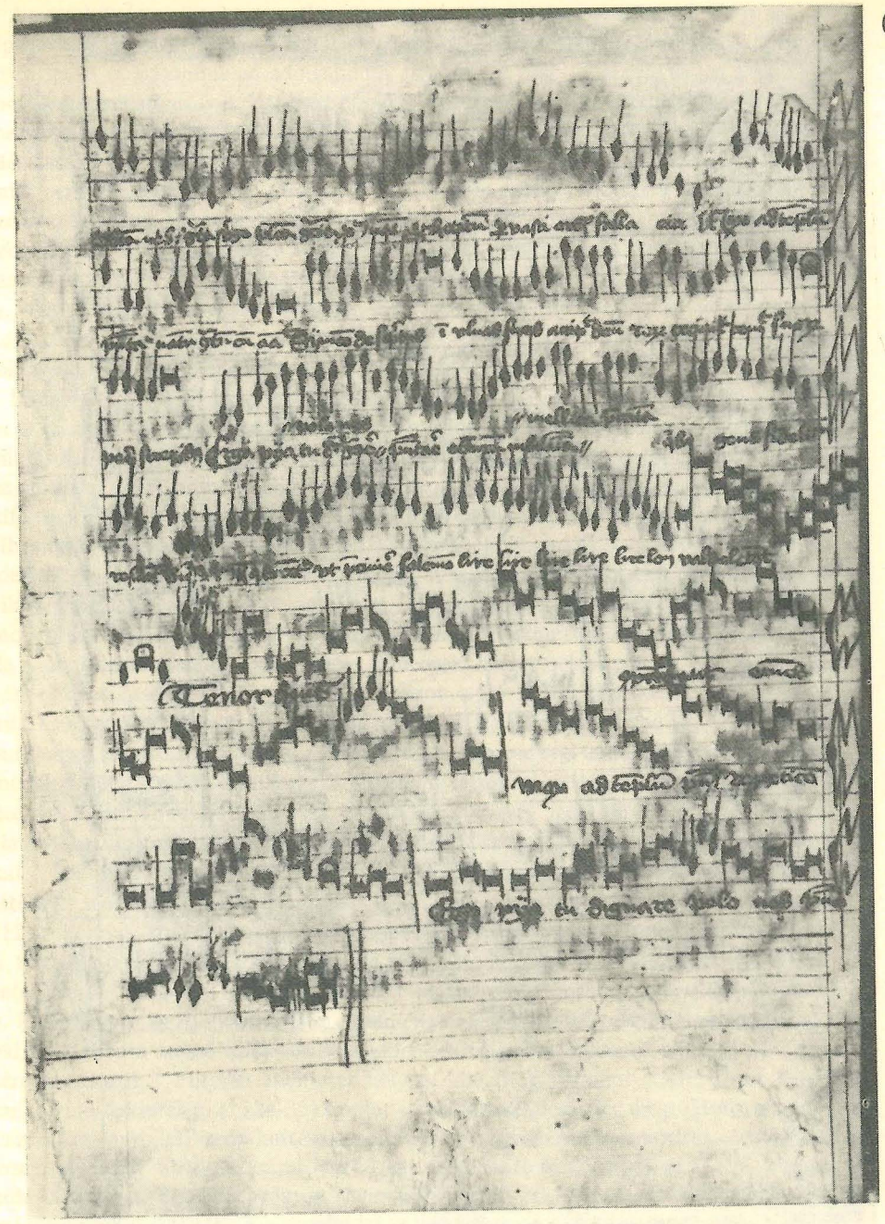

6v

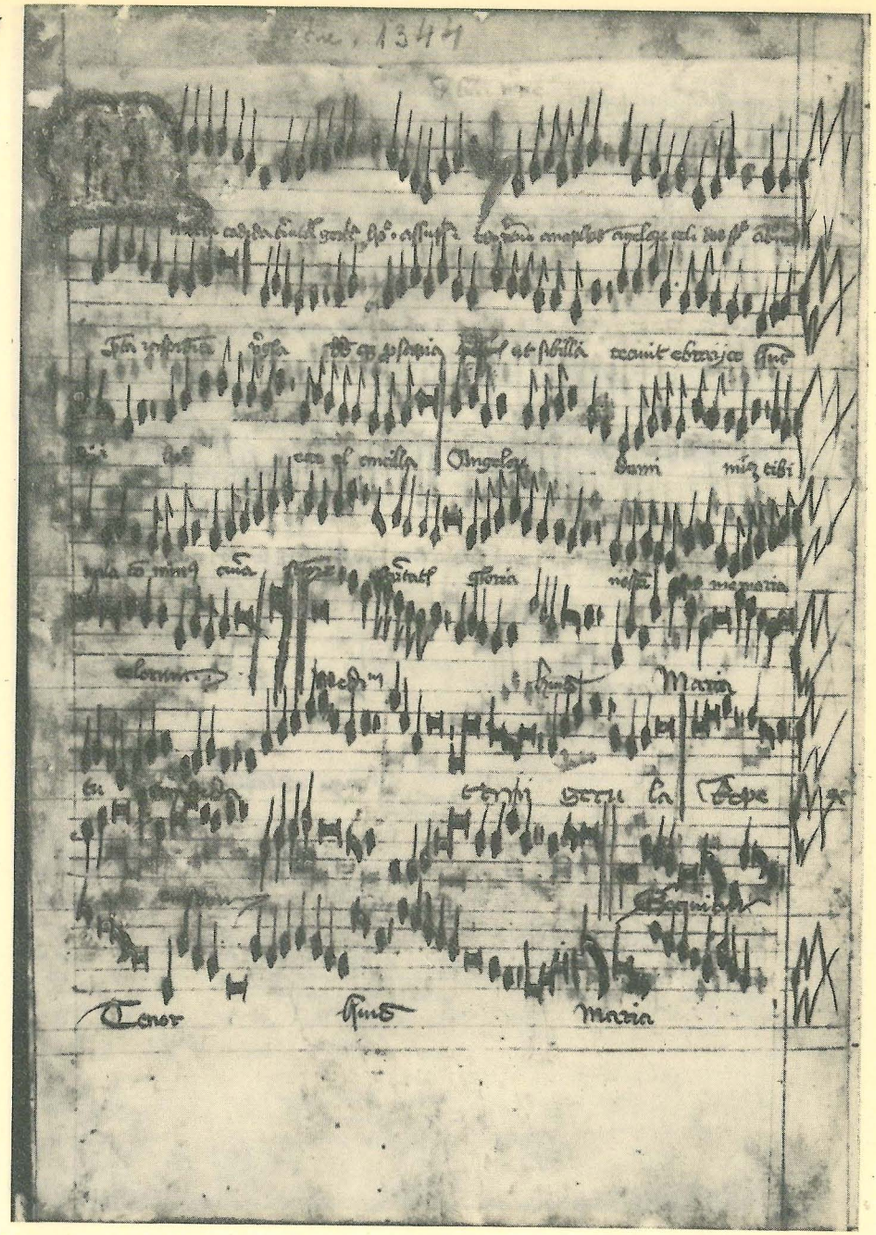

Az áttekintés elsősorban arról győz meg, hogy ezek a töredékek egy cantionale-típusú énekeskönyv részei is lehettek: gregorián dallamokra ugyan nem akadtunk, de a Credo és a Domine ad adiuvandum arra mutat, hogy a kézirat misén és officiumon is használatban volt. A tükör nagysága megfelel azoknak az énekeskönyveknek, melyeket cseh literátus-énekkarok pulpitusain láthatunk (3-7 énekes használt egyet)[7]. Másrészt ellene szól a cantionale-feltételezésnek éppen a fenti két kompozíció környezete: nem Ordinarium- vagy Proprium-rész, hanem azoktól független ünnepi darabok szomszédságában vannak. A gyűjtemény összetartó szempontja tehát inkább a többszólamúság, azaz lehet, hogy valamely nagyobb cantionaléból egy kisebb együttes számára kimásolt, annak ünnepi fellépéseire szánt kisebb gyűjtemény volt eredetileg is, melyet a mi kéziratainkat esetében nem az együttes vezetője, hanem valamelyik kórustagja másolt tovább (utána pedig énekelt zavartalanul a hibák ellenére is, hiszen jól betanult darabok emlékeztetőjéül szolgált csupán).

Ha nem számítjuk a három liturgiabeli darabot (Credo, Domine ad adiuvandum és O pastor), kéziratunk anyaga szövegileg teljesen elüt a liturgia dogmatikához mért világától. A liturgiában már az első évezred vége óta jövevény betoldások, tropusok, az azokhoz mért, mindinkább rímesedő sequentiák először a dogmatikai tartalom kifejtésére készültek, de a rezonáló érzelmi oldal mind jobban megerősödött és úgy elborította az első funkciót, hogy a XIII. század fellobbanó vallásos népmozgalmainak idejétől úgyszólván minden jövevényanyag már ezeknek gondolatkörében és érzelmivilágának kifejezésére nyilatkozott meg. Dallamilag az Ordinarium Missae és a verses sequentiák még az alaprétegek népzenei hangjával színezték a liturgia hangvételét, de a mozgalmak idejétől a klerikusok, studensek, literátusok népies, az internacionális vándormuzsikusok hangjára felfigyelő és azon is nevelődő ízlése kezdi formálni az új internacionális vallásos zene, a cantio hangját. Ez a XIV-XV. században egész Középeurópában hódító műfaj, mely a többszólamúságban a régi conductusok és benedicamenek folytatásaként jelentkezett, főként a refrénnel és táncos ritmusával, erősen ütemes előadásmódjával (ez csak erősítette a szöveg igen sűrűn erőszakolt belső rímeit) hódította meg a tömegeket ill. tartotta össze a gyorsan szaporodó társulatokat.[8] Bár a 2. lyoni zsinat (1274) rendelkezései a cantiones, publica parlamenta (színjátékok) templomokban való előadása ellen a kánonjogi Liber Sextus-ba is bekerültek (1298), ennek következménye csak annyi lett, hogy ezek a templomból kiszorulva a templomtéren, iskolákban, társulati összejöveteleken vagy szerzetesi és testületi refektóriumokban fejlődtek tovább. Ezt tanúsítja a Moosburger Graduale, Johann v. Perchhausen ágostonos dékán gyűjteménye (1360) (a diákpüspök-ünnep dallamaival), melyben a szerző kifejezetten a Liber Sextus-ra és a dallamok aktuális elterjedésére hivatkozik.[9] Furcsán ellentétes helyzet alakult ki, amikor XXII. János Docta sanctorum-dekretáléja (1324-25) ezeket a rendelkezéseket még megtoldotta az „egyházias" és „világias" zene kettéválasztásával, az „egyháziast" azonosítva a „tökéletes konszonanciák" alkalmazásával, vagyis egy szigorított Ars antiquával.[10] Ha megnézzük kéziratunk darabjait, rögtön szemünkbe ötlik, hogy azok kiindulópontja, ami még mindig összetartja a zenei szövetet, a kvint- és oktávhangzás alapulvétele. Természetes is, hiszen a cantio-divat hordozói skoláris és klerikuskoruk iskolai zenei műveltségét, benne a diszkant-improvizációt is továbbvitték az új, népszerű, „egyházi könnyűzene"-divatba, mely a szolíd régies vonásokat feldíszítette az Ars nova

girlandjaival, érzelmes zárlataival, hízelgő terceivel és szextjeivel. Hivatalos kettősség alakult ki a magas zenében (mert hiszen magában Avignonban is bátran továbbzengett a „világias" zene), de még inkább abban a városi praxisban, amelyben a kórust éneklő klerikus többszázéves organális stílusban énekelte az ünnepi lectio-t, diszkantjával díszítette a fundációs misék Ordinarium-dallamait, de nem egyszer arra kényszerült, hogy szűk jövedelmét éjszakai hangszerjátékának díjával pótolja.[11] Amit ott magába szívott: az a liturgikustól gyökeresen elütő érzelmes hang is sajátja lett, annyira, hogy a fülébezsongó refréneket szívesen körítette magafaragta, áhítatos rímekkel, vagy kínálta oda a literátus hallgatóságnak: lássa el tudósabb ízű, humanistát mímelő jámbor versekkel.[12] A kiemelkedő ünnepeken derült ki, hogy már élesen el lehetett választani a klerikalizálódott gregoriánon alapuló liturgikus és vele szemben a szubjektív áhítatnak és az új esztétikai formatörekvéseknek eleget tevő határterületi vallásos zenét,[13] mely régies technikát és populáris mondanivalót ötvözve keresett helyet a „nép hangjának".

Pedig az utóbbi már régen megtalálta a klasszikus akklamációk, a liturgikus felelgetések folytatásának módját. Halljuk, hogy Thietmar bevonulásakor Prágába (967) a nép a „krlessu"-t kiáltozta,[14] mint a litániákon és körmeneteken; az ünnepi éjszakai officiumokról sem hiányzott európaszerte, mint a tropusokba belekapcsolódó énekei bizonyítják. Ezek leghíresebbje éppen a mi kéziratunkban is szereplő Christ ist erstanden, melynek dallama az officium húsvéti játékába szövődve szomszédságunkból, osztrák-délnémet területről indult el népszerűsége útjára már a XII. században.[15] A népéneknek a tropusokkal és sequentiákkal való szoros egybeolvadására jellemző a diesseni ágostonosok rubrikája a XV. századból: „...Post hoc organista incipit Victime paschali. Completo versu duo cantores eleuantes Ymaginem cantent Crist ist erstanden. Organista canit Agnus redemit, Chorus subiungat: Mors et vita. Populus cantet cantore incipiente Alleluia, alleluia. Organista: Dic nobis Maria. Chorus: Angelicos. Populus Kyrieeleison. Organista Credendum. Chorus Scimus Christum. Populus: Wär er nit erstanden, die Welt die wär zergangen" (a népének 2. strófája). („...Ezután az orgonista elkezdi: Victimae paschali. A vers befejeztével két előénekes felemelve Krisztus képét, énekelje: Christ ist erstanden. Az orgonista énekli: Agnus redemit, a kórus folytassa: Mors et vita. A nép énekelje az előénekes után: Alleluja, alleluja. Orgonista: Dic nobis Maria. Kórus: Angelicos testes. A nép: Kyrie eleison. Orgonista: Credendum est. Kórus: Scimus Christum. Nép: Wär er nit erstanden..." /A latin szövegek a Victimae paschali sequentia egyes verseinek kezdőszavai. Itt tehát az orgonista, az előénekesek és a kórus a latin verseket éneklik, a nép az elején az intonált Christ ist erstandent nyilván folytatja, a legvégén második strófáját énekli, a latin versek közben pedig alleluját és Kyrie eleisont iktat be./)

Ugyanilyan szoros liturgikus kapcsolatra utal a St. Lambrecht-i utalás: „Te Deum: plebe conclamante Christ ist erstanden." („Te Deum: a nép pedig belekiált: Christ ist erstanden".) Mint Lipphardt helyesen megjegyzi, „conclamare, acclamare" a nép spontán bekapcsolódására utal.[16]

A népének liturgikus kötöttségének lazulása már a XIII. században elkezdődött, ugyanakkor a compagnie de laudesi, a disciplinati vagy flagellanti mozgalmával, a francia (főként normandiai) dallamversenyek (puys de musique), a spanyol cantigas

divatjával[17] hirtelen megugrott az énekek száma is. Az egyházi megszorítások is jelentkeztek, de jellemző, hogy húsvéti énekünk már negyedmagával mentesült az 1408-as prágai zsinat népnyelvi énektilalma alól: „...plebani et ecclesiarum rectores in predicationibus nuncient prohibitas esse novas cantilenas omnes preter Buoh wssemohucy etc. ..."[18] („...a plébánosok és a templomok igazgatói prédikációikban hirdessék ki, hogy minden új ének meg van tiltva, a Buoh wssemohuci stb. kivételével...") Az énekek már önálló életet élnek, ill. többféle szokásrendbe illeszkednek. Így a Christ ist erstandent kéziratunk keletkezésének idején Nürnbergben a császári jelvények felmutatásakor, 1419-ben a brandenburgi őrgróf udvarában ebéd előtti imaként háromszor egymásután énekelték.[19]

Mielőtt kéziratunk darabjait sorravennénk, a magyar szöveg dallamát és a négynyelvű feljegyzés hátterét kell tisztáznunk.

A XV. századi német,[20] egy 1400 körüli fordítású latin, a Franus-cantionale hagyományos cseh (mellyel F. Mužik megállapítása szerint a csehországi lengyelnyelvű változat is egyezik)[21], végül a magyar Cantus Catholici húsvéti éneke „Negyedik nótájá"-nak összevetése elég ahhoz, hogy bizonyosak legyünk szövegünk és a dallam összetartozásában. Magának a dallamnak és történetének tárgyalása külön tanulmányt igényel.

1

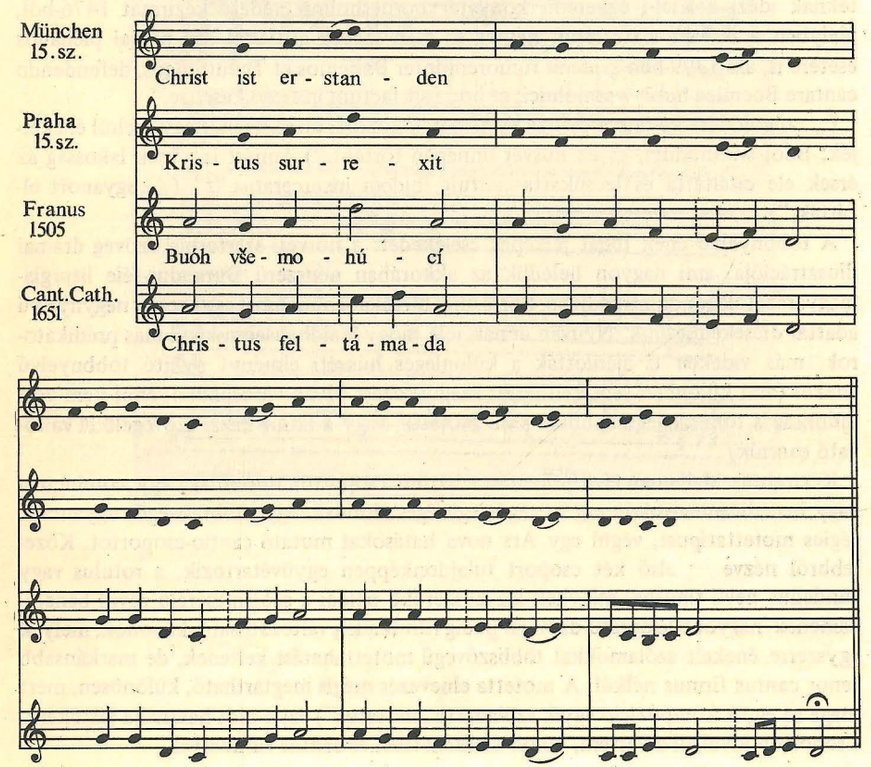

Énekünk cseh és lengyel fordításai a XIV. század harmadik harmadából ismeretesek.[22] A népszerű ágostonrendi prédikátor, Konrad Waldhauser, aki az 1363-69-es években a prágai studensek kívánságára állította össze a Postilla studentium sanctae Pragensis universitatis-t („A szent prágai egyetem diákjainak híradója" – ennek sok másolata forgott közkézen), ezt mondja egy húsvéti prédikációjában: „Deus eum exaltavit ut *omnis lingua confiteatur* quia Dominus Jesus Christus est in gloria Patris. Unde teutunice et bohemice cantate sicut nos cantamus latine Christ ist erstanden. Item Bohemiis Boh wssemohuczy quia plures linguas nescimus Prage". („Isten felmagasztalta őt, hogy *minden nyelv megvallja:* az Úr Jézus Krisztus az Atya dicsőségében van. Azért németül és csehül énekeljétek, amint mi latinul énekeljük: Christ ist erstanden. A cseheknek pedig Boh wssemohuczy, mert több nyelvet nem tudunk Prágában.") Ugyanez a passzus a különböző forrásokban különböző városneveket említ: ...quia plures linguas in Crumlaw nescimus... quia plures linguas in Chunstadt nescimus stb. Az egyikből azt is megtudjuk, mit énekelt a prédikátor latinul: ...Unde in materna lingua cantate Christus surrexit mala nostra texit. („...ezért anyanyelveteken énekeljétek: Christus surrexit, mala nostra texit – Krisztus feltámadott, bűneinket elmosá.")

F. Mužik, aki ezeket az adatokat ismerteti,[23] arra következtet, hogy többnyelvű vidékeken a dallamot több nyelven énekelték, a prédikátor maga latinul. Bizonyítéknak idézi a Kiel-i egyetemi könyvtár bordesholmi eredetű kéziratát 1476-ból, melyben a dallam alatt latin, német és cseh szöveg áll. Utal egy prágai plébános esetére is, aki 1399-ben „...fecit rumorem inter Bohemos et Theutunicos, defendendo cantare Boemice buoh wsemohuci; et hoc fuit factum in festo Paschae."

(„...zúgolódást keltett a csehek és németek között, megtiltván, hogy csehül énekeljék: Buoj wsemohuci; és ez húsvét ünnepén történt.") Amiért is a cseh lakosság az érsek elé citáltatta és lecsukatta „...fuit ibidem incarceratus."[24] („...ugyanott elzárták.")

A többnyelvű ének tehát jelképes cselekedet: a húsvéti szertartási szöveg drámai illusztrációja, ami nagyon beleillik az akkorában népszerű Durandus-féle liturgiamagyarázatok gondolatrendjébe. Forrásunk birtokában mi most egyenesen négynyelvű adattal dicsekedhetünk. Nyilván annak jele, hogy Waldhauseren kívül más prédikátorok, más vidéken is ajánlották a különleges húsvéti élményt nyújtó többnyelvű éneket (ami különben sem kelthetett megütközést olyan városokban, ahol nem volt újdonság a többszövegű többszólamú motetta, vagy a latint hazai szövegekkel váltogató cantiók).

Kéziratunk dallamai első pillantásra három csoportot mutatnak: egy conductus- vagy benedicamen-rokon egyszövegű, egységes ritmusú, egy többszövegű, ugyancsak régies motettatípust, végül egy Ars nova hatásokat mutató cantio-csoportot. Közelebbről nézve az első két csoport tulajdonképpen együvétartozik, a rotulus vagy rundellus nevű típusba, melynek legegyszerűbb példái a szólamcserélő rövid benedicamenek, nagyobb lélegzetű darabjai pedig ritmikailag változatosabb kánonok, melyek egyszerre énekelt szólamokkal többszövegű motettahatást keltenek, de markánsabb tenor cantus firmus nélkül. A motetta elnevezés mégis megtartható, különösen, mert maga az egyik kompozíció egyik szólama (a „motetus") ezt a szót használja jelzőként. Csoporton kívül áll a Patrem, külön szerkezetével és cantus firmusával.

1/ *Concrepet – Nate dei – Exordium quadruplate – Verbum caro* négyszólamú motetta. A hiányzó részeket a Hradec Králové-i Speciálník-kéziratból pótoltuk (XVI. század 1. fele).

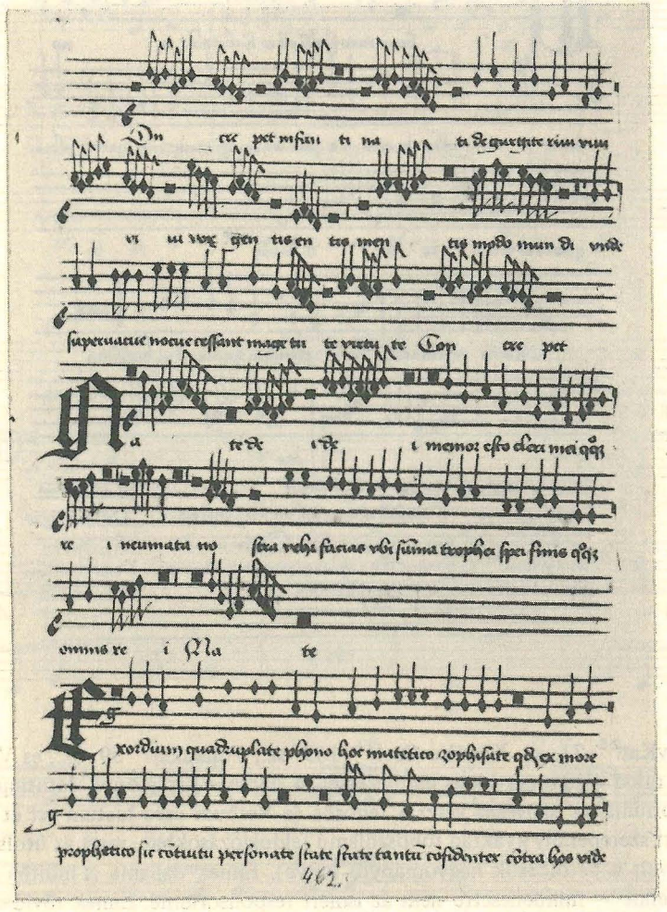

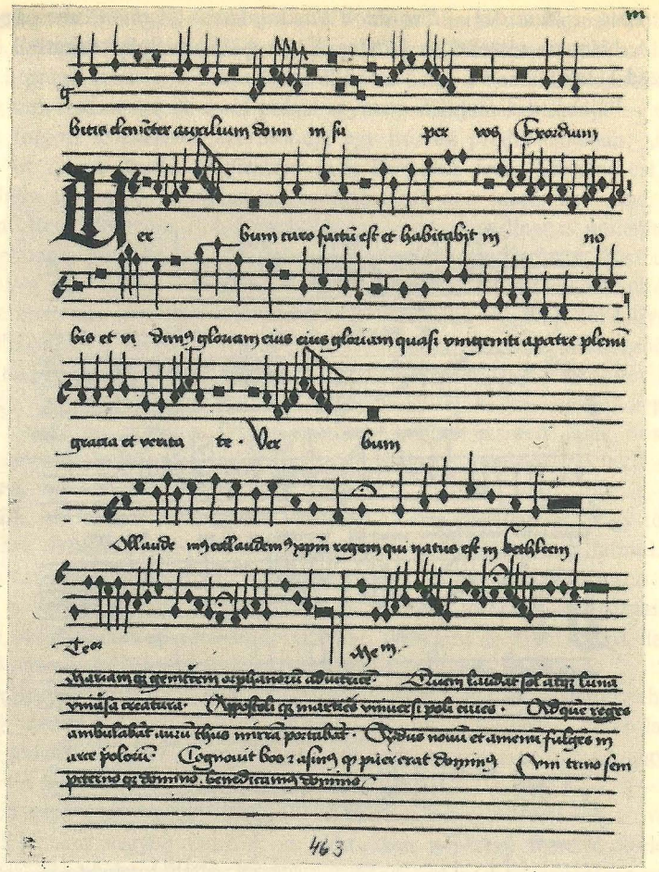

L. ČernyKat[25] 31. sz. Közölte Orel[26] 163. sz., Pohanka[27] 59. sz., és Vanicky[28] 14. sz., mind a hárman hibás ütemezéssel. A darab a karácsonyi Matutinum utolsó responsoriumának szövegét veszi a tenorba (a Verbum caro factum est et habitavit etc. azért szerepel oly gyakran többszólamú feldolgozásokban, mert az utolsó responsorium volt a betoldások hagyományos helye). Ennek dallama is mintha gregorián részlet lenne – mindenesetre nem az ismert responsoriumé. Ennek rövid szakaszait készíti elő a felső szólamcsoport kadenciára, vagy látja el átvezetéssel. Fölötte a duplum visz vezetőszerepet, míg a triplum és quadruplum mozgásfeloldó funkciójú. A darab két része a 10-13. és 26-29. ütem súlyos ritmusú nagyszakaszaival zárul. A második rész eleje változatos mozgásformáival és a duplum tetőpontjával a kompozíció arányos centruma, míg a befejező szakasz a tenor és duplum oktávpárhuzamával kap súlyt. A szólamvégek szövegismétlései rotulus-előadásra utalnak. A felső szövegek új, cantio-stílusúak, de a zenei faktura tudatosan régies.

2/a

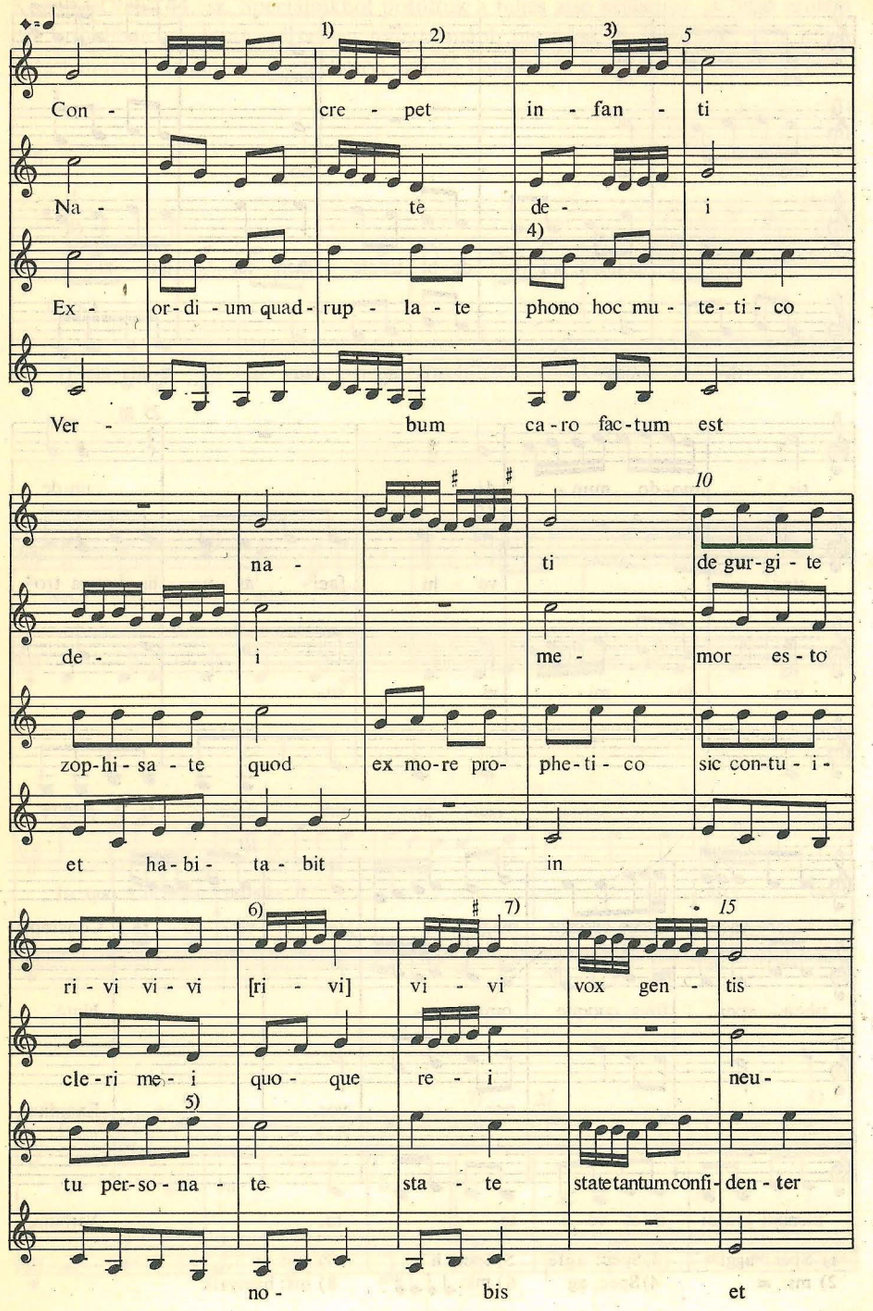

2/b

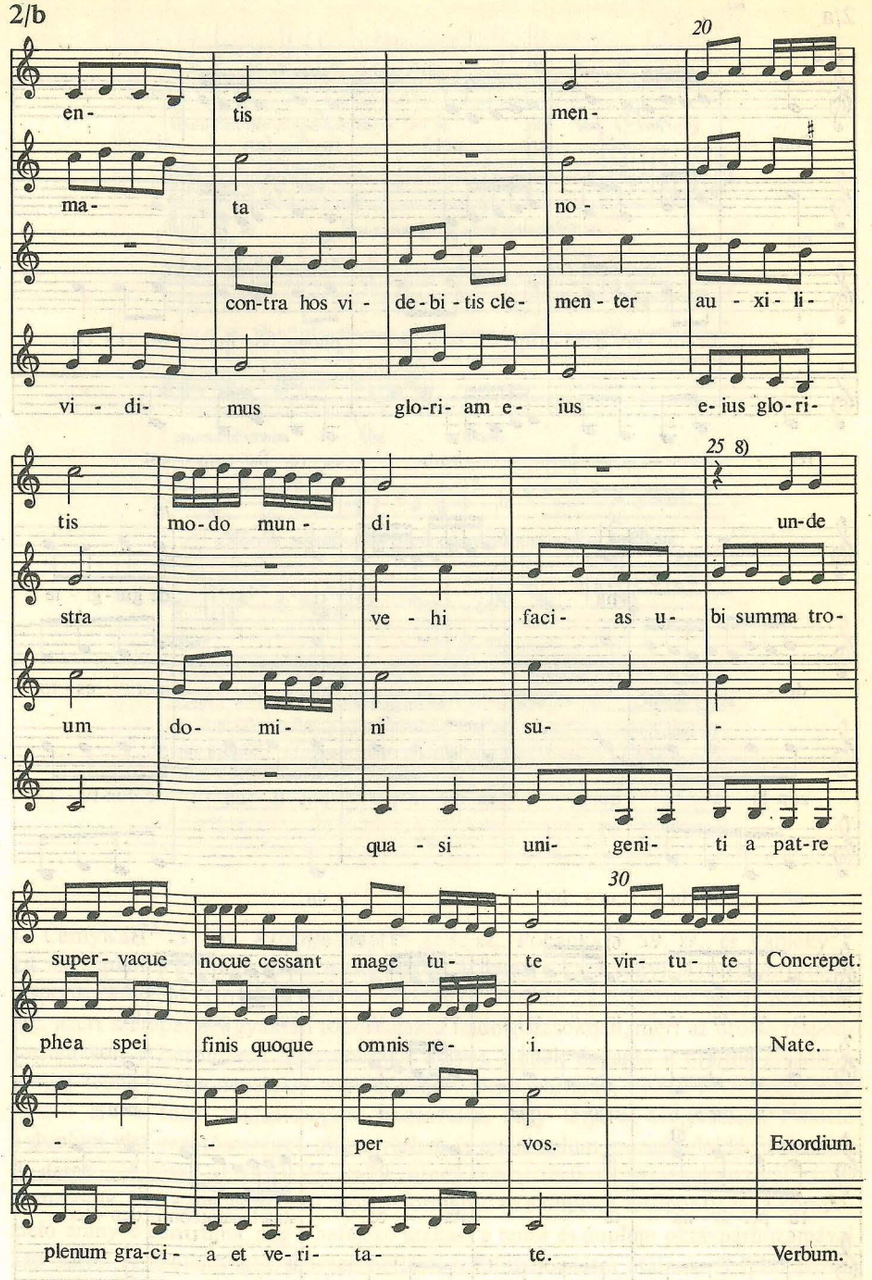

1) Spec: aggf
2) ms: 𝄻
3) Spec: agfe
4) Spec: ag
5) Spec: h
6) ms: ♩♩♩♩♩
7) ms: 𝄻
8) ms: hiányzik

2/ *Novus annus adiit* kétszólamú cantio. ČernyKat 83. sz. (Franus és Speciálník). Közölte Orel 144. sz. Speciálníkból pótoltuk a teljes alsó szólamot. A felső szólam ott erősebben aprózott, zárlatban nyugtalanabb mozgású. A legerősebb Ars nova-hatást mutató darabunk, mozgékony, simuló hangszeres bevezetéssel és közjátékkal.

3/a

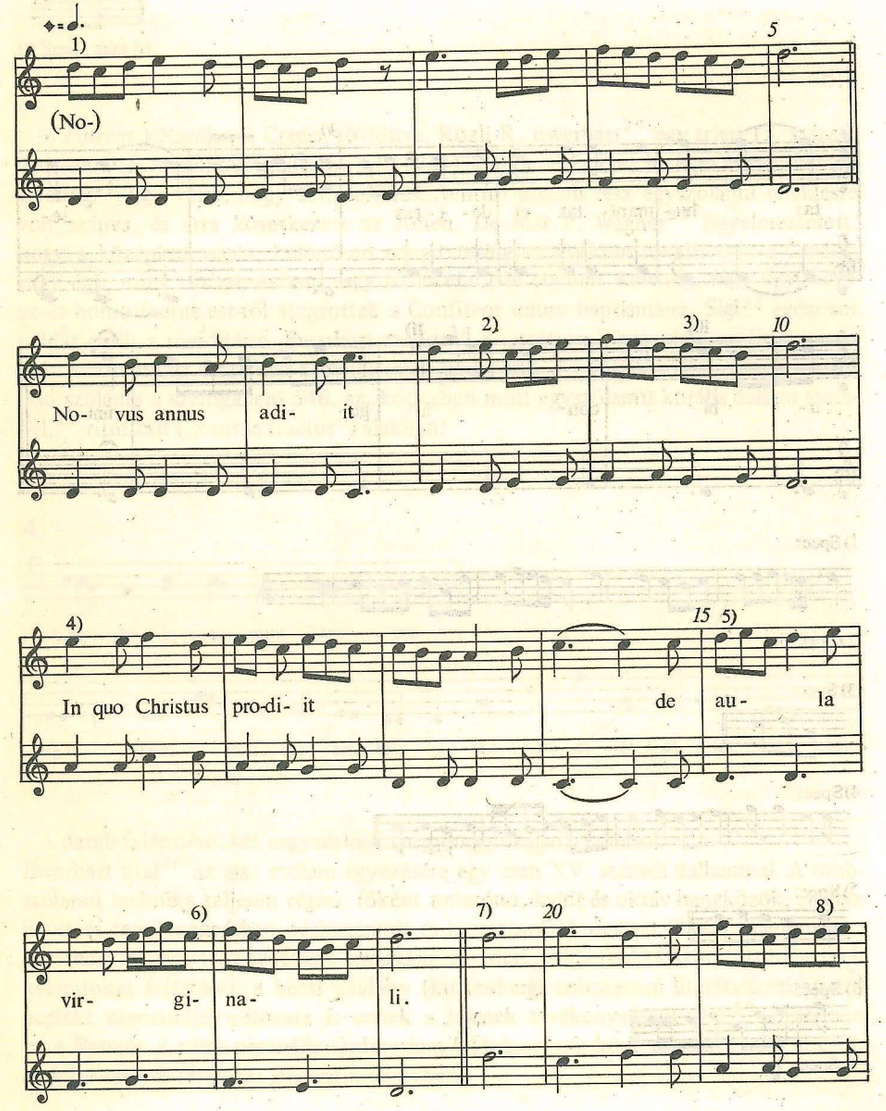

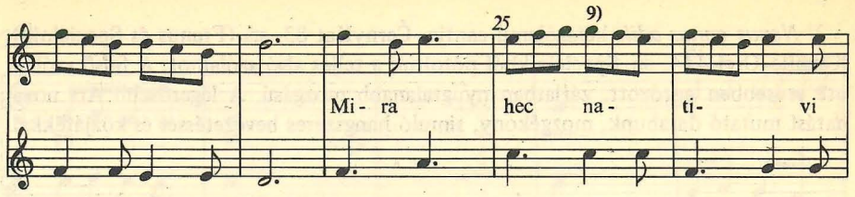

3/b

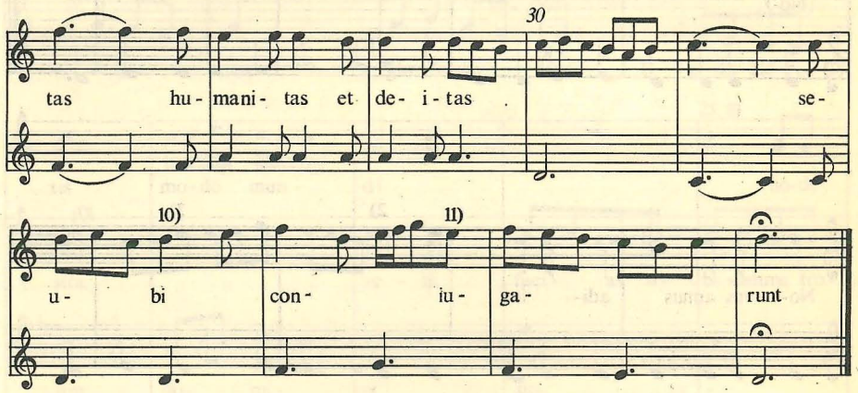

1) Spec:

2) Spec: h

3) Spec:

4) Spec:

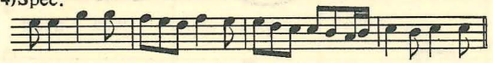

5) Spec:

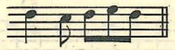

6) Spec:

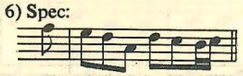

7) Spec:

8) Spec:

9) Spec:

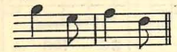

10) Spec:

11) Spec: mint 6)

3/ *Patrem* kétszólamú Credo, rövidítve. Közli R. Ewerhart[29] egy trieri 15. századi ágostonrendi kódexből (Stadtbibl. 322/1944). Megvan még Zwickauban és Bécsben.[30] Geering[31] úgy vélte, hogy a Crucifixus...venturi saeculi rész egyszólamú éneklésre volt szánva, és arra következett az Amen. De már P. Wagner[32] figyelmeztetett, hogy a középkor végén, különösen német területen gyakran rövidítették a Credót, vagy úgy, mint kéziratunkban, vagy Et ascendit in coelum Amen-ig, vagy úgy, hogy az et homo factus est-ről átugrottak a Confiteor unum baptisma-ra. Sigl[33] egész sor példát említ a rövidítésre. Ewerhart szerint[34] a „nostrum" betoldása az Et in unum után valószínűleg összefügg a rövidítéssel; ugyancsak gyakori jelenség. A kompozíció alsó szólama a szentgalleni 546. sz. kódexben mint egyszólamú korális dallam szerepel,[35] ritmizált („cantus fractus") alakban:

4

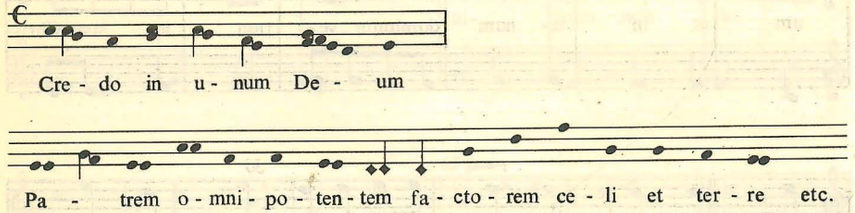

A darab felépítése: két nagyszakasz (négy-négy taggal), kódával.
Ewerhart utal[36] az alsó szólam egyezésére egy cseh XV. századi dallammal. A többszólamú technika teljesen régies: főként uniszónó, kvint és oktáv hangközök, elvétve szext és terc, mozgásban párhuzamok és keresztezések mellett főként ellenmozgás. Ewerhart a nagyon egybevágó zwickaui és trieri példányok közös forrásául cseh kéziratokat feltételez; a bécsi példány (kuttenbergi származású literátuskéziratban) perfekt menzurájú változata is ennek a körnek tevékenységére utal.[37] Különben ez a Patrem a ritka organális Ordinarium-feldolgozások közé tartozik: azok inkább a melizmatikus tételeket részesítik előnyben.

5/a

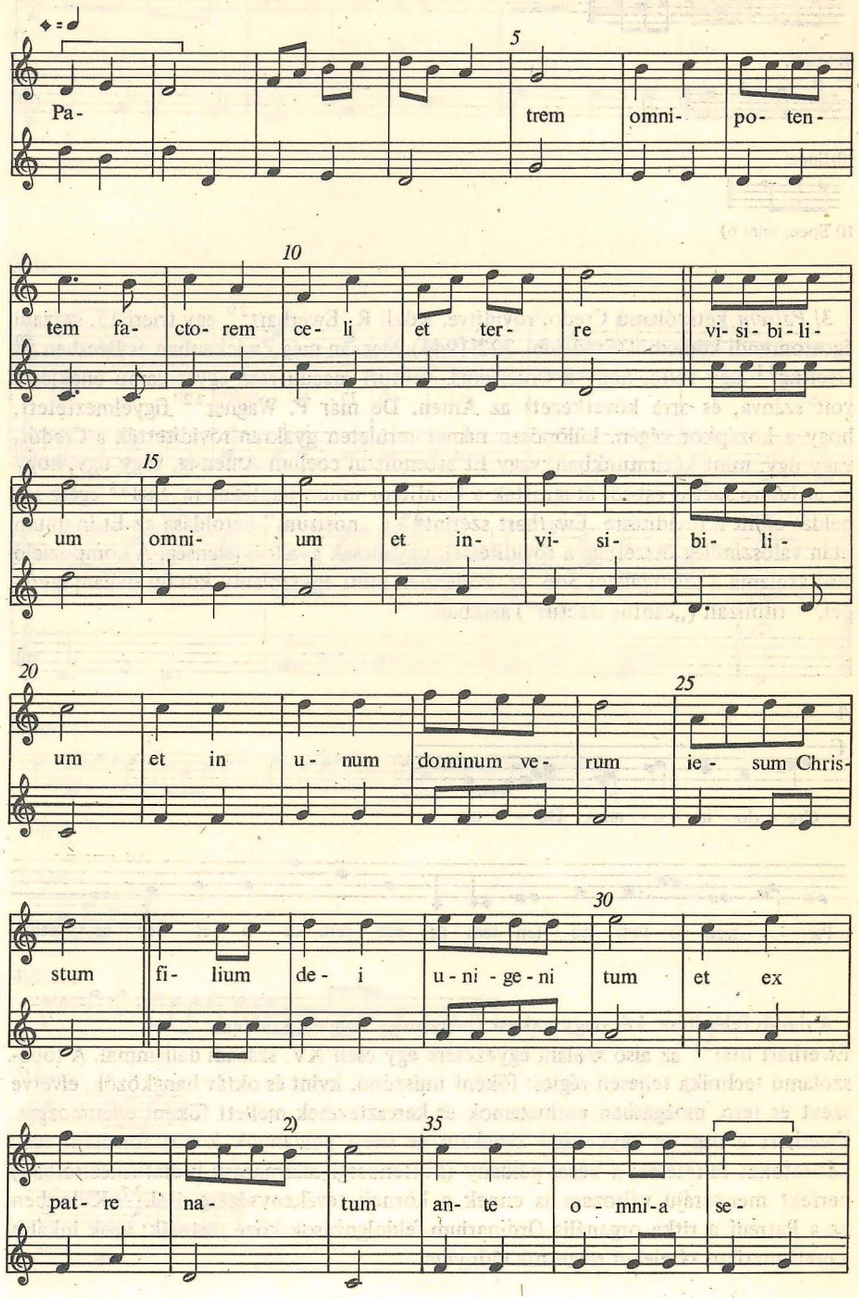
Pa- trem omni- po- ten-
tem fa- cto- rem ce- li et ter- re vi- si- bi- li-
um omni- um et in- vi- si- bi- li-
um et in u- num dominum ve- rum ie- sum Chris-
stum fi- lium de- i u- ni- ge- ni tum et ex
pat- re na- tum an- te o- mni-a se-

5/b

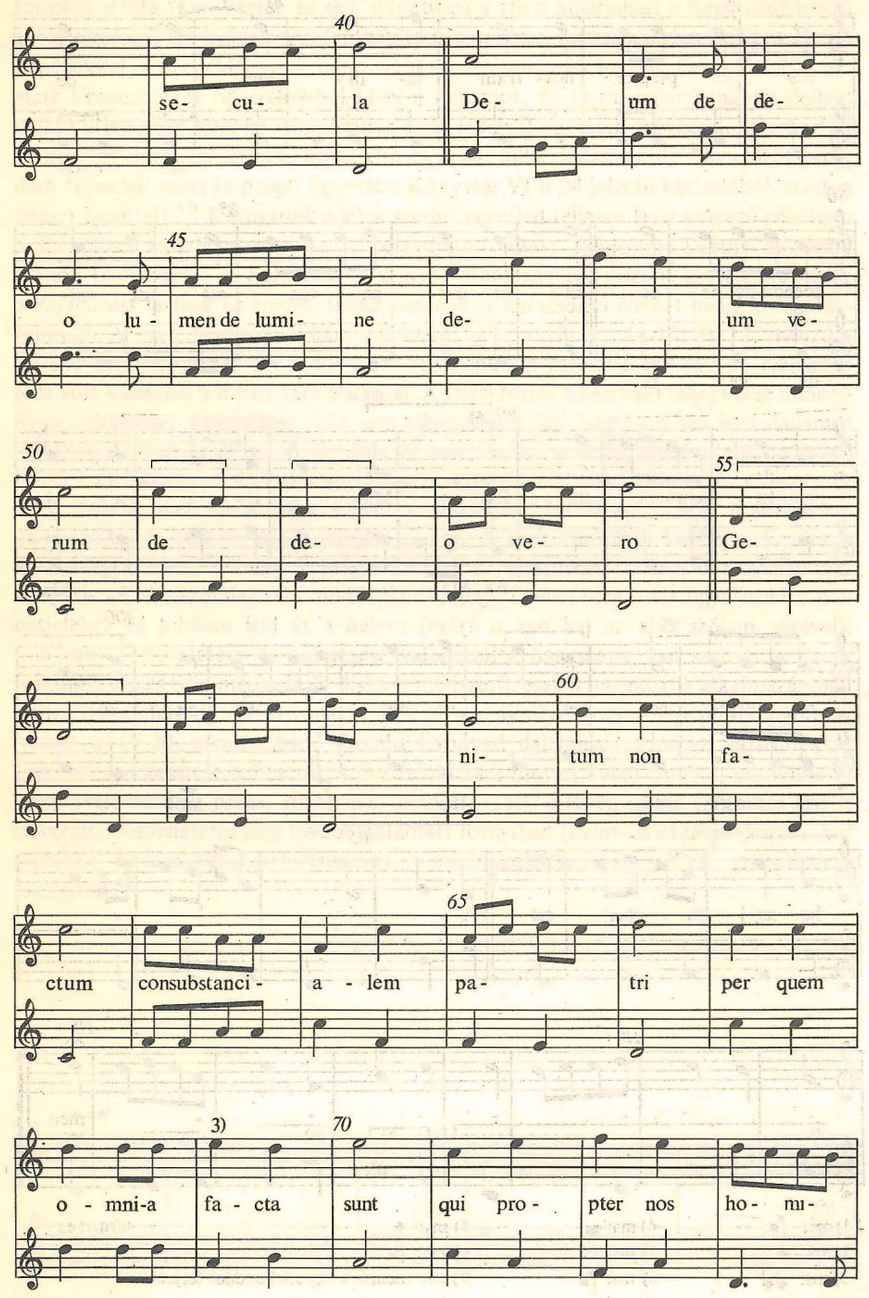
se- cu- la De- um de de-
o lu- men de lumi- ne de- um ve-
rum de de- o ve- ro Ge-
ni- tum non fa-
ctum consubstanci- a- lem pa- tri per quem
o- mni-a fa- cta sunt qui pro- pter nos ho- mi-

5/c

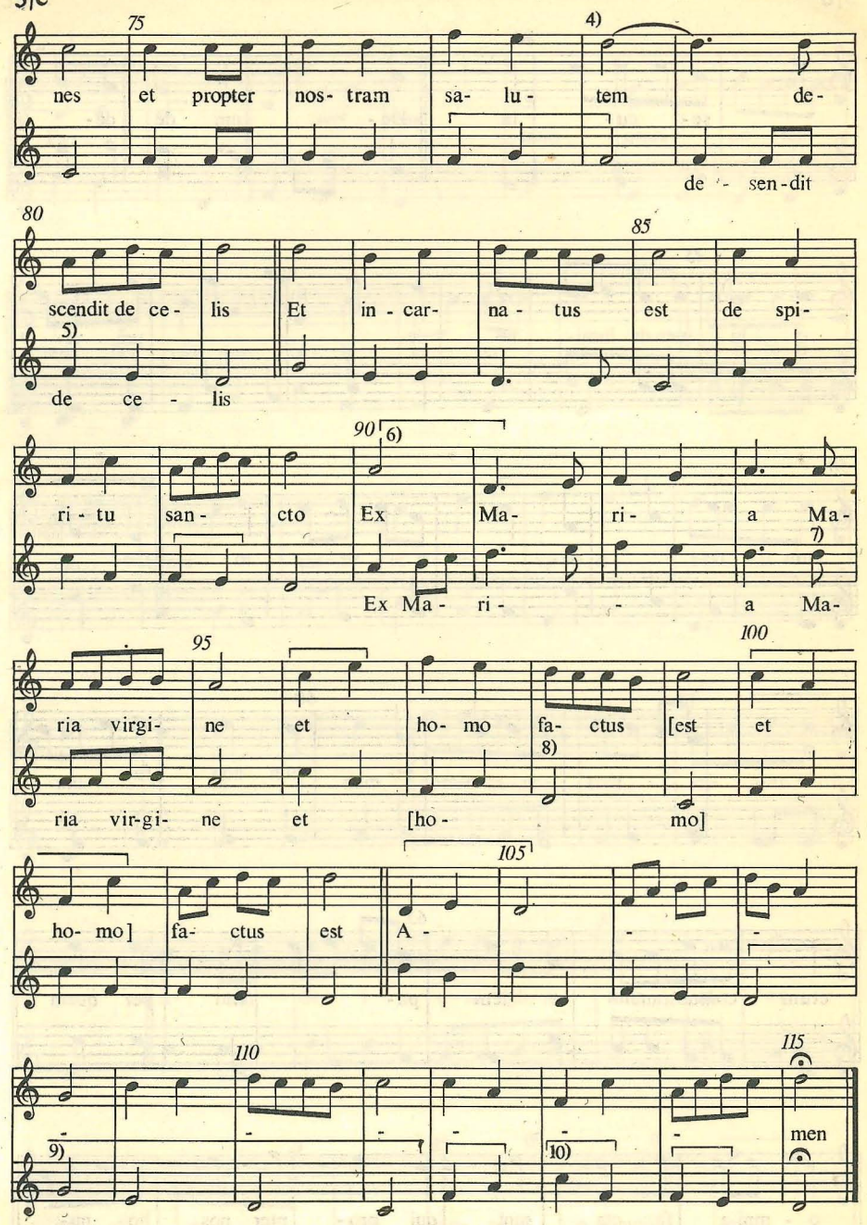

1) ms:
2) ms:
3) ms:
4) ms:
5) ms: e
6) ms:
7) ms:
8) ms:
9) ms: menzúra egy szekunddal feljebb
10) ms: eg

4/ *Paraclitus egrediens* kétszólamú pünkösdi cantio. Közli Ewerhart 10. sz. A Leich-formájú strófa (két Versus és egy Repetitio) a trieri kéziratban a Repetitiót bővíti a németnyelvű Nu bidden wy den heyligen gest (Nun bitten wir den heiligen Geist) népénekkel, a mi példányunk nunc veni sancte spiritus-a helyén. ČernyKat.106. sz. alatt Franusból és Speciálníkból idézi a dallamot, de (a mi kéziratunkban dallam nélkül a lap alján közölt) Paraninphus adiit [adiens] virginem szöveggel. Ewerhart[38] ez utóbbit tartja eredetinek, mivel Dreves is ezt közli dallamostól,[39] az előzőt pedig nem teljesnek veszi (a prágai Egyetemi Könyvtár VI B 24 jelzetű kéziratából, szintén német betéttel).[40] Kéziratunk a jelek szerint egyetlen teljesen latin szövegű példánya a Paraclitus egrediens-nek. Az itt olvasható felirat: Sequitur Textus de beata virgine (Következik a boldogságos szűzről szóló szöveg) viszont azt ajánlja, hogy a Paraclitust tartsuk az eredeti fogalmazásnak, a karácsonyi éneket pedig kontrafaktumnak. A cseh források a darabot d-ben írják; a 12-14., 18-19, és 22. mènzúra gyanús intonációira és a 45. menzúra valószínűtlen zárlatára egy-egy bé előjelzése sem volt kielégítő a d-ben való átírásnál. A trieri forrás e-ben való feljegyzése minden ilyen nehézséget eltávolított. (Az sem elképzelhetetlen, hogy a d-ben leírt dallamot az elején dórban, majd a 12. menzúrától bé-vel és esz-szel frígben énekelték a legközelebbi zárlatig.) A váltakozó egyszólamú részletek alkalmazása kéziratunkban még a 4^{r} fólión lévő Nunc mistice-ben is fellelhető. Ewerhart[41] még a jistebnicei kancionále egy cseh nyelvű darabjára is utal. Dreves átírásából közölt szakaszának az a magyarázata,[42] hogy a prágai kézirat az alternátim-frázisokat kétszólamúra vonja össze, valószínűleg oda módosítandó, hogy Dreves nem vette figyelembe a szünetjeleket és hibásan írta át a helyet (ezért is van baj az alsó szólam végével).

A cantio bevezetése és befejezése valószínűleg hangszerre van szánva. A darab fakturája régies Stimmatusch ill. diskant módszerű, csak a hangközök alkalmazásában mutat itt-ott feltünő újabb vonást, mint pl. a hangsúlyos helyen fellépő tercpárhuzamokat a 19-20. menzurában. Viszont könnyed dallamossága és az uniszónókkal frissített szerkesztése már a régi stílus feloldására mutat. Talán ennek is köszönhető, hogy (valószínűleg prágai studensek útján) az 1582-es svéd „Piae cantiones"-be is bekerült, mindenesetre még továbbszelídített formában (kvint- és oktávpárhuzamokat tercekkel és szextekkel helyettesítve). A svéd iskolákban még a XVII. században is énekelték.[43]

6/a

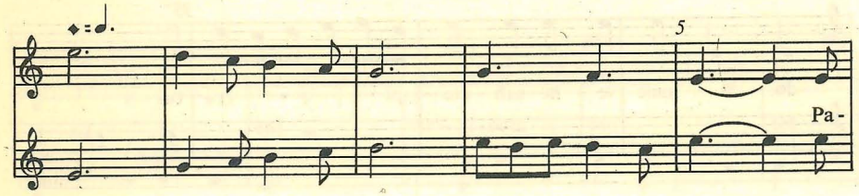

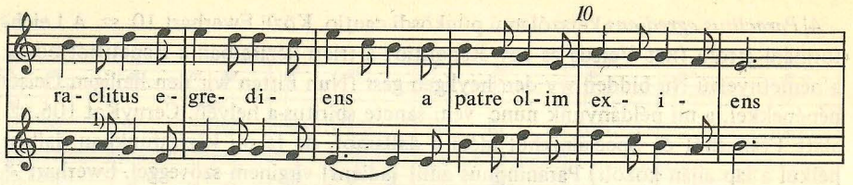

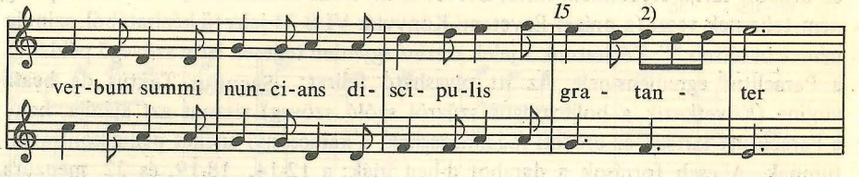

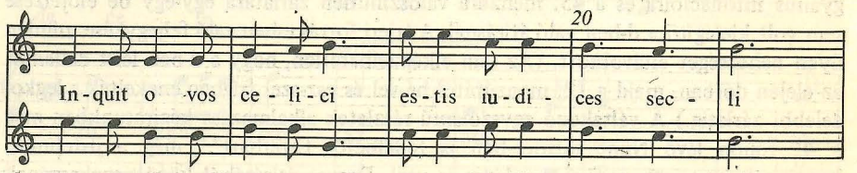

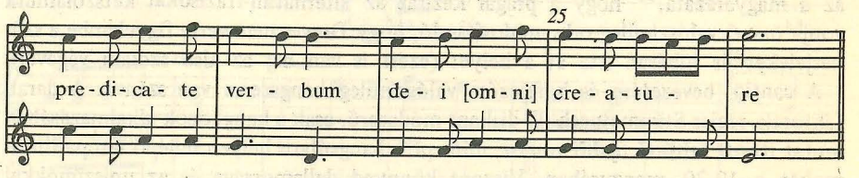

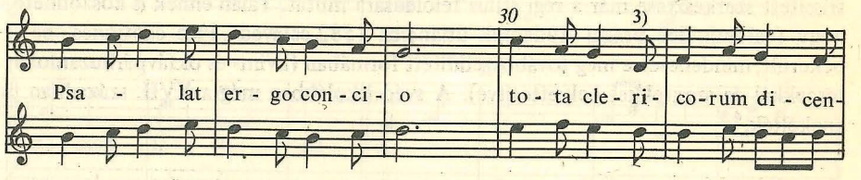

6/b

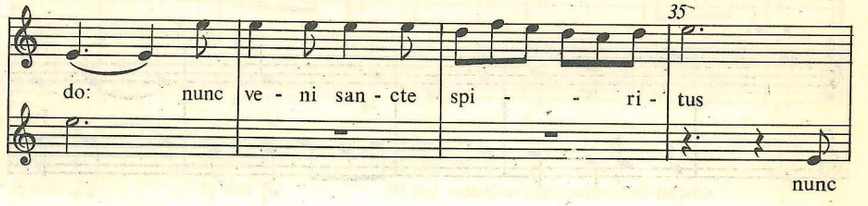

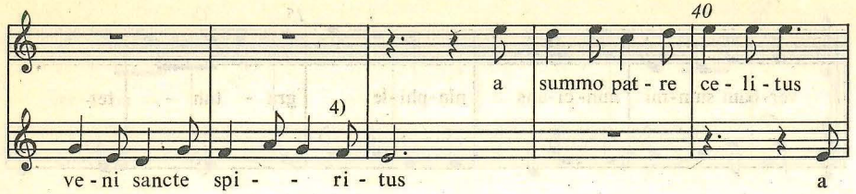

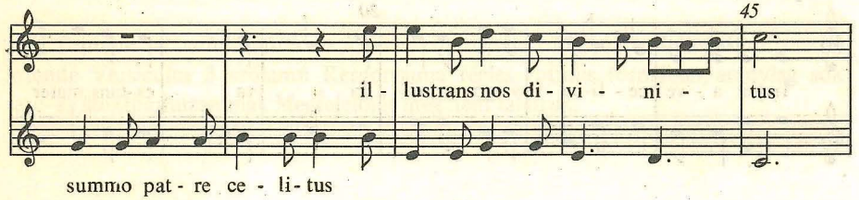

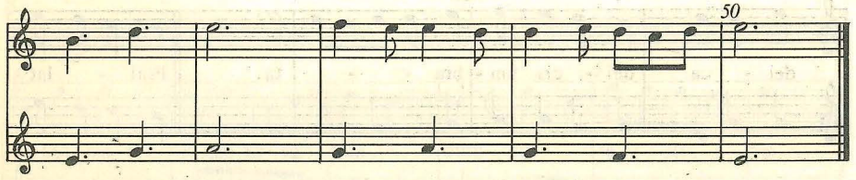

1) ms = szekunddal feljebb 2) ms = ♦ ♩ ♦

3) ms = szekunddal feljebb 4) ms = szekunddal feljebb

5/ A Speciálnikból közöljük a Paraninphus – változatot is, az új szöveghez való alkalmazkodás bemutatására.

7/a

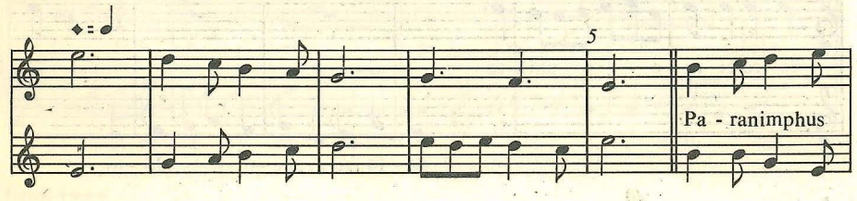

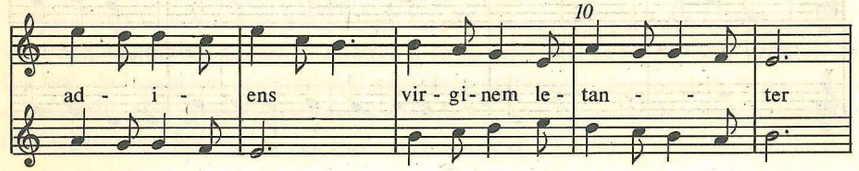

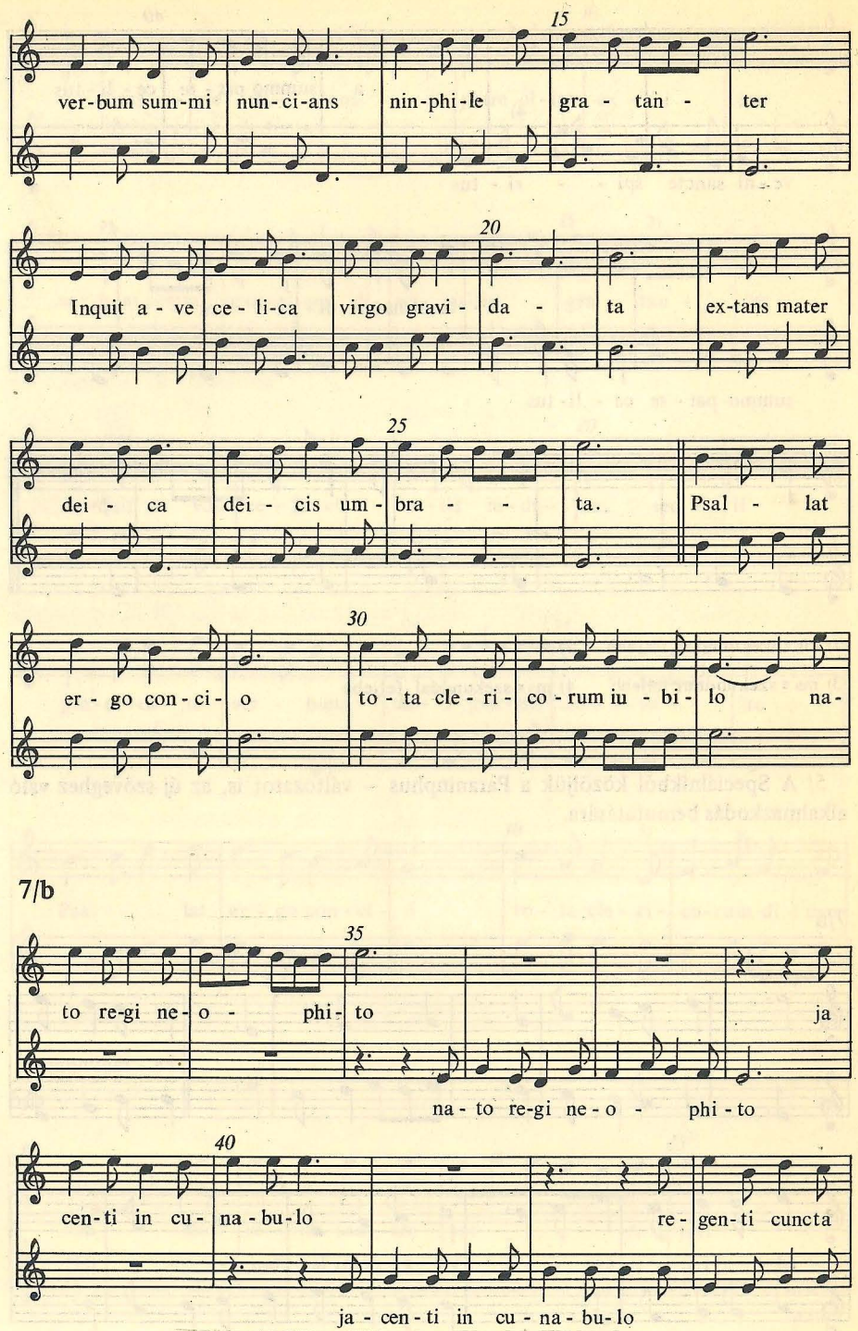

7/b

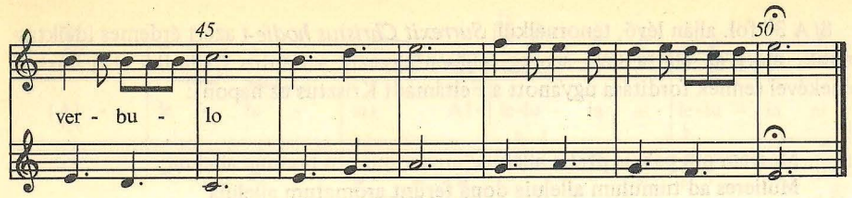

6/ *Domine ad adiuvandum* az Officumot megnyitó Deus in adiutorium meum intende Versiculus 3 szólamú Responsuma régies rotulus formában, aránylag sok terc- és szextpárhuzammal. Megfelelőjét még nem találtuk.

8

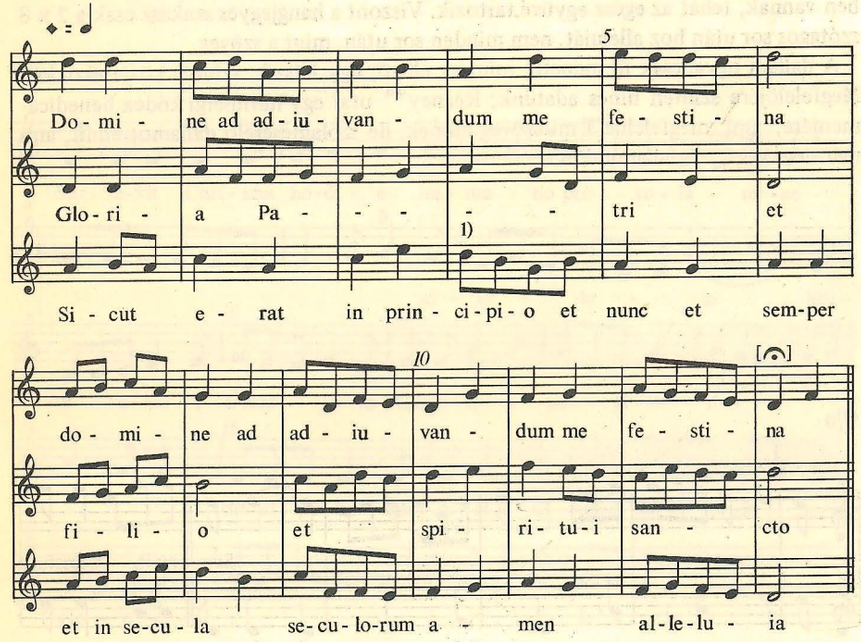

1) ms: ◆◆◆◆

7/ *Surrexit Christus hodie* kétszólamú húsvéti cantio, Alleluia refrénnel. Bevezetésével és közjátékával, alsóterces zárlataival és szekvenciázó menetével már új hatásra törekvő, de kvintjeivel és oktávjaival még régies stílust idéző kompozíció. Tenorjáról a Versusban esetleg egy négysoros népének derülhet ki. Az eddig elért cseh anyagban nem találtuk megfelelőjét.

8/ A 3^{v} fol. alján lévő, tenornélküli *Surrexit Christus hodie*-t azért érdemes ideiktatnunk, mert az alatta lévő szöveg teljesen egyezik a Cantus Catholici első húsvéti énekével (ennek fordítása ugyanott a Feltámadt Krisztus ez napon):

Mortem qui passus pridie alleluia miserrimo pro homine alleluia
Mulieres ad tumulum alleluia dona ferunt aromatum alleluia
Album cernente(!) angelum alleluia pronuncciantem gaudium alleluia
Apparens primo marie alleluia penitente(!) magdelene alleluia
Petro de hinc et ceteris alleluia apparuit discipulis alleluia
Discipulis apparuit alleluia despoliando inferum alleluia
In hoc pascali gaudio alleluia benedicamus domino alleluia
Laudetur sancta trinita(!) alleluia deo dicamus gracias alleluia

A Surrexit Christus és a Mulieres o tremule versek a szöveg fölött hangjegyes részben vannak, tehát az egész együvé tartozik. Viszont a hangjegyes szakasz csak a 2 x 8 szótagos sor után hoz alleluiát, nem minden sor után, mint a szöveg.

A dallam ugyancsak új menetű, mint az előző, úgy látszik, szintén közjátékokkal. Megfelelőjére szintén nincs adatunk; Reaney[44] utal egy nürnbergi kódex benedicamenjére, ami megfelelne a mi szövegünknek, de szólamcserélő dallamot említ, ami már nem vág a mi dallamunkra.

9/a

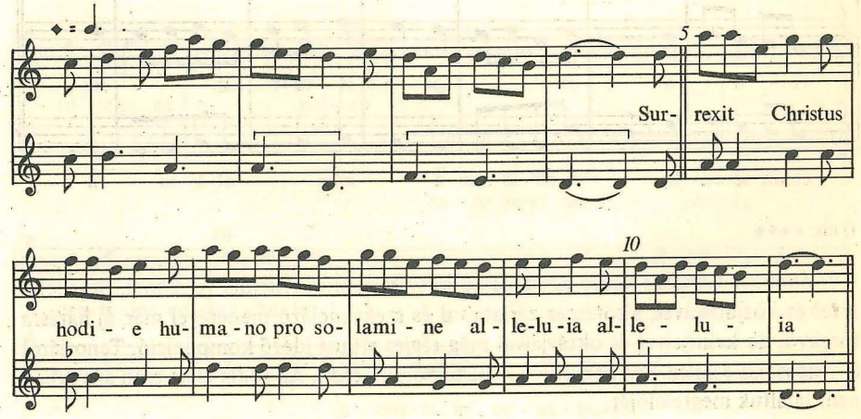

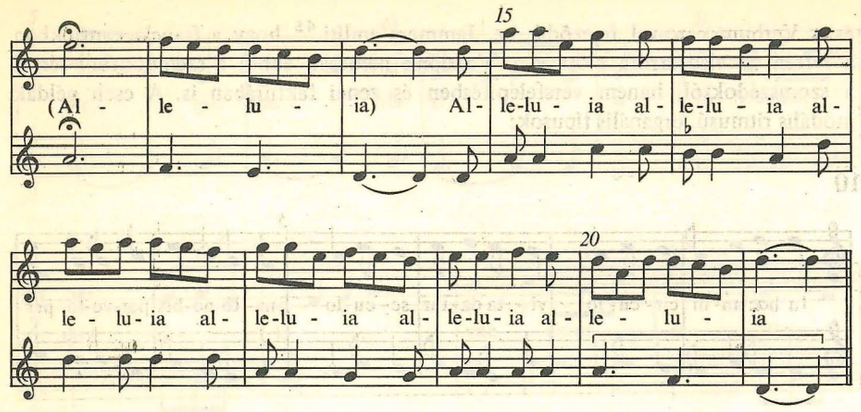

9/b

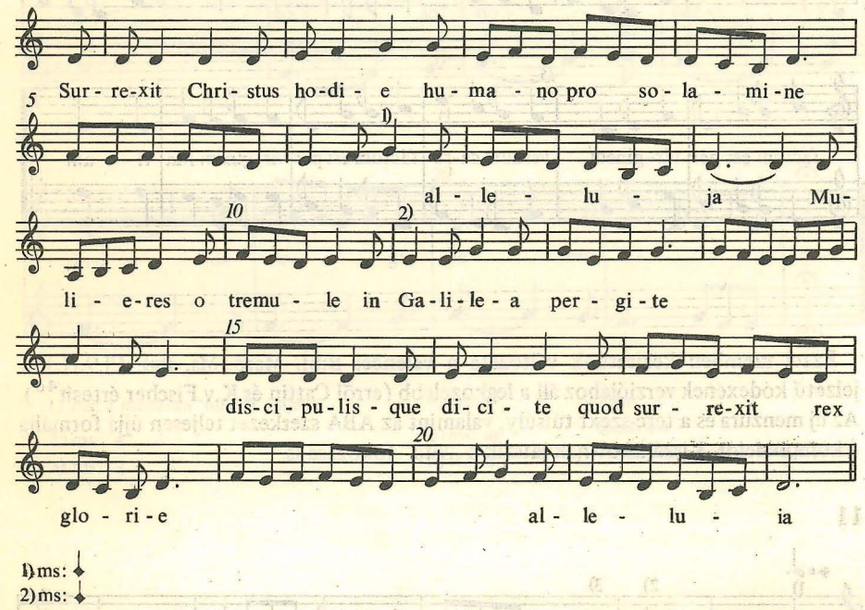

9/ *Verbum caro factum est de virgine maria – In hoc anni circulo* Repetitio és Versus két szólamra. A karácsonyi cantio a cseh repertoárban (ČernyKat 61. sz. Speciálník, 3 szól.; jistebnicei cantionale 2 szól.) In hoc anni circulo-val kezdődik

és a Verbum caro-val fejeződik be. Jammers említi,[45] hogy a francia cantiókban a refrén az első strófa előtt van. Verziónk nemcsak ebből a szempontból tér el a szomszédoktól, hanem versfelépítésben és zenei fakturában is. A cseh példák modális ritmusú, organális típusok:

10

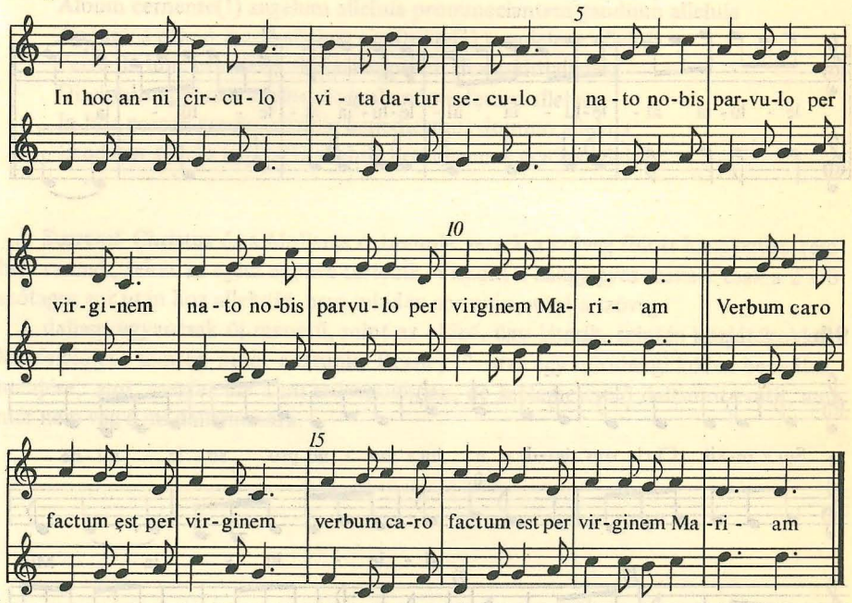

Ezzel szemben kéziratunk változata a velencei Bibl. Marc. Ms. ital. Cl.9.N.145 jelzetű kódexének verziójához áll a legközelebb (erről Cattin és K.v.Fischer értesít[46]). Az új menzura és a terc-szext túlsúly, valamint az ABA szerkezet teljesen újjá formálja a kompozíciót. Kiszámítottnak látszik a „vita" fokozása is.

11

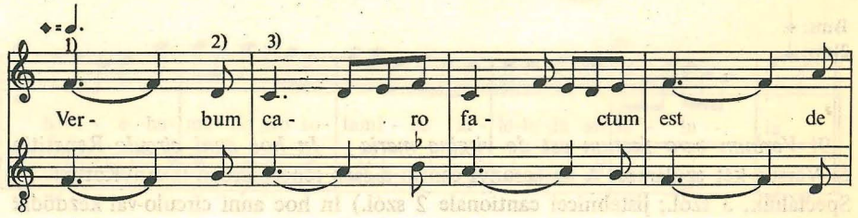

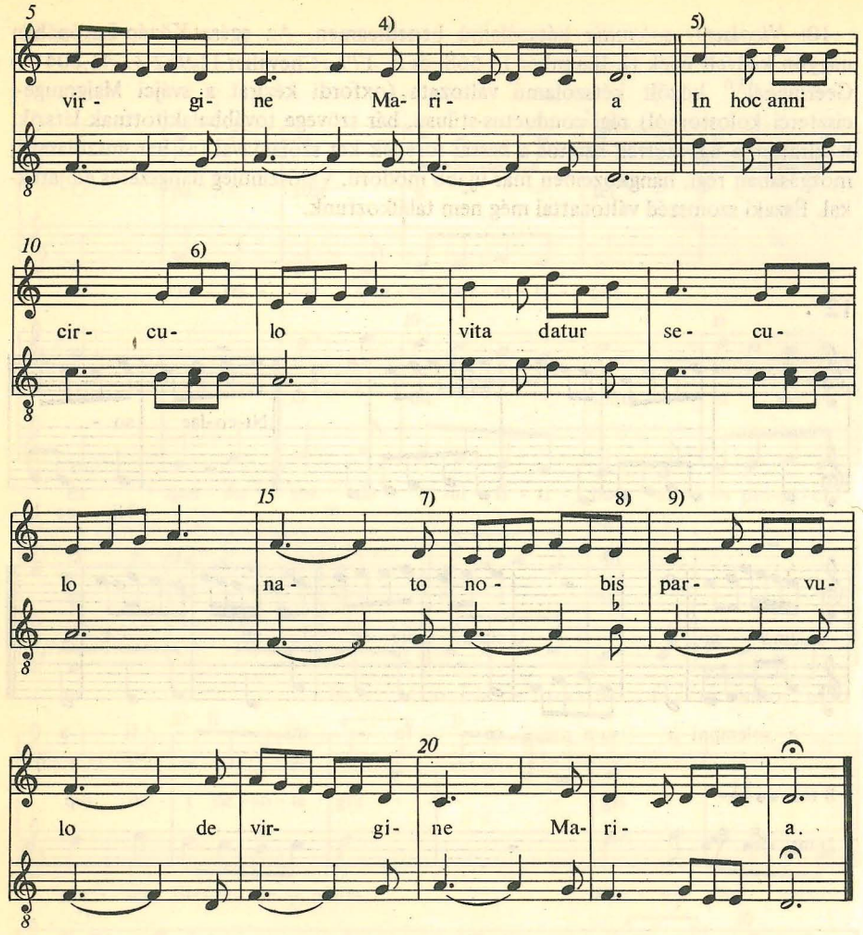

1) ms: 1 menzura terccel feljebb
2) ms: ◆
3) ms: ◆
4) ms: ◆
5) ms: ■
6) ms: ◆
7) ms: ◆
8) ms: ◆◆
9) ms: végig szekunddal feljebb

A dallam, úgy látszik, európaszerte ismert volt. Chevalier[47] párizsi és veronai szövegekről értesít, Bäumker[48] német területről közli a dallamot (K.v.Fischer is utal Berlin-Tübingen-i kéziratra fenti cikkében); lengyel területen is találkozunk a csehekkel rokon változattal[49].

10/ *Nicolae(!) solemnia* kétszólamú benedicamen. Az egész Közép-Európában nagyon kedvelt ének (l. Bäumker I., 568. és II. 179.; Chevalier 11.952-3., 41.804-5.) Geeringnél[50] közölt kétszólamú változata (oxfordi kézirat a svájci Maigrauge-i ciszterci kolostorból) régi conductus-stílusú, bár szövege továbbalakítottnak látszik. Kéziratunké úgyszólván azonos a kassai töredék két szólamával (az háromszólamú); mozgásában régi, hangközeiben már újabb modorú. Valószínűleg hangszeres előjátékkal. Északi szomszéd változattal még nem találkoztunk.

12.

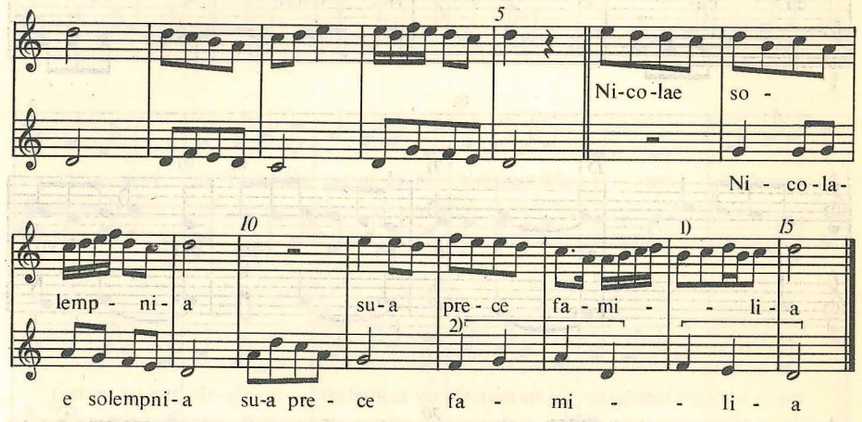

1) ms: ♦♦♦♦♦

2) ms: ▪▪ ▪▪

Többi szövege a dallam fölött, alulról fölfelé-rendben:

Quarta et sexta feria semel sugebat ubera
Iste puer amabilis in omnibus laudabilis
Gaude gaude gaude gaude gaude pater nicolae
Et nostra canat concio benedicamus domino

11/ *O pastor eterne – O confessor flagrans virtutibus* kétszólamú motetta (rundellus) Szt. Miklósról. Uniszónó, kvint- és oktávpárhuzam, valamint ellenmozgás jellemző erre a friss, szólamait kitűnően váltogató darabra, melynek tenorja rímjeit megszégyenítő ügyességgel van megszerkesztve. Szövegösszeállítása sem a megszokott: szabadon szerkesztett tenor fölött liturgikus antifona-szöveg. Az irodalomban még nem akadtunk nyomára.

13/a

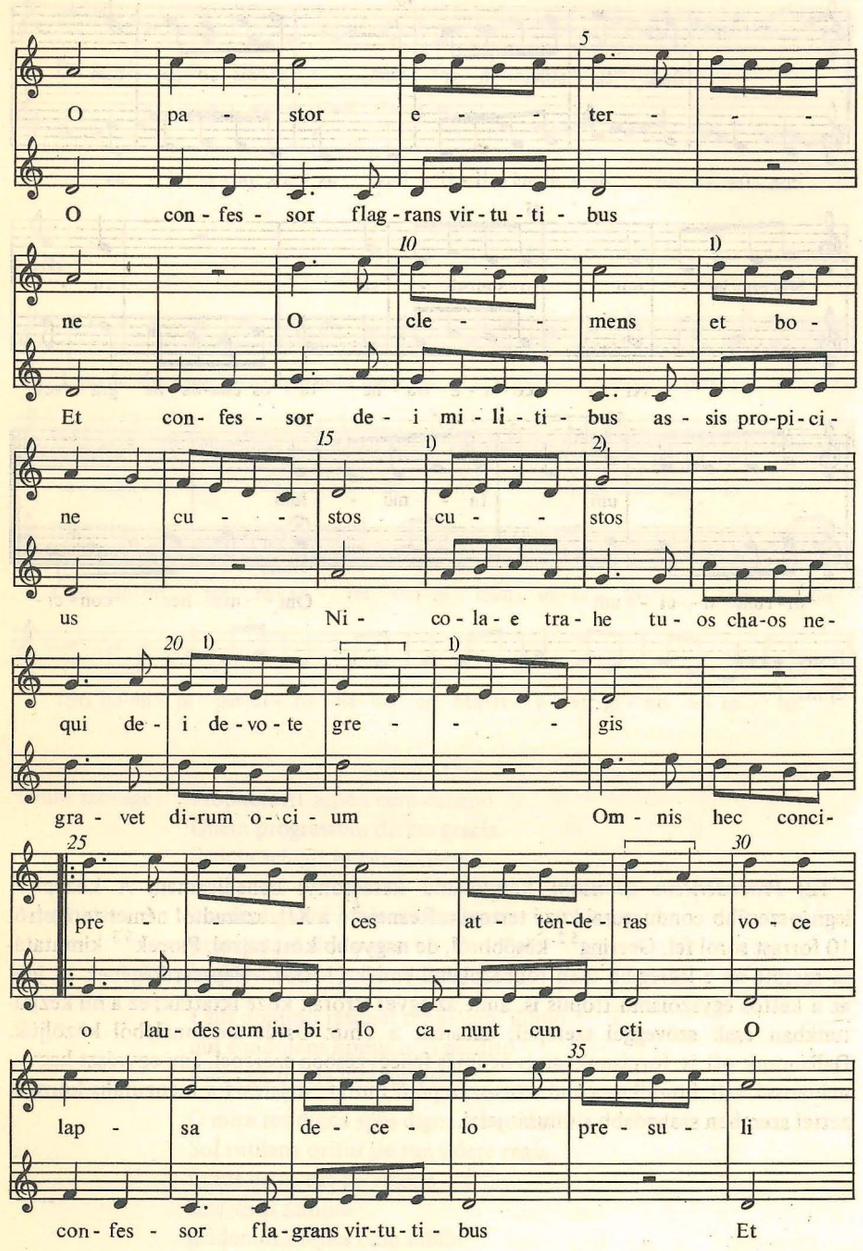

13/b

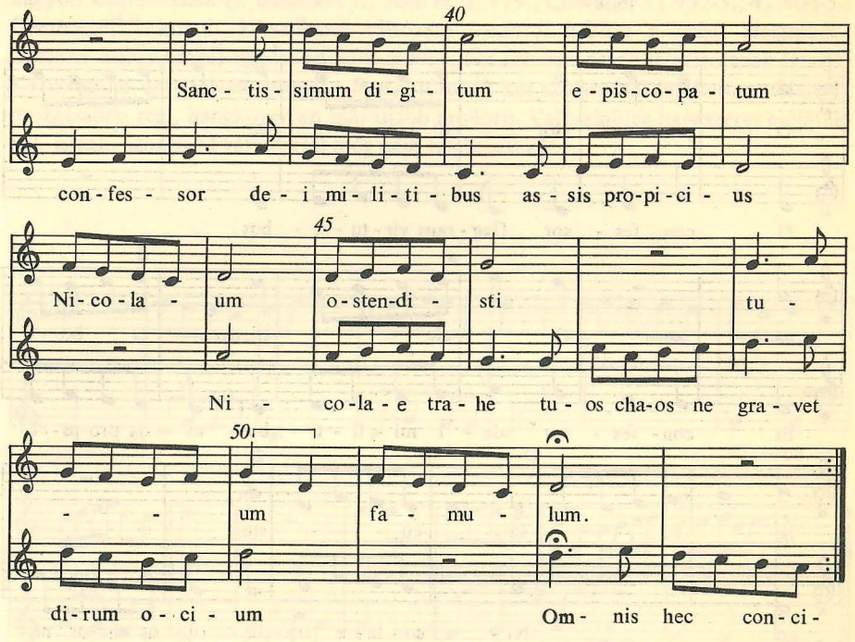

1) ms: ♦♩♩♩

2) ms: f

12/ *Procedentem sponsum* kétszólamú karácsonyi benedicamen. A középkor legnépszerűbb conductusai közé tartozik. Reaney[51] a XII. századtól német területről 10 forrást sorol fel, Geering[52] későbbről, de nagyobb kört rajzol. Plocek[53] kimutatása szerint ez a legrégibb cseh többszólamú emlék (1300). Népszerűségének a jele az a kettős egyszólamú trópus is, amit az egyes strófák közé iktattak; ez a mi kéziratunkban csak szöveggel szerepel; dallamát a Thuz Osvát antifonáléból közöljük. Dallamunk ott is, forrásunkban is neumás feljegyzésben szerepel, ami egyrészt hagyományossá vált liturgikus conductus-szerepére mutat, másrészt a menzurális környezettel szemben szabadabb ritmusát jelzi.

14/a

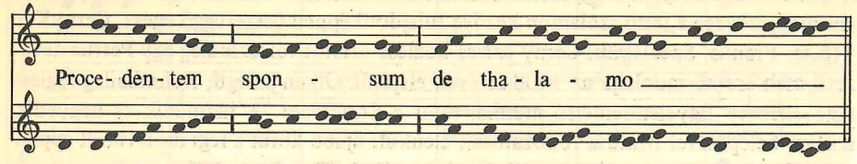

14/b

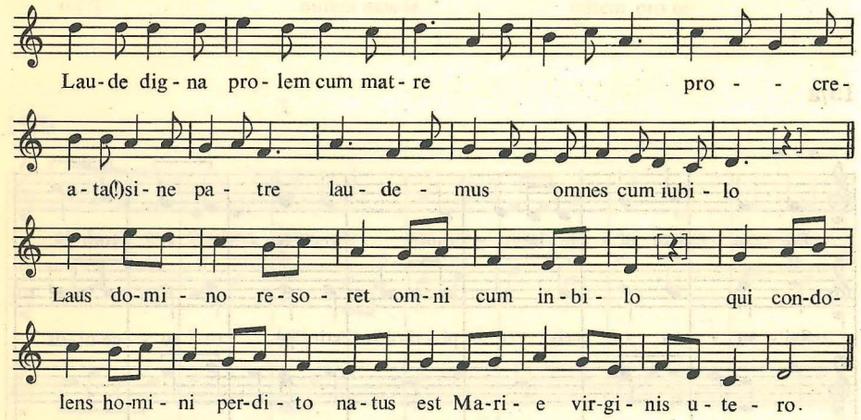

Többi szövege: Prophetavit scriba cum calamo
Quem progressum divina gracia
Stricta scingit in cunis fascia

A betoldás: Laude dignam prolem cum matre
procreatam sine patre
laudemus omnes cum iubilo

Laus domino resonet omni cum iubilo
qui condolens hominis(!) perdito
natus ex marie virginis utero

O mira res digna spes digna preconia(!)
Sol rutilans oritur de tua sidere regia
Cuius ortus est de virgine
sine virili semine
laudemus omnes cum iubilo

13/ *Presulem effebeatum* (ephebeatum) – *Salvatoris pisticus* – Hÿs *denegans* – *Atque nimis denegans* négyszólamú Szt.Márton motetta ill. „Rotulus ad quatuor chorus"; szövege a felső szólamon kezdve tulajdonképpen összefüggő egész. ČernyKat 118.sz. Franus, Speciálník. Černy szíves közlése szerint valószínűleg egy Petrus nevezetű cseh szerző munkája az 1400-as évek elejéről. Olyan jellegű, technikailag régiessége ellenére figyelemreméltó munka, mint a Concrepet. A harmadik és negyedik szólam belépésével ritmusa fokozatosan élénkül; újabb korát a régi motettával éppen ellenkező irányú építkezés és a telthangzású zárlat árulja el.

15/a

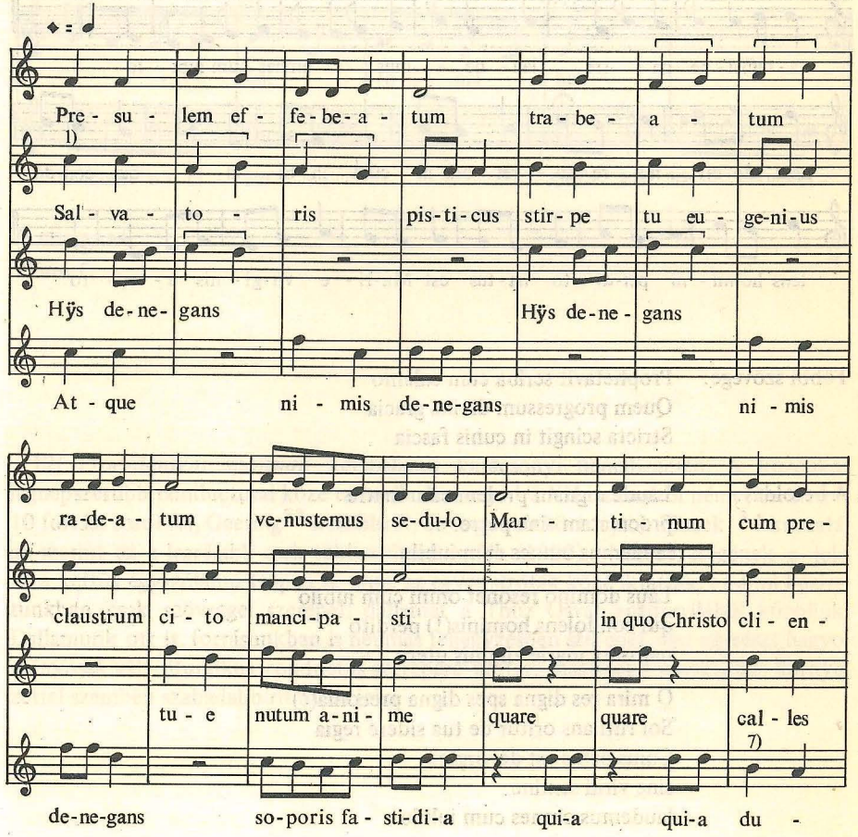

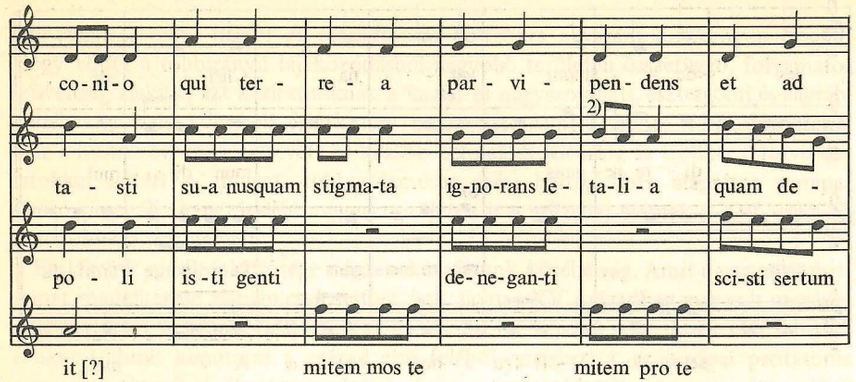

15/b

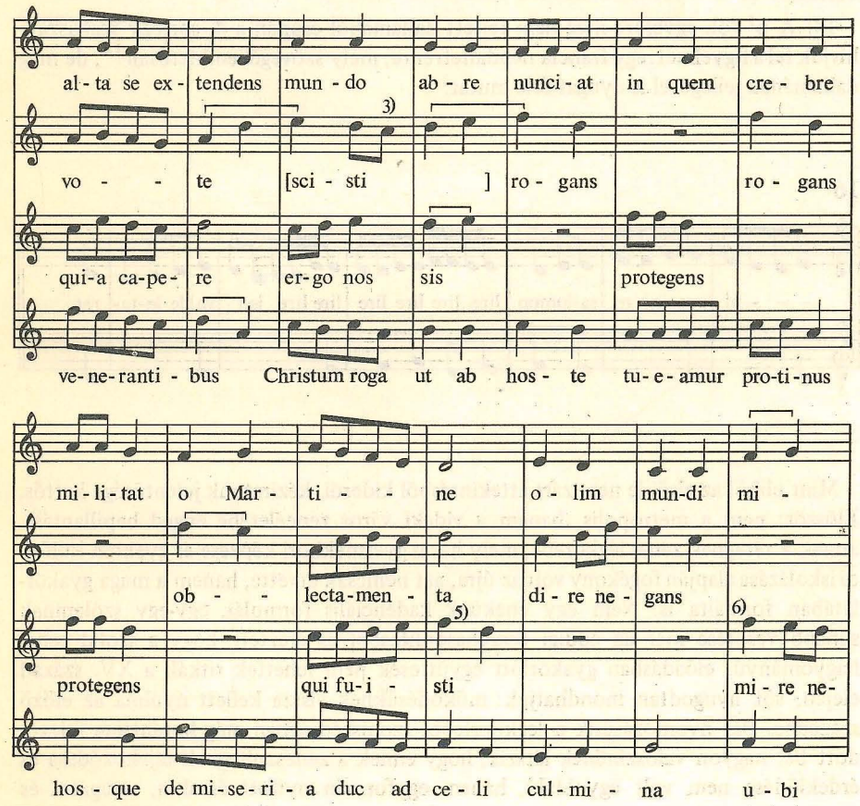

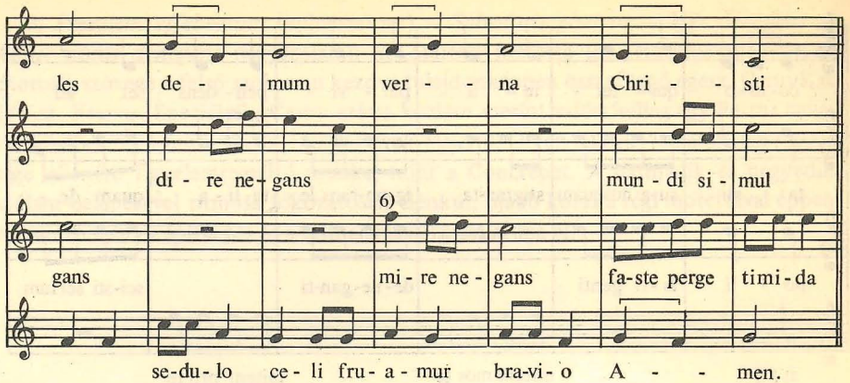

1) ms: ▪ 2) ms: 3 a 3) ms: ◆ 4) ms: ◆◆
5) ms: ♩ 6) ms: ♩♪♩▪ 7) ms: c h c

14/ A 6[r] fol. egyelőre meg nem fejtett dallamából csupán a 4. sor egy szakaszára hívjuk fel a figyelmet: egy francia népdalrefrénre, mely szövegében biztosan[54], de még dallamának jellegével is nyugat felé mutat.

16

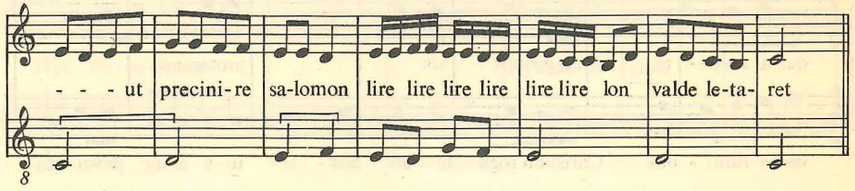

Mint ebből az első, le nem zárt áttekintésből kiderül, kéziratunk jelentősége kettős. Először: nem a metropolis, hanem a vidéki város zeneéletébe enged bepillantást, annak a rétegnek zenei légkörébe, mely hazai gyermekkori képzése és gyakran külföldi iskolázása alapján fogékony volt az újra, azt nemcsak átvette, hanem a maga gyakorlatában formálta is. Nem egy énekünk kadenciális formulái, egy-egy szólamnak símább vezetése már az eddigi összehasonlításból és érezteti, hogy a szolíd zenei hagyományú, előadásban gyakorlott együttesek nem lehettek ritkák a XV. század elején, sőt nyugodtan mondhatjuk: működésüknek vissza kellett nyúlnia az előző századba. Bár nyomozásunk a legközelebbi szomszédságban még korántsem fejeződött be, nagyon valószínűnek látszik, hogy ennek a zenészrétegnek tájékozódása és érdeklődése nem volt egyoldalú, hanem egyformán nyitott északra, nyugatra és

délnyugatra, cseh, német és olasz-francia hatásokra egyaránt érzékenyen reagált. Hogy ebből a többirányú tájékozódásból nagyobb területen összefüggő, folyamatos műveltség alakult, azt kéziratunknak a kassai és nagyszombati, esztergomi és zágrábi emlékekkel való stílusbeli érintkezése bizonyítja. Amit Ludwig, Wolff, Handschin már a huszas években észrevett és később Schneider, Geering és Göllner rétegvizsgálatokkal feltárt: a nyugati többszólamúság egész hatókörében alapréteg szerepet játszó organális hangzásvilág magyar területen is a műzenei életnek a XVI. századig hatékony hordozója volt.

Emlékeink másik jelentősége népzenekutatásunk körébe vág. Amit a nagyszombati zsinat rendelkezése alapján csak sejthettünk: hogy a XV. században már volt országos magyarnyelvű népénekgyakorlat, azt forrásunk bizonyossá teszi. Most már konkrét éneket tudunk kimutatni. a század első feléből, méghozzá az európai pentatónia ereszkedő típusából. Ha meggondoljuk, hogy a szomszédságban ez az ének az előző század harmadik harmadában írott forrásban szerepel, nem túlzás feltételezni, hogy itteni feljegyzését már hosszabb gyakorlat előzte meg, azaz legkésőbb a XIV. század végén nálunk is meghonosodott.

Ez a külsejében igen szerény lelet középkori zenénk történetének új fejezetét nyitotta meg.

PESOVÁR ERNŐ — HALMOS ISTVÁN

A MAGYAR ZENETÖRTÉNET HANGZÓ EMLÉKEI A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBŐL

A kőszegi Jurisich Miklós Múzeumban ismertem meg 1951-ben a várostörténeti gyűjteménynek azt a múlt század harmincas éveiben készült keretóráját, amelynek zenélő szerkezete két táncdallamot játszott. Ez a verbunk és ländler melódia hívta fel figyelmemet a XIX. század ma is hangzó zenetörténeti emlékeire. 1960-ban készítettem magnetofon felvételt a kőszegi óra zenéjéről, amit *Major Ervin* is meghallgatott és a magyar dallamot figyelemre méltó adalékként értékelte, megjegyezve, hogy ez már nem kimondottan verbunk muzsika, hanem átmeneti forma a verbunk és csárdás zene között.

Major Ervin érdeklődése megerősített abban a szándékomban, hogy további hasonló emlékek, korai „felvételek" után nyomozzak, s így került sor arra, hogy Kőszegen, Szombathelyen és környékén, majd *Halmos Istvánnal* együtt Sopronban is a polgári otthonok biedermeier légkörét idéző zenélő órákat kerestük. Felvételeket készítettünk a soproni Liszt Ferenc Múzeumban is, majd a budapesti Iparművészeti Múzeum gyűjteményében.

A szűkebb területen végzett, kísérleti jellegű tájékozódásunk eredménye – a most közzétett dallamok – azt bizonyítják, hogy érdemes volt felfigyelnünk a zenélő órák múltat idéző hangjára, mint a magyar zenetörténet kiegészítő forrásaira. Néhány, viszonylag jól működő zenélő óra alapján benyomást kaphattunk a zenei ízlés egyik sajátos területéről is, arról, hogy milyen dallamokat népszerűsítettek a kor zenegépei, hogy milyen dallamok szólaltak meg a szűk családi körben, s váltak a mindennapi élet szerves részeivé. Ilyen zeneszociológiai tanulságok megfogalmazására természetesen nem vállalkozhatunk e néhány adalék alapján, nem vállalkozhatunk már csak azért sem, mert nem is ez volt a célunk. Felvételt ugyanis csak azokról az órákról készítettünk, amelyeken a divatos táncdallamok, közkedvelt melódiák mellett magyar, vagy magyar hangvételű zenét is találtunk. Ezek alapján viszont joggal mondhatjuk, hogy zenélő óráink is bizonyságot tesznek arról, hogy nemzeti muzsikánk népszerűsítésének eszméje milyen széleskörű társadalmi igényként valósult meg a múlt század első felében. Legfontosabb törekvésünk azonban az volt, hogy újabb adalékokkal gazdagítsuk a magyar zenetörténet emlékeit, felhívjuk a figyelmet a reformkor vizsgálatában hasznosítható további forrásokra. Így a későbbi, a század második feléből származó zenélő szerkezetnek csak egyetlen dallamát (a VI. számú dallamot) közöljük példaként.

A zenetörténeti szempontból is fontos „forrás-kritikai" vizsgálatban és kormeghatározásban az órák készítésének helye és időpontja csak az egyik összetevő, mivel

a zenélő szerkezeteket nem az órásmester készítette. További óvatosságra int az is, hogy a zenegépek függetlenek az óraszerkezettől, tehát cserélhetők.

A zenélő szerkezetek származási helyének megállapításában támpontul szolgálhat az ezekbe ütött helynév. Ennek alapján tudjuk, hogy az egyik közölt dallamot játszó szerkezet Brünnben készült, egy másikról pedig, hogy bécsi származású (l. a dallamokhoz fűzött megjegyzéseket). A hengerekre rögzített zenedarabokról esetleg tájékoztatást adhat az óra hátlapjára ragasztott cédula, amit a készítő cég küldhetett mellékletként a zenélő szerkezethez. Két óráról nem koptatta le az idő ezt a tartalomjegyzéket és természetesen megtalálható ez a későbbi zenedobozban. A szerkezeteket gyártó műhelyek felderítésétől tehát még további adalékokat, zenetörténeti szempontból is lényeges eredményeket várhatunk. Ezirányú kísérletem – amihez Brünnben (a mai Brnóban) és Bécsben az egykorú műhelyek után érdeklődtem – egyelőre sajnos eredménytelen maradt.

Az agnoszkálás mindkét módja azt bizonyítja, hogy az órákban elhelyezett zenélő szerkezeteket külföldön készítették. Ennek ellenére nem vonhatjuk kétségbe a dallamok magyar voltát vagy magyar hangvételét, hisz stílusjegyeik egyértelműen erről tanuskodnak. Joggal feltételezhetjük tehát, hogy a magyar darabokat is játszó zenélő szerkezeteket a magyarországi megrendelő igényei szerint gyártották a külföldi cégek. Ezt a feltevést támasztja alá az is, hogy a bécsi óra Múzeumban sem tudtak olyan óráról a gyűjtemény gondozói, amely magyar dallamot játszik. Igaz, hogy bécsi gyűjteményben ennek az ellenkezője sem jelentene perdöntő bizonyítékot.

A kottakép két lényeges vonatkozásban nem fedi a hangzó zenét: nem többszólamú és a regiszterek között megoszló dallamot megpróbálja egy vagy két oktáv terjedelmébe összehozni. Ez utóbbi eljárás ugyan vokális gondolkodásra vall, azonban ilyen esetekben, mikor a zenei darab énekes vagy hangszeres jellege nem mutatkozik meg döntően, elfogadható, s azonfelül hasznos is, ha az énekelt forrásokat keressük. Viszont a többszólamúság elhagyása kényszermegoldás. Haydn az egyenesen mechanikus szerkezetre írt darabjait 4 kezes zongoraletét formájában készítette el (Schmid: Werke für das Laufwerke, Hannover 1931, Kassel 1954; Schmid: J. Haydn und die Flotenuhr, ZfMw, Jg. XIV. H. 4. 1932.). Nem tudjuk, hogy amikor más célra készült darabokat, például Haydn vagy Mozart szimfónia-részeket áttettek mechanikus szerkezetre, vajon a zenekari partitúrát is átalakították-e zongoraletétté? De bármelyik formáról készítették is a hengereket, a zenei darab átment bizonyos változáson. Nem a zeneszerző vagy a mechanikus akaratából, hanem a szerkezet sajátosságából. Ha ugyanis hallgatjuk a zenélő órákat, a szólamokat nem tudjuk teljes határozottsággal elkülöníteni, elsősorban, mert hiányzik az egyes hangszerekre jellemző hangszín. Természetesen hallhatók szólamok, de nem lehetne következetes szólamvezetést kialakítani. A hangszínek hiányán kívül közrejátszik ebben az is, hogy egyes hangok igen halkan szólnak vagy egyenesen hiányoznak (a hengeren lévő tüske vagy a hangot adó lemezke hiánya miatt). Egy következetlen, hiányos és bizonytalan hitelű többszólamú letét és egy összevont, de szintén bizonytalan hitelű egyszólamú letét közül választottuk az utóbbit, mert sokkal kevesebb munkát jelentett. A dallam összeállí-

tásakor mindig csak olyan hangot tüntettünk fel, amely valóban szól. Azonban ez még nem jelenti feltétlenül, hogy a leírt dallam megfelel az eredeti elképzelésnek. Pl. a tercpárhuzamban mozgó menetből alkalmanként kellett dönteni hol az alsó, hol a felső szólam mellett. Azután többször elvész a dallamnak tekinthető menet a nagy magasságban, máskor egy jellegzetesen töltőszólam a dallamnak járó hangerővel szól. Azért talán elmondhatjuk majd, hogy egészében a kottaképből a zenetörténeti kutatások számára egyértelműen használható anyagot kaptunk.

A dallamokról. Egy hengeren különböző jellegű, formájú és hangzású darabok vannak (pl. Bánát Gáspár *Alföldi csárdások* c. szerzeménye Strauss *Zigeunerin Quadrille* c. darabjával szerepel egy hengeren), ezekből kiválogattuk, amelyeket magyaros hangzásúnak, a verbunkos vagy a műcsárdás zenéhez hasonlónak éreztünk. Nincs kétségünk, hogy ezek valóban magyar darabok, ha jelenleg nem tudjuk is korabeli kottákkal bizonyítani. A dallamformák és a zenei közhelyek beleillenek akár a Magyar Nóták Veszprém Vármegyéből c. gyűjteménybe is, többször magyarosabbak annak néhány darabjánál. Nem szükséges, hogy belemenjünk e darabok formai problémáiba – ütemszám, periódus terjedelem, triós rész, hangnemi változások stb. –, mert elképzelhető, hogy a hengerekre nem kerültek fel a teljes formák. Nem tudhatjuk például, hogy a 4. szám, amely leginkább látszik énekelt formának, nem egy hangszeres darab első – lassú – része-e csupán. Másrészt, amíg az írásos hagyomány ilyenfajta elemzése nem kezdődik meg, nem is tudjuk, milyen értéke van az eredményeknek. Elég annyi, hogy az egy-, két- és háromrészes dalformák révén, s a közöttük lévő hangnemi viszonyokkal dallamaink jól kapcsolódnak a múltszázad eleji verbunkos anyaghoz.

A dallamok jelentősége. A mechanikus szerkezetek udvari és főúri körökben a XVIII. század közepétől igen népszerűek voltak; rendeltek műveket Händeltől, Ph. E. Bachtól, Haydntól és Mozarttól, zenekari darabjaikból átiratokat készítettek, s a kisebb zeneszerzők is (Quantz), le egészen a névtelenekig, annál inkább szóhoz jutottak, minél szélesebb körben terjedt el a zenélő órák használata. A XVIII. sz. végén polgári rétegek is megismerték a bécsi s általában az osztrák vidékeken. Esterházy herceg könyvtárosa, P. Primitivus Niemetz számtalan kisméretű szerkezet mellett egy hatalmasat is készített, amelyet Bécsben kiállítottak s belépődíj ellenében mutogattak. Később a kisebb óraműveket a polgári réteg is megvásárolhatta, s a hozzávaló hengereken a közkedveltségre számot tartó zenéket kapta. Ennyiben a verbunkosok jelenléte bizonyos általános népszerűséget vagy elismertséget tükröz. – Valószínűleg néhány új dallammal is hozzájárulnak e hengerek a magyar verbunkos irodalomhoz. Legnagyobb jelentősége talán mégis az, hogy megnyílik egy új forrás a verbunkos irodalom számára, amely nemcsak kottaképet nyújt, hanem élő-hangzó zenét. Ez egyedülálló érdekesség – hasonlatos Petőfi daguerrotypiájához.

Közlésünkkel fel akarjuk hívni a kutatók figyelmét erre a forráscsoportra, s reméljük, hogy a további kutatás még sok érdekes és pontosan datált eredménnyel gazdagítja zenetörténetünket.

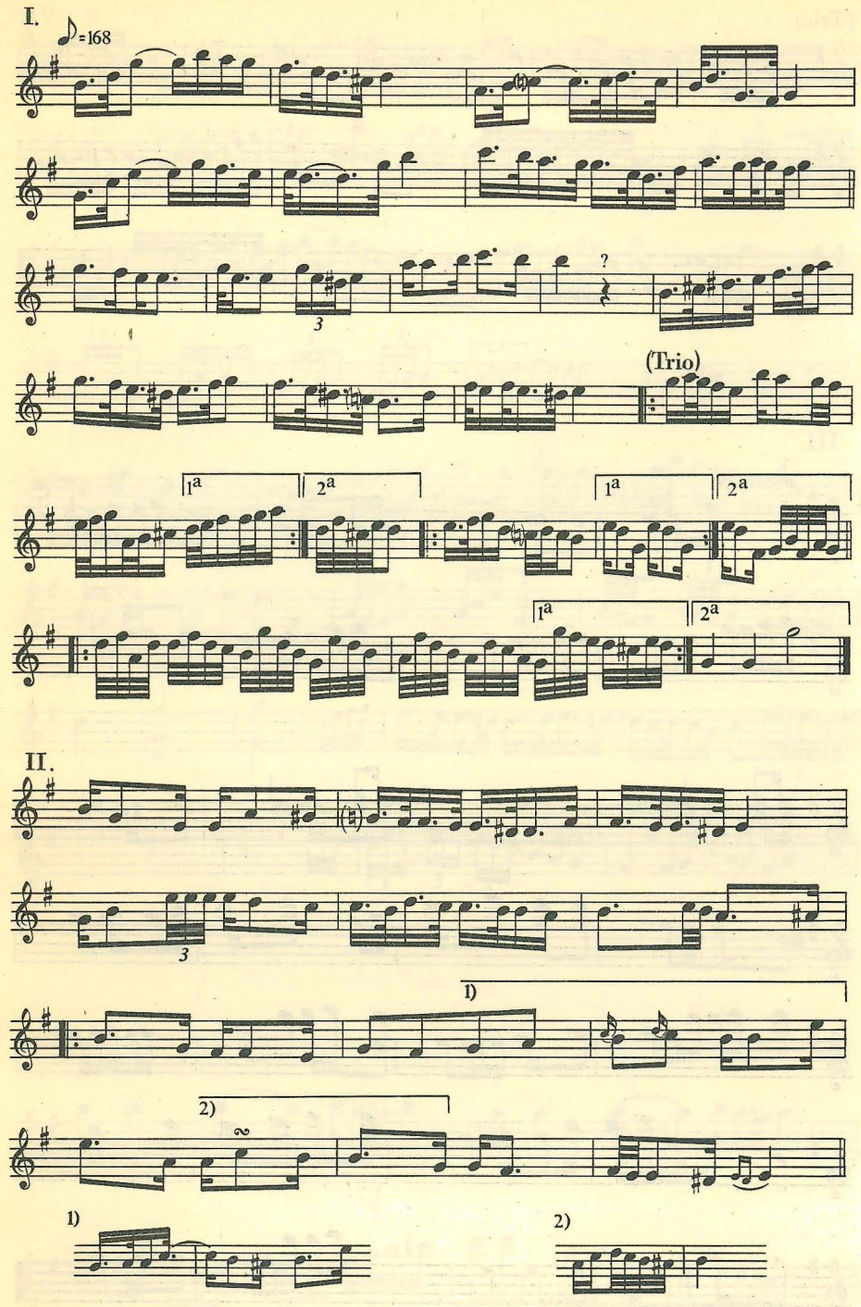

(Trio)

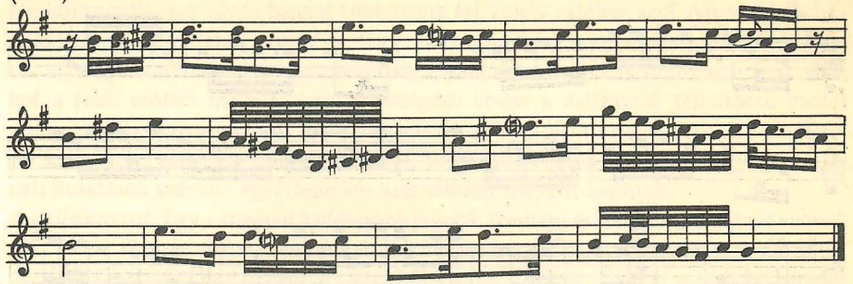

III.

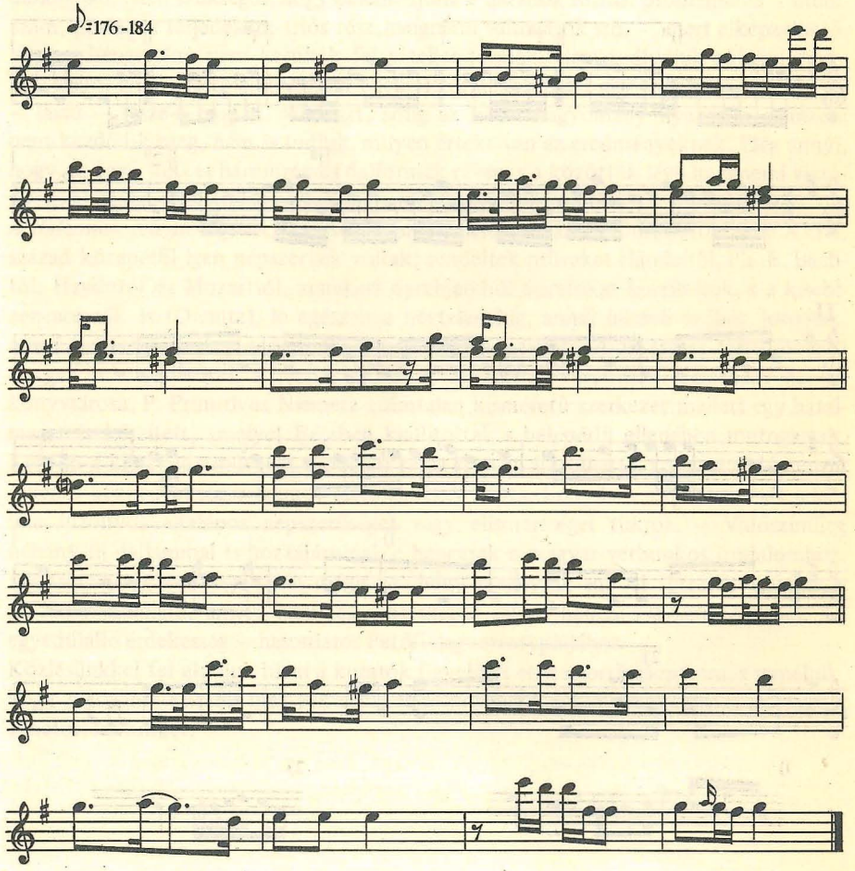

IV.

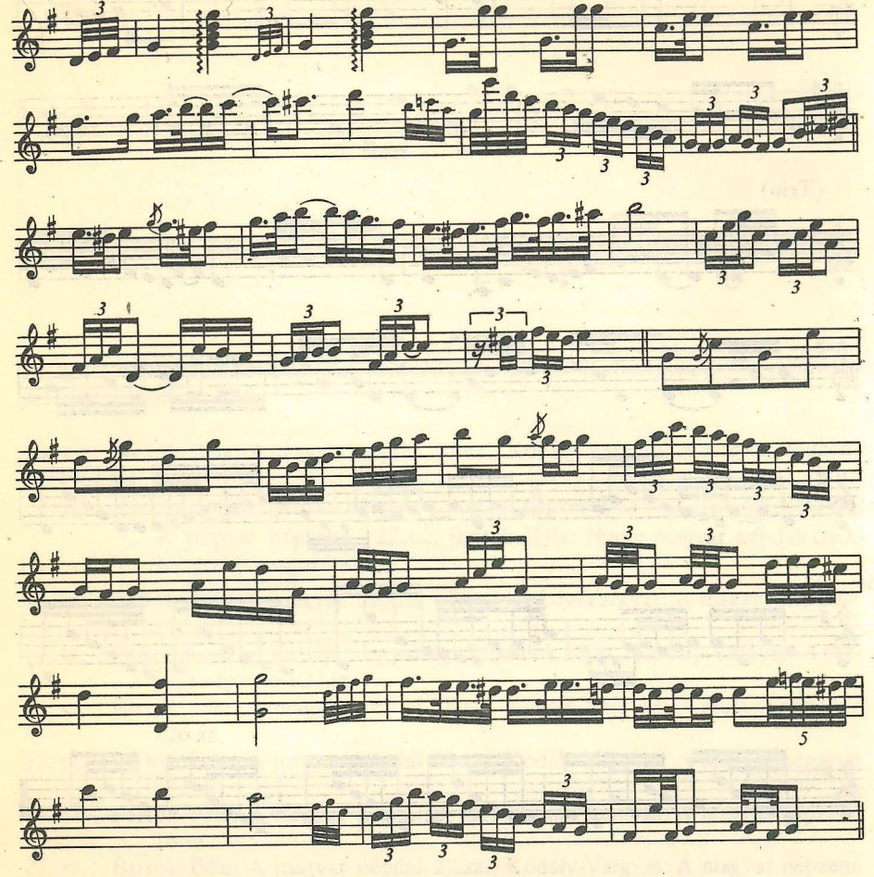

V.

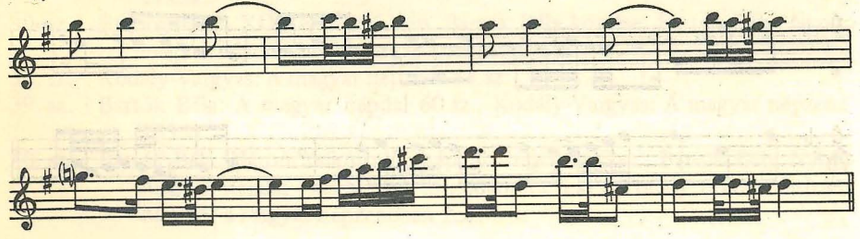

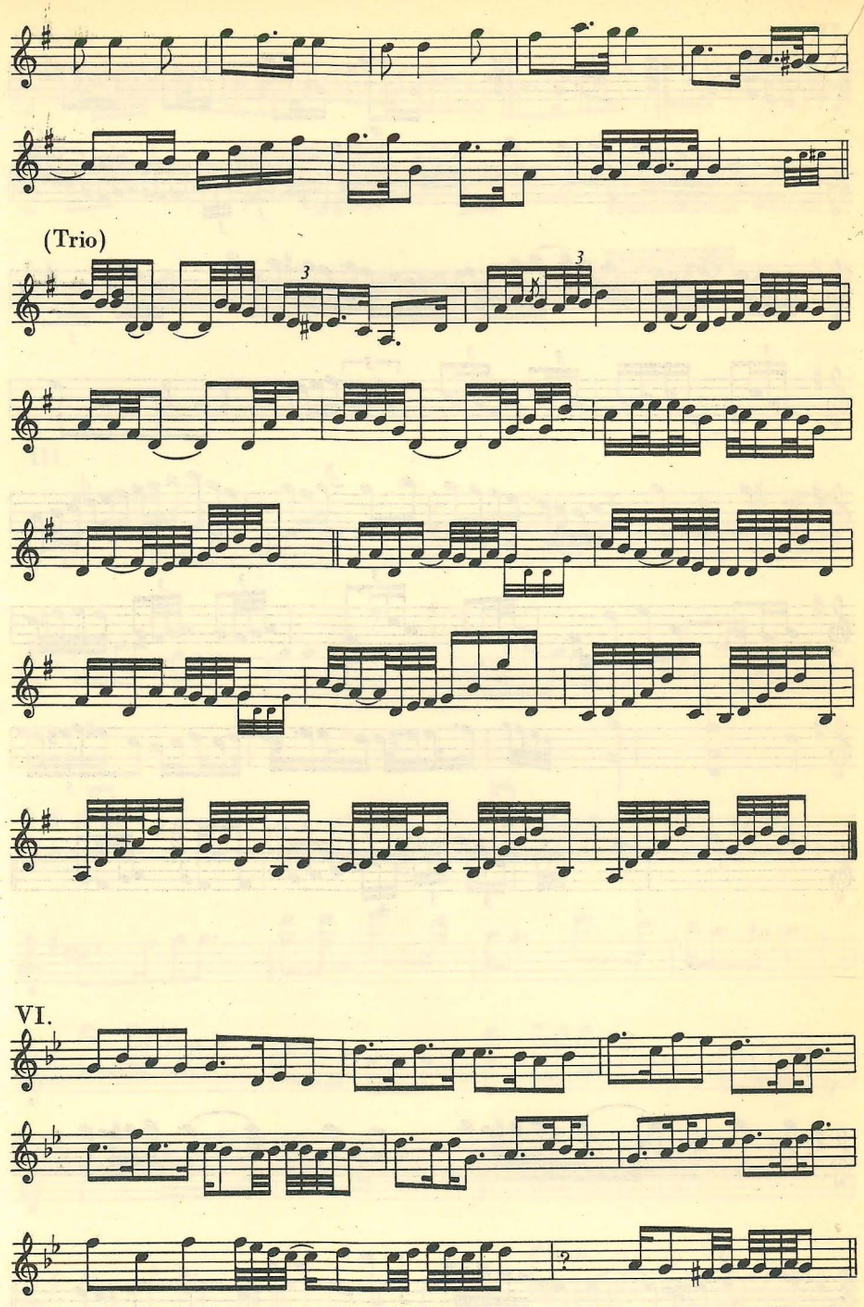

JEGYZETEK

BARTÓK BÉLA CSÍK MEGYEI PENTATON GYŰJTÉSE 1907-BEN

Az alant felsorolt dallamokat a következő tudományos kiadványokban vagy művészi feldolgozásban közölték.

3. sz. Bartók Béla: A magyar népdal 35.sz., Kodály-Vargyas: A magyar népzene 24.sz.

6. sz. Kodály Zoltán: Ötfokú hangsor a magyar népzenében 9.sz., Kodály-Vargyas: A magyar népzene 122.sz., Bartók Béla: Nyolc magyar népdal énekhangra és zongorára 4.sz.

8. sz. Bartók Béla: A magyar népdal 14.sz., Kodály-Vargyas: A magyar népzene 132.sz.

12. sz. Bartók-Kodály: Erdélyi magyarság. Népdalok 88.sz., Kodály-Vargyas: A magyar népzene 127.sz.

13. sz. Bartók Béla: A magyar népdal 16.sz., Kodály-Vargyas: A magyar népzene 176.sz.

15. sz. Bartók Béla: A magyar népdal 19.sz., Kodály-Vargyas: A magyar népzene 133.sz.

18. sz. Bartók Béla: A magyar népdal 21.sz., Kodály-Vargyas: A magyar népzene 16.sz.

21. sz. Bartók Béla: A magyar népdal 22.sz., Kodály-Vargyas: A magyar népzene 139.sz., Bartók Béla: Nyolc magyar népdal énekhangra és zongorára 6.sz. (Más szöveggel: „Töltik a nagyerdő útját").

24. sz. Bartók Béla: Négy régi magyar népdal négyszólamú férfikarra 1.sz.

27. sz. Bartók Béla: A magyar népdal 1.sz., Bartók-Kodály: Erdélyi magyarság. Népdalok 63.sz., Kodály-Vargyas: A magyar népzene 378.sz.

28. sz. Bartók Béla: A magyar népdal 2.sz., Kodály-Vargyas: A magyar népzene 174.sz.

30. sz. Ethnographia XIX. évf. 106. lap. Bartók Béla közlése. Bartók Béla: Nyolc magyar népdal énekhangra és zongorára 2.sz.

35. sz. Kodály-Vargyas: A magyar népzene 53.sz.

39. sz. Bartók Béla: A magyar népdal 60.sz., Kodály-Vargyas: A magyar népzene 165.sz.

40. sz. Bartók Béla: Három csíkmegyei népdal zongorára 3.sz., Bartók Béla: Nyolc magyar népdal énekhangra és zongorára 5.sz., Kodály Zoltán: Ötfokú hangsor a magyar népzenében 2.sz.

47. sz. Bartók Béla: A magyar népdal 213.sz., Kodály-Vargyas: A magyar népzene 351.sz.
50. sz. Bartók-Kodály: Erdélyi magyarság. Népdalok 125.sz., Bartók Béla: Nyolc magyar népdal énekhangra és zongorára 3.sz.
51. sz. Bartók Béla: Gyermekeknek II. f. 31.sz.

TÖBBSZÓLAMÚ ZENÉNK EMLÉKEI A XV. SZÁZAD ELSŐ FELÉBŐL

Rövidítések:

AH	Dreves-Blume-Bannister: Analecta Hymnica medii aevi, Leipzig 1-55 k. 1886-1922
Bäumker	W. Bäumker: Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen I-IV. Freiburg i.Bg 1883-1913
ČernyKat	Černy: Soupis hudebnich rukopisu muzea v Hradci Králové, Praha 1966
Chevalier	U. Chevalier: Repertorium hymnologicum. I-VI. Louvain 1892-1920
Ewerhart	R. Ewerhart: Die Handschrift 322/1994 der Stadtbibliothek Trier als musikalische Quelle. Regensburg 1955
MGG	Die Musik in Geschichte und Gegenwart

1/ Radó Polikárp a 40-es évek elején a kassai dominikánus könyvtár két ősnyomtatványának előzéklapján ill. bekötési tábláin fedezett fel 14 többé-kevésbé ép darabnyi fehér hangjegyírású emléket. 4 darabot közölt Rajeczky B.: Többszólamúság a középkori Magyarországon (Magyar zenetörténeti tanulmányok I., 1968).
2/ Rajeczky B.: Középkori zenénk 15.sz.-i emlékei. Énekszó, 1950. – u.a., Spätmittelalterliche Organalkunst in Ungarn. Studia Musicologica, 1961.
3/ Szigeti K.: Mehrstimmige Gesänge aus dem 15.Jh. im Antiphonale des Oswald Thuz. Studia Musicologica, 1964.
4/ Mezey L.: Der Literat und seine Literatur. Acta Litteraria, 1968.
5/ A töredékekre Murányi Róbert hívta fel figyelmünket.
5a/ Újabban Soltész Zoltánné és Vízkelety András figyelmeztet egy 15. sz-i bejegyzésre: eszerint a nyomtatvány a kassai dominikánus konvent tulajdonában volt.
6/ F. Mužik: Uvod do kritiky hudebniho zápisu, Praha 1961, 45.kk.
7/ MGG 13, 889-90, Prahatice-i literátus-kar.
8/ Fr. Reckow: Cantio, Riemann Lexikon III.
9/ O. Ursprung: Die katholische Kirchenmusik, Potsdam 1931, 138., 143. l.
10/ U.a.: u.o.
11/ J. Černy: Die Ars nova-musik in Böhmen, Miscellanea Musicologica, 1970, 75. l., 74. jegyz.
12/ U.a.: 84-85. l.
13/ E. Jammers: Cantio, MGG 2
14/ W. Salmen: Das Erbe des ostdeutschen Volksgesanges, Würzburg 1956, 2. l.

15/ W. Lipphardt: „Christ ist erstanden", Jahrbuch f.Liturgik u. Hymnologie, 1960, 96-114. l. Következő idézetünk: 102. l.
16/ U.a.: 102-3. l.
17/ Ursprung: i.m. 144. l.
18/ F. Mužik: Christ ist erstanden-Buóh všemohúci, Miscellanea Musicologica 1970, 19. l.
19/ Th. Humpert: Katholische Kirchenlieder, Freiburg i.Bg 1930, 112. l.
20/ Ursprung: i.m. 101. l.
21/ i.m. 37. l.
22/ Mužik: i.m. 38. l.; H. Feicht: Old Polish Music, Kraków 1966, XVI. l.
23/ i.m. 38. l.
24/ i.m. 17. l. 32. jegyz.
25/ ČernyKat
26/ D. Orel: Kancionál Franusuv, Praha 1922.
27/ J. Pohanka: Dějiny české hudby v příkladech, Praha 1958.
28/ J. Vanicky: Uměni vokálni polyfonie, Praha 1955.
29/ Ewerhart 67. l.
30/ U.a. 70. l.
31/ A. Geering, Die Organa u.mehrstimmigen Conductus stb., Bern 1952, 65. l.
32/ P. Wagner: Einführung in die gregorianischen Melodien I. Leipzig 1911, 105. l.
33/ M. Sigl: Zur Geschichte des Ordinarium Missae in der deutschen Choralüberlieferung, Regensburg 1911, 78. s köv. 1.
34/ Ewerhart 70. l. 6. jegyz.
35/ U.a. 71. l.
36/ U.a. 72. l. 12. jegyz.
37/ U.a. 75a l.
38/ U.a. 78. l.
39/ AH 1, 83., 199. s köv. 1.
40/ AH 45, 5. l.
41/ Ewerhart 79. l.
42/ u.o.
43/ Ewerhart 81-82. l. Norlind után
44/ G. Reaney: Manuscripts of Polyphonic Music, RISM B IV^2, München 1969, 86. l.
45/ i.m.
46/ Cattin: Il Manuscritto Venet. Marc. ital. IX. 145, Quadrivium, 1960; K.v. Fischer: Paolo da Firenze....Quadrivium, 1968.
47/ Chevalier Nr. 21. 347.
48/ Bäumker I, 360.
49/ Kolędy Polskie, red.J.Nowak-Dluzewski, Warszawa 1966, II. XI/65 ab
50/ Geering: i.m. 92-3. l.
51/ Reaney: i.m., 59., 60., 71., 79., 82., 326. l., RISM B IV^1, 74., 84., 85., 873. l.
52/ Geering: i.m. 27. l.

53/ Mužik: Die Tyrnauer Handschrift, 30. l.
54/ J. Canteloube: Anthologie des chants populaires français I-IV, Paris 1951, passim, különösen II.39 és 363. l.; III. 18. l.

A MAGYAR ZENETÖRTÉNET HANGZÓ EMLÉKEI A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBŐL

I.sz. A kőszegi Jurisich Miklós Múzeum 56.165.1. leltári számú keretóráját Szvoboda órásmester készítette, aki 1833-ban nyert polgárjogot a városban. Az órán a készítés helyét jelölő Güns felirat látható. Zenélő szerkezete Brünnből való.

II.sz. A Kőszegen Lauringer Elek tulajdonában lévő keretóra kb. az 1830-as évekből való.

III.sz. Az Iparművészeti Muzeum 53.22.12. leltári számú neobarokk keretórája kb. 1840-ben készült. Az óra fedelén lévő jegyzék jelzése Musik Nro 1044. A magyar dallam Bánát Gáspár *Alföldi Csárdások* c. szerzeménye. A zenélő szerkezet bécsi.

IV.sz. Jelenleg a zsenyei kastélyban lévő keretóra, amit Reszl Ferenc pápai órásmester készített a múlt század első felében.

V.sz. A soproni Liszt Ferenc Múzeum gyűjteményében lévő zenélő szerkezet (ltsz. Ip.64.15.1.) első dallama megegyezik Liszt VI. magyar rapszódiája első dallamával. Ennek forrásait l. Major Ervin: Liszt Ferenc magyar rapszódiái, Muzsika 1929.1-2. Az óra hátlapján: „Musik Nro 983. 1. Ungarische Melodien von Fr. Liszt, 2. Quadrill aus der Wüste von David." A henger felirata: A. Olbrich in Wien.

VI.sz. A szombathelyi Felsőfokú Tanítóképző Intézet tulajdonában lévő zenélő doboz, kb. az 1860-as évekből. Gyártója Sternbert Ármin és testvére hangszer iparos, Budapest. A dallam Leona csárdás néven szerepel a jegyzékben. A zenélő szerkezetet valószínűleg francia cég készítette.

ENGLISH SUMMARY

Ilona Rácz: Pentatonic tunes in Bartók's early Székely collection

Pentatonic tunes collected by Bartók when he first did field work among the Székelys of Transylvania were selected here by Ilona Rácz to display the material which was instrumental in the discovery of the role of pentatony in Hungarian folk music.

Benjamin Rajeczky: Relics of Hungarian polyphony of the early 15th century (Preliminary report)

The fragments presented here were found in January 1971 in the cover of an incunabulum (Széchényi Library, Budapest, Inc. 1344) containing letters of St. Jerome printed in Strassbourg and bound in North Hungary around 1480.
The four full and two half folios include nineteen pieces (nine of them complete) for two to four voices dating from the first half of the 15th century, mostly of the peripheric late Ars Nova Cantio style known also to Hungary's northwestern neighbours (for instance in the Jistebnice, Speciálník or Franus Cantionals) but also having special features of their own, such as the absence of the characteristic dots of the Czech ligatures. Some of these pieces are unknown abroad. The fragments seem to be either part of a Cantional or to have been copied from it for festive use by a group of scholars in a North Hungarian town. The text of a well known Easter hymn was written on fol 3^{v} in Hungarian, German, Polish and Czech, among other Easter hymns such as Surrexit Christus hodie. This is the only mention of a religious folk song in Hungarian dating from the 15th century. These fragments are therefore proof not only of the up-to-date musical culture of the citizens of towns but also of the use of the vernacular in church singing long before the appearance of Protestantism in Hungary. Pieces for which references from abroad were at hand or which were unambiguous have been here transcribed; a full report follows that will include a full evaluation of the whole of the Hungarian 15th century polyphonic material.

István Halmos – Ernő Pesovár: Early 19th century Hungarian musical clocks

Melodies are presented here which were found on early 19th century musical clocks. A new source for Hungarian popular music of the early 19th century generally poor in data, is here opened up by István Halmos and Ernő Pesovár. One of the melodies presented here was also used by Liszt in his Hungarian Rhapsodies.

TARTALOM

Vargyas Lajos: Beköszöntő 5

Rácz Ilona:

Bartók Béla csíkmegyei pentaton gyűjtése 1907-ben 9

Rajeczky Benjamin:

Többszólamú zenénk emlékei a XV. század első feléből 63

Pesovár Ernő – Halmos István:

A magyar zenetörténet hangzó emlékei a XIX. század első feléből 110

Jegyzetek 117

English Summary 121

CONTENTS

Lajos Vargyas: Introduction 6

Ilona Rácz:

Pentatonic tunes in Bartók's early Székely collection 9

Benjamin Rajeczky:

Relics of Hungarian polyphony of the early 15th century (Preliminary report) 63

Ernő Pesovár – István Halmos

Early 19th century Hungarian musical clocks 110

Notes 117

English Summary 121

Felelős kiadó a Zeneműkiadó Vállalat igazgatója. Felelős szerkesztő Czigány Gyula.
Műszaki szerkesztő Izsák Veronika. Műszaki vezető Földes György.

Z. 6732

Megjelent 1150 példányban, 10,85 A/5 ív terjedelemben.
72/17911 Zeneműnyomda, Budapest. Felelős vezető Blaskó Nándor.